

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN
FACULTEIT LETTEREN
OPLEIDING GESCHIEDENIS

Mondelinge geschiedenis: Theorie, methoden, praktijken
Arbeiderservaringen van vrouwen tijdens
de Tweede Wereldoorlog

Begeleiders
Prof. dr. L. Van Molle m.m.v. H. Vandebroek

Paper
ingediend door

DIETER MAHO

Leuven academiejaar 2008-2009

Inleiding

De paper bestaat uit twee delen, namelijk een deel over de methodologische reflecties van de interviews en een deel over de inhoudelijke en narratieve analyse van de interviews. Het eerste deel zal in twee subdelen worden uitgewerkt, namelijk de voorbereiding van de interviews en het verloop van de interviews zelf. In het subdeel ‘Verloop van de interviews’ zal ik ook een onderscheid maken tussen de twee verschillende respondenten. Het tweede deel zal bestaan uit vier verschillende thema’s die ik zal analyseren en bespreken: de biografische informatie, de arbeiderservaringen, het huishouden en het ontspanningsleven.

In deze paper zal ik meerdere keren verwijzen naar de interviews. Het interview van Eugenie Dewinter werd volledig uitgetypt volgens de regels die worden uitgelegd op pagina 23 tot en met 25. In de voetnoten zal er verwezen worden naar de specifieke regels die men kan terugvinden in de transcriptie.¹ Bij de twee interviews van Melanie Reniers heb ik een verkort systeem uitgewerkt.² Dit was gemakkelijker om de bron te analyseren. In de paper zal ik ook verwijzen naar deze eenvoudige weergaven van deze interviews. De transcripties van Melanie Reniers moet men op de volgende manier lezen: de vragen van de interviewer zijn steeds weergegeven in KAPITAAL. De antwoorden van de respondent worden samengevat en zijn dus niet volledig uitgeschreven. In de voetnoten zal ik daarom de bron als volgt citeren: bijvoorbeeld ¹ Eenvoudige weergave interview Melanie Reniers: ziekenhuisverhaal, vragen en antwoorden regel 1-12. ‘Ziekenhuisverhaal’ slaat op het eerste interview, voor het tweede interview zal er ‘Oorlogsverhaal’ staan. De verwijzing kan men niet letterlijk lezen in de transcriptie. Men vindt steeds een verkort antwoord van de respondent. Voor een volledig antwoord dient u naar de geluidsband te luisteren.

¹ Transcriptie Eugenie Dewinter vindt u van p 25-51

² De verkorte weergaven van de interviews van Melanie Reniers vindt u op p 51-64.

Inhoudstabel

Inleiding	1
1. Paper	3
a) Methodologische reflecties	3
Voorbereiding interviews	3
Verloop van de interviews	5
Interviews Melanie Reniers	7
Interview Eugenie Dewinter	11
b) Inhoudelijke en narratieve analyse	13
Biografische informatie	13
Arbeiderservaringen	15
Huishouden	18
Ontspanning	21
2. Transcripties	23
Enkele opmerkingen voor het lezen van de transcripties	23
Transcriptie interview Eugenie Dewinter	25
Deel 1 (IC_A0001)	25
Deel 2 (IC_D0001):	41
Eenvoudige weergave interview Melanie Reniers	51
Ziekenhuisverhaal (IC_C0001)	51
Oorlogsverhaal	56
Deel 1 (IC_ A0001)	56
Deel 2 (IC_ C0001)	59
Deel 3 (IC_ D0001)	61
3. Randdocumenten	64
Eugenie Dewinter	64
BIOGRAFISCHE FICHE	64
TECHNISCHE FICHE	65
Melanie Reniers	67
BIOGRAFISCHE FICHE	67
TECHNISCHE FICHE	68
Bibliografie	70

1. Paper

a) Methodologische reflecties

Vorbereiding interviews

Ik kwam in contact met de respondenten telkens door een derde persoon. De eerste respondent, Melanie Reniers, is een goede vriendin van mijn grootmoeder en de tweede respondent, Eugenie Dewinter, is de groot tante van een studievriend.³ Mijn grootmoeder regelde een afspraak met Melanie om haar te gaan interviewen. Hierin heb ik een fout begaan die de rest van mijn interview heeft beïnvloed. Mijn grootmoeder vertelde me voor het interview dat de respondent tijdens de oorlog had gewerkt als dienstmeid in een ziekenhuis in Namen. Ik bereidde mijn interview voor aan de hand van deze gegevens. In het interview werd duidelijk dat dit niet klopte. Dus zoals de wetten van de (mondelijke) geschiedenis voorschrijven: “ De controle van het historische relaas blijft in handen van de historicus”, dus had ik mijn bron beter moeten checken.⁴ Bij nader inzien had ik hier beter een ‘voorinterview’ gehouden bij de respondent om het onderwerp en doelstellingen duidelijk te maken. Op deze manier had deze misvatting nooit plaats gevonden. De tweede respondent had de nodige uitleg gekregen van mijn studievriend. Toch achtte ik het nuttig om nu wel een ‘voorinterview’ te houden bij deze persoon aangezien ik de persoon in kwestie niet kende. Dit ‘voorinterview’ vond plaats op dinsdag 2 december. Tijdens dit gesprek legde ik uit wie ik was en wat de opdracht juist inhield. Gedurende deze kennismaking hield ik rekening met enkele tips die in de les werden gegeven. Ik vertelde dat ik geen expert was, dat alles anoniem gebeurde, dat de respondent foto’s mocht bespreken, dat het interview mocht plaatsvinden op een locatie en een uur die het beste uitkwam voor haar,... Ik heb dit gedaan om de respondent gerust te stellen en ik hoopte dat dit positief zou zijn voor de creatie van de bron. Een ‘voorinterview’ kan consequenties hebben voor het interview zelf. De respondent zou eventueel een verhaal op voorhand kunnen creëren en zou op deze manier belangrijke feiten kunnen weglaten tijdens het interview. Mijn mening is dat dit voor mijn interview niet het geval was. Dit ‘voorinterview’ moet men in dit geval meer beschouwen als een kennismakingsgesprek dan als een ‘echt’ interview. Tijdens dit gesprek stelde ik enkele korte vragen in verband met arbeiderservaringen van de respondent. Ik vroeg waar ze tijdens de oorlog had gewerkt. Na deze conversatie maakte ik een afspraak om het interview vast te

³ De vriend is Mickhael Remondeulaz. Dit is van belang, want tijdens het interview komt de naam van deze persoon terug.

⁴ A. PORTELLI, ‘What makes oral history different’, R. PERKS en A. THOMPSON red., in *The oral history reader*, 1998, 72.

leggen. Het eigenlijke interview werd afgenomen op 6 december. Het voordeel van deze kennismaking was dat aan de hand van de informatie die ik nu al had ingewonnen ik mijn vragen beter kon specificeren. Bij het opstellen van de vragen hield ik rekening met verschillende aspecten die aan bod waren gekomen tijdens de colleges.⁵ Ter voorbereiding werden ook collegenota's nagekeken met betrekking tot mondelinge bronnen. Dit college werd gegeven door Jan Bleyen in een reeks van lessen voor het vak "Heuristiek Geschiedenis van de Nieuwste Tijd".⁶ Ik probeerde in alle interviews, telkens als ik een nieuw thema zou aansnijden, te beginnen met gesloten of half open vragen om dan de stap te maken naar open vragen. Ik stelde eerst niet-controversiële vragen om dan over te schakelen naar gevoelige vragen. Hierin volgde ik de richtlijnen die in de cursus staan weergegeven.⁷ In de vraagstelling heb ik geen wetenschappelijke vaktaal gebruikt. Ik trachtte steeds korte, eenduidige vragen te stellen aan de respondenten. Ik opteerde om de biografische gegevens van de respondenten niet voor het interview te noteren. Ik probeerde aan de hand van gestelde vragen de biografische informatie van de respondenten uit de antwoorden te halen. Achteraf zou ik dan deze gegevens verwerken in een biografische fiche.⁸ Ik zou beide interviews beginnen met gesloten vragen die handelden over de biografische gegevens van de respondenten om zo het interview stapsgewijs verder te kunnen opbouwen. Hierin volgde ik de raad die tijdens de colleges werd gegeven. Het invullen van een identificatiefiche zou immers te veel tijd in beslag nemen. Indien er nog leemtes zouden optreden in verband met biografische gegevens zou ik deze op het einde van het interview vragen. Na de korte vragen over de biografische gegevens van de respondenten ging ik dieper in op de gezinssituatie voor en tijdens de oorlog. Op deze manier poogde ik het interview chronologisch en thematisch op te bouwen. Dit werd gedaan om de herinneringen van de getuigen beter te activeren en te stimuleren.⁹ Na de gezinsinformatie trachtte ik dieper in te gaan op het huishoudelijke aspect van het gezin tijdens de oorlog. Hierna ging ik dieper in op de arbeiderservaringen van de respondenten. Tenslotte sloot ik elk interview af met de vraag of de respondenten nog goede herinneringen hadden aan de periode tijdens de oorlog en welke job ze na de oorlog nog hebben uitgeoefend. Met deze prototype vragen trok ik naar beide respondenten. Het was echter niet de bedoeling dat ik dit lijstje strak zou opvolgen. Deze vragen waren meer een

⁵ L. VAN MOLLE, *Mondelinge geschiedenis. Theorie, methoden en praktijken*, cursus, Katholieke Universiteit Leuven, departement geschiedenis, 2008, 26.

⁶ P. PASTURE, T. VERSCHAFFEL en L. VAN MOLLE, *Heuristiek Geschiedenis van de Nieuwste Tijd*, cursus, Katholieke Universiteit Leuven, departement geschiedenis, 2006, 90.

⁷ L. VAN MOLLE, *Mondelinge geschiedenis. Theorie, methoden en praktijken*, cursus, Katholieke Universiteit Leuven, departement geschiedenis, 2008, 26.

⁸ *Ibidem*, 26-27.

⁹ *Ibidem*, 23-24.

houvast en een eventueel geheugensteuntje voor tijdens het interview zelf. Het vragenblad werd eveneens gebruikt om notities te kunnen nemen.

Verloop van de interviews

Ik trachtte rekening te houden met de verschillende interviewtechnieken en opmerkingen die tijdens de colleges en in de cursus aan bod kwamen.¹⁰ Voor de start van de interviews maakte ik eerst nog wat tijd om met beide respondenten te praten. Ik legde de opdracht uit en vertelde dat ze rustig de tijd mochten nemen om de vragen te beantwoorden. Ik trachtte een goed contact te leggen met de beide respondenten. Interviews onthullen vaak ongekende gebeurtenissen of ongekende aspecten van bekende gebeurtenissen, aldus Portelli. Ze werpen een nieuw licht op onontdekte gebieden van het dagelijkse leven van de niet-heersende klassen.¹¹ Indien we deze redenering volgen, kunnen deze bronnen dus een aanknopingspunt zijn voor verdere studies over dit weinig beschreven thema. Ik stelde me niet op als expert en vertelde aan de respondenten dat er nog niet veel geweten is over de arbeidservaringen van vrouwen tijdens de Tweede Wereldoorlog in België. Zij kregen hierdoor de rol als ‘expert’ toegewezen. Ik vertelde de geïnterviewden dat de interviews volledig anoniem¹² verliepen en dat ze zich mochten uitdrukken in hun plaatselijk dialect. Het belang van het taalkundige aspect speelt een belangrijke rol. Dialecttaal is immers meer persoonsgebonden dan de standaardtaal. De geïnterviewden kunnen zich beter uitdrukken in hun ‘eigen’ taal dan in het Algemeen Beschaafd Nederlands. Indien men zich mag uitdrukken in het dialect kan de respondent beter vertellen over zijn ervaringen. Volgens Portelli moeten we ook het dialect koppelen aan de cultuur van de geïnterviewde. De taal zegt dus als ware ook iets over de cultuur van de persoon in kwestie.¹³ Verder plaatste ik mijn opneemapparatuur uit het zicht van de respondenten zodat dit hen niet kon hinderen. Tot slot legde ik mijn vragenblad uit het zicht van de geïnterviewden. Ondanks dat ik een van de twee geïnterviewden persoonlijk ken, trachtte ik me zo neutraal en objectief mogelijk op te stellen. Tijdens de twee interviews met Melanie Reniers achtte ik het nuttig dat mijn grootmoeder meeging. Dit werd gedaan met de bedoeling om de omstandigheden van het interview te bevorderen. De aanwezigheid werkte volgens mij niet storend, maar eerder geruststellend voor de respondent. De derde persoon

¹⁰ L. VAN MOLLE, *Mondelinge geschiedenis. Theorie, methoden en praktijken*, cursus, Katholieke Universiteit Leuven, departement geschiedenis, 2008, 22-26.

¹¹ A. PORTELLI, ‘What makes oral history different’, R. PERKS en A. THOMPSON red., in *The oral history reader*, 1998, 67.

¹² Beide respondenten gingen akkoord dat ik hun namen mocht gebruiken voor dit onderzoek. Daarom zal ik telkens de volledige namen van de geïnterviewden weergeven.

¹³ A. PORTELLI, ‘What makes oral history different’, R. PERKS en A. THOMPSON red., in *The oral history reader*, 1998, 66-67.

kreeg de instructie zo weinig mogelijk tussen te komen tijdens het interview. Verder streefde ik naar diepte-interviews zonder veel onderbrekingen. Ik zou de interviews onderbreken indien het echt nodig was. Beide interviews vonden plaats in de woonplaats van de respondenten. De interviews met Melanie Reniers werden in de woonkamer afgenomen. Het interview met Eugenie Dewinter vond plaats in de keuken. Dit werd gedaan om de respondenten een geruststellend gevoel te geven. Een belangrijk onderdeel van de interviews zijn nog steeds de vragen die de interviewer stelt aan de geïnterviewde. Bij aanvang van elk interview benadrukte ik dat dit niet om een ‘interview’ ging in de eigenlijke betekenis van het woord, maar wel om een gesprek tussen twee personen. De respondent spreekt tot de historicus, met de historicus en door de historicus. Hij blijft een belangrijke partner in de dialoog. De historicus treedt op als een ‘organisator’ van het getuigenis, aldus Portelli. Het eindresultaat van het interview is steeds een product van de verteller en van de onderzoeker. Het is belangrijk dat men kijkt hoe de respondent antwoordt op de vragen en hoe de historicus hierop reageert.¹⁴ Men moet ook aandacht besteden aan de persoonlijkheid, emoties en het gedrag van de interviewer en de geïnterviewde. De karakters van Melanie Reniers en Eugenie Dewinter kan men omschrijven als open persoonlijkheden. Beide geïnterviewden waren spontaan en kan men typeren als vlotte praters. In alle interviews had ik meer toenadering moeten zoeken tot de respondent op taalkundig gebied. Gedurende de interviews heb ik me steeds blijven uitdrukken in de tussentaal. Ik oordeelde dat het beter was dit te doen zodat de respondenten me altijd perfect zouden begrijpen. Dit zou eveneens makkelijker zijn voor mezelf tijdens het transcriberen van het interview. Tijdens de interviews opteerde ik vooral om de respondent de kans te geven haar verhaal te doen. Het was immers niet de bedoeling dat ik te snel zou interveniëren. Daardoor kwamen er ook soms langdurige stiltes in het gesprek voor.¹⁵ De respondent en haar verhaal stonden vooral centraal. Hierin volgde ik eveneens de opmerking van Portelli. “De onderzoeker accepteert de informant, en geeft prioriteit naar wat hij of zij wenst te vertellen, en niet wat jij wilt horen, onbeantwoorde vragen hou je voor later of voor een volgend interview.”¹⁶ Vermits geen enkel interview hetzelfde is en elke respondent anders is, zal ik elk interview apart bespreken.

¹⁴ A. PORTELLI, ‘What makes oral history different’, R. PERKS en A. THOMPSON red., in *The oral history reader*, 1998, 71-73.

¹⁵ Transcriptie interview Eugenie Dewinter, regel 616.

¹⁶ A. PORTELLI, ‘What makes oral history different’, R. PERKS en A. THOMPSON red., in *The oral history reader*, 1998, 70.

Interviews Melanie Reniers

Beide interviews kende geen grote hindernissen op methodologisch gebied. Het contact tussen beide partijen verliep vlot. De interviews verliepen chronologisch en thematisch zoals ik ze op voorhand had voorbereid. Ik trachtte steeds themagericht te blijven en probeerde zoveel mogelijk ‘off the record’ informatie te beperken. Tijdens de interviews knikte ik steeds bevestigend naar de geïnterviewde om duidelijk te maken dat ik luisterde naar de uitleg die werd gegeven. Doordat ik opteerde om de respondent te laten spreken komen er tijdens de twee interviews soms kleine stukjes voor die irrelevant zijn voor het onderzoek. Deze anekdotes waren echter te kort om tussen te komen. Dus achtte ik het beter om de respondent te laten uitspreken.¹⁷ Gedurende het eerste interview heb ik echter een fout begaan die ertoe heeft geleid dat ik een tweede maal de respondent ben gaan interviewen. Deze fout beïnvloedde de rest van de overige interviews in positieve zin. Na het eerste interview met Melanie achtte ik het beter dat ik tijdens de volgende twee interviews telkens de antwoorden van de respondenten zou recapitulieren. Dit zou overzichtelijker zijn voor mezelf. Door mijn opstelling als niet-expert verliep het interview als ‘meester-leerling’. De respondent antwoordde vlot op de vragen en ik pikte soms in op de antwoorden van de respondent wat leidde tot nieuwe vragen. Ze vertelde openlijk over haar arbeidservaringen van voor en tijdens de oorlog. Dit kwam mede door de persoonlijkheid van de persoon.

Het eerste interview met Melanie Reniers verliep zonder onderbrekingen. De omstandigheden waarin het eerste interview plaatsvond waren goed. Toch vonden er enkele hindernissen plaats die het interview hebben beïnvloed. Ik startte het eerste interview met Melanie Reniers met biografische vragen om de getuige op haar gemak te stellen. Dit waren korte, gesloten vragen die achteraf ook werden verwerkt in de biografische fiches van de respondenten.¹⁸ Tijdens dit interview met Melanie Reniers ben ik na deze korte vragen in de fout gegaan. Door de foutieve informatie die ik op voorhand had verworven, had ik mijn vragen voorbereid op een ‘ziekenhuisverhaal’. Mede doordat dit mijn eerste interview was en door mijn onervarenheid ben ik hier compleet de mist in gegaan. Ik had na de derde en vierde vraag moeten tussenkomen en eventueel het interview moeten stilleggen.¹⁹ Dit gebeurde echter niet omdat ik te fel was gefocust op de volgende vragen en zo onvoldoende naar het antwoord van de respondent had geluisterd. Hierdoor ben ik een tweede maal teruggegaan naar de geïnterviewde om zo een volledig beeld te krijgen van de arbeidservaringen van deze persoon

¹⁷ Eenvoudige weergave interview Melanie Reniers: ziekenhuisverhaal, bijvoorbeeld antwoord op vraag regel 41.

¹⁸ Ibidem, regel 1 en 3 en zie biografische fiche p 67.

¹⁹ Ibidem, regel 6, 9 en 11.

tijdens de Tweede Wereldoorlog. Tijdens het eerste interview vertelde ze immers ook over haar ervaringen tijdens de oorlog zelf, maar dit kwam niet uitvoerig genoeg aan bod. Na de vragen over de biografische gegevens stelde ik twee vragen die de emoties en gevoelens van de respondent moesten weergeven.²⁰ Dit kwam doordat de respondent antwoordde dat ze voor een periode van drie maanden moest verblijven in het ziekenhuis. De respondent heeft hier, door met haar gevoel te spreken, mij beïnvloed.²¹ Door de informatie die ik op voorhand wist van mijn grootmoeder heb ik niet genoeg vragen gesteld over de gezinssituatie.²² Ik had de gezinssituatie hier duidelijk moeten expliciteren aan de hand van gesloten vragen. In de strofe over het huishoudelijke aspect van het gezin tijdens de oorlog heb ik vragen gesteld die een waardeoordeel inhielden. “Uw moeder was toch wel een strenge vrouw” en “Streng, maar toch ook wel rechtvaardig” had ik anders kunnen formuleren.²³ Ik had moeten vragen naar het karakter van haar moeder in plaats van zelf een waardeoordeel in te bouwen in mijn vragen. In de alinea die handelde over verhuizing van de respondent naar Namen en wat de reacties hierop waren van het gezin had ik enkele vragen anders kunnen formuleren.²⁴ Toen ik polste naar de reactie van haar moeder bouwde ik terug een waardeoordeel in in de vraag, namelijk ik vroeg: “U moeder die was er tevreden mee dat u ging werken in Namen?” Ik had de vraag korter kunnen formuleren. Ik had moeten vragen wat de reactie was van haar moeder en haar vader. Dit had de respondent kunnen aanzetten tot vertellen. Dit had eveneens het verschil tussen vader - moeder kunnen blootleggen. De vraag “U zei daarnet dat u nog geen Frans kon. Hoe verliep het contact eigenlijk met de mensen in het ziekenhuis zelf? Want als ge geen Frans kunt, dat is dan toch vrij moeilijk om te praten met andere mensen?” had ik eenvoudiger en korter moeten stellen.²⁵ Ik plaatste in deze vraag ook het oordeel dat het contact moeilijk zou verlopen, waardoor de respondent dit overnam. Ik had de vraag anders kunnen stellen als volgt: “Hoe verliep het contact met de mensen in het ziekenhuis?” Tijdens het interview probeerde ik ook te achterhalen wat de respondent deed ter ontspanning. De vraag “En had u ook vrije tijd dan?” had ik anders moeten aanpakken.²⁶ Vlak voor deze vraag gaf ik even een recapitulatie van de feiten van de voorgaande antwoorden. Maar vermits dit begrip een hedendaagse invulling heeft, had ik beter gevraagd: “Wat deed je ter ontspanning” of “Wat deed je als je niet moest werken”. Maar ondanks het gebruik van dit hedendaagse begrip

²⁰ Eenvoudige weergave interview Melanie Reniers: ziekenhuisverhaal, regel 13 en 15.

²¹ Ibidem, antwoord van Melanie Reniers op vraag op regel 15.

²² Ibidem, regel 23.

²³ Ibidem, regel 39 en 41.

²⁴ Ibidem, regel 69, 71, 73 en 75.

²⁵ Ibidem, regel 80.

²⁶ Ibidem, regel 98.

antwoordde de respondent goed op de vraag. Tijdens de vragen over het financiële aspect van haar arbeidservaringen week ze te veel uit in haar eerste antwoord.²⁷ Hierin had ik eventueel de respondent kunnen onderbreken. Na de vraag “Ge waart dan terug blij als ge terug kon vertrekken naar Namen?” begon ze over haar man te praten.²⁸ Ik pikte hier echter op in. Hier heb ik me even laten meeslepen in het verhaal. De vraag “Ge hebt dus nooit een vriend gehad tijdens de oorlog?” had ik niet mogen stellen.²⁹ Deze is irrelevant voor ons onderzoek. Vanaf 54 min en 56 sec begon ze met de bespreking van verschillende foto’s die ze in een doosje had bijgehouden. Het leek me goed dat de respondent de foto’s besprak zonder dat ik hier notities bij nam. Ik nam nu plaats naast de respondent en liet haar de foto’s bespreken. Het nadeel was echter dat ze ook veel foto’s liet zien die niet relevant waren. Ik achtte het beter dat ik de respondent liet praten en kwam niet te veel tussen. Indien de respondent relevante foto’s toonde, pikte ik hier op in.³⁰ Op het einde van het interview stelde ik nog enkele vragen die nog niet aan bod hadden kunnen komen tijdens het gesprek. Ik had deze omcirkeld op mijn vragenblad en vroeg deze na de bespreking van de foto’s.³¹ Ik sloot het interview af met de vraag wat voor werk ze na de oorlog nog had gedaan.³² Na deze vragen merkte ik op dat er iets niet klopte aan de chronologie van het verhaal van de respondent. Op het eerste zicht dacht ik dat de respondent een fout had gemaakt in haar chronologisch verhaal, maar na het beluisteren van het interview bleek dit niet te zijn. Daarom achtte ik het nuttig om een tweede maal terug te gaan naar Melanie om te spreken over haar ervaringen van tijdens de oorlog. Na het interview ben ik nog even blijven napraten met de respondent. Ik vroeg wat haar ondervinding was van het interview en beloofde haar een kopie van het gesprek.

De afspraak voor het tweede interview werd door mezelf gemaakt. Ik belde de respondent en ik vertelde dat ik nog wat extra vragen wilde stellen over haar arbeidservaringen tijdens de oorlog. Ze ging hiermee akkoord. Dit interview volgde vier dagen na het eerste interview. Voor de start van het tweede interview heb ik nota’s genomen van de loopbaan van de geïnterviewde van voor, tijdens en na de oorlog. Op deze manier zou ik geen fout meer maken zoals tijdens het eerste interview. Ik noteerde verder ook nog de gezinssituatie van het gezin voor, tijdens en na de oorlog. Dit heb ik gedaan omdat er nog enkele hiaten in de biografische fiche waren na het eerste interview. Gedurende het interview maakte ik geen notities. Dit

²⁷ Eenvoudige weergave interview Melanie Reniers: ziekenhuisverhaal, antwoord op de vraag op regel 128.

²⁸ Ibidem, antwoord op de vraag op regel 147.

²⁹ Ibidem, regel 154.

³⁰ Ibidem, regel 167, 171, 173 en 181.

³¹ Ibidem, regel 188 en 190.

³² Ibidem, regel 192,193 en 195.

tweede interview moest het interview door de komst van een familielid twee maal worden onderbroken. Dit was storend voor het verloop van het interview.³³ De kwaliteit van de bron leed hier echter niet onder omdat ik telkens even recapituleerde en de respondent hier zo kon op inpikken.³⁴ Ook tijdens dit interview was mijn grootmoeder aanwezig. Ik achtte het ook nu goed dat ze aanwezig was. Haar aanwezigheid werkte tijdens het interview niet storend, maar eerder geruststellend voor de respondent. In dit tweede interview ging ik chronologisch en thematisch te werk. Dit leek me de beste manier om het interview aan te pakken. De respondent praatte ook tijdens dit interview in haar dialect. Ik stelde de vragen in de tussentaal zodat de respondent me altijd gemakkelijk zou verstaan. In het eerste interview gaf de respondent informatie over haar situatie tijdens de Tweede Wereldoorlog. Omdat ik nu tijdens het tweede interview dezelfde thematiek aansneed, zijn er overlappingen met het eerste gesprek. Mede hierom verwees ik vaak naar het eerste interview. Ik recapituleerde ook vaak de antwoorden van de respondent vooraleer ik de eigenlijke vraag stelde. Ik deed dit ook om fouten te vermijden. Ik deed dit om het overzicht over het verhaal te bewaren. Hierdoor volgde soms wel een lange uitleg voor de eigenlijke vraag werd gesteld.³⁵ Dit kan storend zijn indien men enkel naar de vraagstelling kijkt, maar ik achtte het beter om dit wel zo te doen met oog op de analyses voor na het interview. Dit interview kende geen grote hindernissen, op de twee onderbrekingen na. De respondent onderbrak zelden de interviewer en antwoordde steeds goed op de vragen. Maar ondanks het goede verloop van het interview zijn er een paar dingen voor verbetering vatbaar. Doordat ik meer recapituleerde dan tijdens het eerste interview had ik de neiging om ook mijn vragen soms langer te stellen dan nodig.³⁶ Ik had de vragen op regel 48, 55 en 82 korter en afzonderlijk kunnen formuleren. Door de informatie die ik op voorhand had ingewonnen uit de literatuur en uit het interview van Eugénie Dewinter plaatste ik een oordeel in de vragen die handelden over de boeren op het platteland.³⁷ Ik had deze vragen anders kunnen formuleren. “Wat is uw idee van de boeren tijdens de oorlog?” was een betere formulering geweest. Ondanks de neutrale positie die ik dacht in te nemen tijdens het interview, waren er een paar vragen die een ‘hedendaagse’ invulling kregen.³⁸ ‘Job’ en ‘vrije tijd’ zijn immers woorden die van toepassing zijn voor de eigen periode, maar niet voor de periode van de Tweede Wereldoorlog. In plaats van te

³³ Eenvoudige weergave interview Melanie Reniers: ziekenhuisverhaal, regel 115 en 155.

³⁴ Ibidem, regel 118 en 158.

³⁵ Eenvoudige weergave interview Melanie Reniers: oorlogsverhaal, regel 31 en 236.

³⁶ Ibidem, regel 48, 55, 82.

³⁷ Ibidem, regel 112 en 113 en P. DEWEVER, *Leuven en Oost-Brabant in de Tweede Wereldoorlog*, Tienen, 2006, 110.

³⁸ Ibidem, regel 58 en 150.

spreken over vrije tijd had ik kort kunnen vragen wat ze ter ontspanning deed na haar werk op de akkers. Op het einde van het interview ging de respondent nog even in op het ontspanningsleven in Tienen.³⁹ Ik sloot het interview met vragen over het ontspanningsleven in Tienen zodat het interview onorthodox eindigde.

Interview Eugenie Dewinter

Het interview werd afgenomen op 6 december. Voor de start van het interview legde ik terug kort de opzet van het interview uit. Ik herhaalde de richtlijnen die ik ook tijdens het ‘voorinterview’ aan bod kwamen. Het contact tussen beide partijen verliep vlot. Tijdens de interviews knikte ik steeds bevestigend naar de geïnterviewde om duidelijk te maken dat ik luisterde naar de uitleg die werd gegeven. Het interview verliep chronologisch en thematisch. Door mijn opstelling als niet-expert verliep het interview als ‘meester-leerling’. De respondent antwoordde vlot op de vragen en ik pikte soms in op de antwoorden van de respondent wat leidde tot nieuwe vragen. Ze vertelde open over haar arbeidervaringen van tijdens de oorlog. Dit kwam mede door de persoonlijkheid van de persoon. Ik trachtte steeds themagericht te blijven en probeerde ‘off the record’ informatie zoveel mogelijk te beperken. Toch had ik eenmaal kunnen tussenkomen.⁴⁰ Tijdens deze anekdote had ik consequenter moeten optreden. Tijdens het interview met Eugenie Dewinter onderbrak ik ook eenmaal het interview. Dit gebeurde omdat ze documenten over het pensioen van haar vader ging zoeken. Daarna werd het interview verder gezet met de bespreking van een paar foto’s en oude documenten.⁴¹ Het interview kende voor de rest geen grote hindernissen op methodologisch vlak. De respondent benadrukte tijdens haar verhaal de inventiviteit van de mensen tijdens de oorlog. Hierdoor heeft ze me beïnvloed in mijn vraagstelling.⁴² In deze vragen bouwde ik steeds een waardeoordeel in dat ik overnam van haar uitleg. Bij de veronderstelling die ik maakte: “Wij kunnen ons dat niet meer voorstellen”⁴³ beïnvloedde ik door deze vraagstelling het antwoord van de respondent. Ze nam dit oordeel over in haar antwoord.⁴⁴ Hierin werd de generatiekloof ook blootgelegd die er was tussen de respondent en mij. Door de antwoorden van de respondent te hernemen duurde het soms lang vooraleer ik de eigenlijke vraag stelde. Dit kan echter een punt van kritiek vormen. Voor mij werkte dit niet storend, maar wel overzichtelijker. Dit had ook geen invloed op de antwoorden van de respondent. Sommige vragen had ik korter kunnen stellen zodat ze de werking van het interview konden

³⁹ Eenvoudige weergave interview Melanie Reniers: oorlogsverhaal, regel 283 en 285.

⁴⁰ Transcriptie interview Eugenie Dewinter, regel 1231.

⁴¹ Ibidem, regel 855.

⁴² Ibidem, regel 156 en 1268

⁴³ Ibidem, regel 758.

⁴⁴ Ibidem, regel 759-796.

bevorderen.⁴⁵ Deze vraag had ik kunnen formuleren als “Hoe lang duurde een treinrit naar Brussel” en daarna zou ik eventueel in een nieuwe vraag kunnen ingaan over het transportprobleem tijdens de oorlog. Tijdens het interview sprak de respondent over haar vroegere woonplaats op het Kapitulierenplein.⁴⁶ Hier kwamen mijn persoonlijke belangen naar boven in een paar vragen. Dit had ik niet moeten doen omdat dit niet relevant is voor ons onderzoek.⁴⁷ In de vraag op regel 1041 bouwde ik eveneens een waardeoordeel in die het antwoord van de respondent heeft beïnvloed. Ik had deze vraag eenvoudiger en korter moeten stellen als volgt: “Denk je nog terug aan je jeugd jaren in de oorlog”. In het interview vertelde ze over de vlucht van haar vader naar Poperinge. Doordat dit verhaal me persoonlijk trof ben ik hier later in het interview nog op teruggekomen. Bij nader inzien had ik dit niet moeten doen. Deze informatie week te veel af van het thema en lokte een emotionele reactie van de respondent uit.⁴⁸ De vraag over het beeld van Leuven op het einde van de oorlog had ik eventueel niet moeten stellen.⁴⁹ Deze vragen weken misschien te veel af van het onderzoeksthema. Op het einde van het interview praatte ik nog even na over het interview. De respondent vertelde me dat zich beter voelde als voor het interview. Ze voelde zich opgelucht en blij nu ze haar verhaal is had kunnen vertellen tegen een buitenstaander.

⁴⁵ Transcriptie interview Eugenie Dewinter, regel 706.

⁴⁶ Dit is waar zich nu het Mgr. Sencie Instituut bevindt.

⁴⁷ Transcriptie interview Eugenie Dewinter, regel 957-965.

⁴⁸ Ibidem, regel 562-618.

⁴⁹ Ibidem, regel 1233.

b) Inhoudelijke en narratieve analyse

Het onderwerp arbeiderservaringen van Belgische vrouwen tijdens de Tweede Wereldoorlog is een vrij onbekend gebied in de hedendaagse geschiedschrijving in België. De creatie van onze mondelinge bronnen hebben een eigenstandige functie. Dit is omdat deze bronnen als hoofdbron kunnen beschouwd worden voor eventueel verder onderzoek. De school van Paul Thompson kan hier als voorbeeld worden genomen. Hij lanceerde ‘oral history’ als methode voor de sociale geschiedschrijving. Hij oordeelde dat de traditionele geschiedenis ‘marginale’ mensen heeft genegeerd, vermits zij niet in de documenten voorkomen. We kunnen ons onderwerp hierin onderbrengen.⁵⁰ Voor deze analyses werd er cross-checking met andere bronnen gedaan. Dit hield in dat ik gegevens uit wetenschappelijke literatuur⁵¹ ging vergelijken met de onderzoeksgegevens uit de interviews. Tijdens de verschillende interviews kwamen er verschillende inhoudelijke thema’s aan bod. Ik zal in de analyse de thema’s afzonderlijk bespreken. Maar vermits men de thema’s niet strak kan afbakenen zullen er overlappingen plaatsvinden. Bij de bespreking hield ik rekening met de aspecten die werden aangehaald in de cursus en tijdens de colleges.⁵²

Biografische informatie

De eerste respondent, Melanie Reniers, is tot 14 jaar naar school gegaan. In 1937 verliet ze op deze leeftijd het ouderlijke huis om te gaan werken als dienstmeid in het ziekenhuis St-Elisabeth te Namen.⁵³ Tijdens deze periode woonde ze in het ziekenhuis, maar om de drie maanden mocht ze van zaterdag tot maandag naar huis komen.⁵⁴ De geïnterviewde beschreef uitvoerig hoe ze in het ziekenhuis woonde. Ze vertelde dat er geen onderscheid werd gemaakt tussen het personeel en de zusters. Dit maakte ze duidelijk door in haar uitleg het contrast weer te geven tussen de zusters en het gewone personeel. “Die hadden niet meer als wij”, aldus Melanie. Bij de start van de Tweede Wereldoorlog verliet ze het ziekenhuis. Ze achtte de tijd rijp om ander en beter betaald werk te zoeken.⁵⁵ De respondent benadrukte hier tot drie maal toe dat ze het ziekenhuis uit eigen wil heeft verlaten. Ze spreekt hier ook niet in de ik-vorm. Ze kende zich hier een passieve rol toe doordat ze steeds spreekt over ‘we’. Na haar passage in het ziekenhuis ging ze in 1940 als dienstmeid werken bij de familie Smeets in

⁵⁰ L. VAN MOLLE, *Mondelinge geschiedenis. Theorie, methoden en praktijken*, cursus, Katholieke Universiteit Leuven, departement geschiedenis, 2008, 7-8 en 10-12.

⁵¹ Zie bibliografie p68.

⁵² L. VAN MOLLE, *Mondelinge geschiedenis. Theorie, methoden en praktijken*, cursus, Katholieke Universiteit Leuven, departement geschiedenis, 2008, 30-36.

⁵³ Eenvoudige weergave interview Melanie Reniers: ziekenhuisverhaal, vragen en antwoorden regel 1-12 en 190-191.

⁵⁴ *Ibidem*, vragen en antwoorden regel 84-85 en 137-138.

⁵⁵ Eenvoudige weergave interview Melanie Reniers: oorlogsverhaal, vragen en antwoorden regel 3-14.

Tienen.⁵⁶ Bij het uitbreken van de oorlog is ze hier echter moeten vertrekken omdat ze oververmoeid was van het werk dat ze er moest doen.⁵⁷ Daarna keerde ze voor korte tijd terug naar de ouderlijke woonst. Tijdens deze periode woonde ze samen met een zus, een broer en haar ouders.⁵⁸ Bij de terugkeer naar haar ouderlijke huis moest ze helpen in het huishouden. Naast deze activiteit hielp de respondent ook bij een boer genaamd Smets.⁵⁹ Na de korte periode op het platteland keerde de respondent terug naar Tienen waar ze als dienstmeid werkte bij de familie Gobbe.⁶⁰ De respondent heeft tot op het einde van de oorlog als dienstmeid gewerkt voor deze familie.

De tweede respondent Eugenie Dewinter was elf jaar als de oorlog in België uitbrak. In 1940 woonde ze samen met haar drie zussen, ouders en de ouders van haar moeder in de Burgemeesterstraat in Leuven.⁶¹ Bij het uitbreken van de oorlog in België is het hele gezin, met uitzondering van haar vader, gevlucht naar een nicht van de moeder, die een café in Brussel had.⁶² Haar vader was uit angst om gevangen genomen te worden door de Duitsers naar Poperinge gevlucht.⁶³ In Brussel werkte de respondent in het café mee. Deze arbeid werd niet vergoed omdat de familie kost en inwonen kreeg.⁶⁴ Eugenie vertelde dit deel van het verhaal op een komische manier, die de weerspiegeling zijn van haar opvattingen en emoties. Eugenie keerde samen met het gezin, uitgezonderd haar vader, na twee jaar terug naar Leuven. Het vluchtverhaal van de familie Dewinter is echter wel bijzonder. Bij de grote meerderheid van vluchtelingen had de vlucht niet lang geduurd. Deze duurde slechts enkele dagen tot enkele maanden. Het verhaal van Eugenie wijkt af van het algemene verhaal. Indien de vader niet werd gemobiliseerd, zorgde hij ervoor dat het gezin bijeenbleef. Als hij er niet was, zorgde hij dat een verwant zijn plaats kon innemen zodat de vrouwen niet alleen moesten achterblijven. De gastvrijheid van verschillende personen en organisaties waren ook van belang voor de vluchtelingen.⁶⁵ Hierin volgde het verhaal van Eugenie het algemene verhaal

⁵⁶ Eenvoudige weergave interview Melanie Reniers: oorlogsverhaal, vragen en antwoorden regel 82-87.

⁵⁷ Ibidem, vragen en antwoorden regel 45-46.

⁵⁸ Zie biografische fiche Melanie Reniers, p65-67 en eenvoudige weergave interview Melanie Reniers: oorlogsverhaal, vragen en antwoorden regel 31-36.

⁵⁹ Eenvoudige weergave interview Melanie Reniers: oorlogsverhaal, vragen en antwoorden regel 108-114 en 118-125.

⁶⁰ Eenvoudige weergave interview Melanie Reniers: oorlogsverhaal, vragen en antwoorden regel 178-189.

⁶¹ Transcriptie interview Eugenie Dewinter, regel 1-17 en 175-180.

⁶² Ibidem, regel 181-189, 211-248 en 382-391.

⁶³ Ibidem, regel 340-367.

⁶⁴ Ibidem, regel 259-269, 425-441.

⁶⁵ K. CELIS en A. GODEFROID, 'Belgische vrouwen in de Tweede Wereldoorlog', in *Vrouwen en oorlog 16^e-20^e eeuw* (Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën. Educatieve dienst. Dossiers. 2de reeks; 16), 61-62 en L. DE VOS., W. STEURBAUT en A. WOUTERS, *Leuven in de Tweede Wereldoorlog*, Leuven, 1990, 14-15 en L. VANDEWEYER, *Enkele kinderen zijn van honger gestorven. De Tweede Wereldoorlog in Tienen en omgeving*, Tienen, 2004, 141.

uit de wetenschappelijke literatuur wel. Na de terugkeer van haar vader naar Leuven is ze samen met hem gaan werken bij de brouwerij Wielemans-Cuppens in Brussel.⁶⁶ Nadien heeft ze nog een korte periode gewerkt in twee fabrieken in Leuven, namelijk bij de sigarenfabriek Vanderelst en in de graanmolen van Hungaria. Op het einde van de oorlog is hele familie van de Burgemeesterstraat naar het Kapitulierenplein verhuisd. De moeder van Eugenie opende hier een café, waarin ze moest meehelpen. Ze heeft dit gedaan tot na de oorlog.⁶⁷

Arbeiderservaringen

In de bijhorende literatuur⁶⁸ werd een historiografisch overzicht aangereikt over de huidige stand van zaken in verband met het onderzoek naar vrouwenarbeid tijdens de Tweede Wereldoorlog. Penny Summerfield maakte de balans op van het onderzoek naar de rol van de vrouw in Groot-Brittannië tijdens de Tweede Wereldoorlog. Françoise Thebaud ging op zoek naar de wijze waarop de oorlogshistoriografie aandacht kon opbrengen voor het genderperspectief. De Tweede Wereldoorlog zorgde voor ingrijpende veranderingen in het arbeiderspatroon van zowel mannen als vrouwen. Vooral uit Angelsaksische hoek is men betaalde vrouwenarbeid tijdens de Tweede Wereldoorlog gaan bestuderen. De situatie in België was echter wel verschillend van die in de Angelsaksische wereld. De historiografische literatuur zal dienen als vergelijkingsmateriaal voor deze interviews.

Melanie Reniers is op 14-jarige leeftijd in 1937 in het ziekenhuis van Namen gaan werken als dienstmeid. Ze moest dit van haar moeder doen omdat ze het bij haar thuis het financieel niet breed hadden.⁶⁹ Het loon dat ze ontving, moest ze telkens aan haar moeder afgeven.⁷⁰ Melanie verbleef telkens voor een periode van drie maanden in het ziekenhuis. Na deze drie maanden mocht ze van zaterdag tot maandag naar huis om daarna terug voor een periode van drie maanden in het ziekenhuis te verblijven. Haar taak bestond erin onder andere de kamers van de patiënten te kuisen. Ze gaf in haar verhaal een uitvoerige beschrijving van de dagelijkse bezigheden in het ziekenhuis. Ze moest elke dag om vijf uur opstaan, zich wassen en haar bed opmaken. Daarna moest ze op haar knieën bidden. Vermits er ook een klooster was verbonden aan het ziekenhuis moest ze elke ochtend voor het ontbijt naar de ochtendviering gaan. Na het ontbijt begon ze aan haar werk. 's Middags werd er een warme maaltijd voorzien

⁶⁶ Transcriptie interview Eugenie Dewinter, regel 21-50 en 450-458.

⁶⁷ Ibidem, regel 934-986 en 1094-1111.

⁶⁸ P. SUMMERFIELD, 'Research on Women in Britain in the Second World War. An historiographical essay', *Cahiers d'Histoire du Temps Présent (30/60) – Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis (30/60)*, 4 (1998), 207-226 en F. THEBAUD, 'Deuxième Guerre, Femmes et Rapports de Sexe. Essai d'historiographie', *Cahiers d'Histoire du Temps Présent (30/60) – Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis (30/60)*, 4 (1998), 227-248.

⁶⁹ Eenvoudige weergave interview Melanie Reniers: ziekenhuisverhaal, vragen en antwoorden regel 32-38 en 69-76.

⁷⁰ Ibidem, vragen en antwoorden regel 128-135.

en 's avonds werden er boterhammen gegeten. Na de afwas van het avondeten zat haar werk er op. 's Avonds voor ze ging slapen moest ze weer bidden.⁷¹ De respondent vertelde hier het dagelijkse patroon dat ze meemaakte. Ondanks het strakke werk- en leefschema, werkte ze graag in het ziekenhuis. Dit kwam vooral door de goede faciliteiten waarin ze leefde en werkte.⁷² Vlak voor het begin van de oorlog verliet ze het ziekenhuis omdat ze de tijd rijp achtte om ander en beter betaald werk te zoeken. Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog ging ze werken als inwonende dienstmeid bij de familie Smeets in Tienen. Ze moest hier tot zondagnamiddag blijven. Na de afwas mocht ze naar huis gaan om dan maandag terug te keren naar het huis van de familie Smeets.⁷³ De respondent benadrukte de generatiekloof die er is tussen de hedendaagse tijd en de periode in de oorlog. Het werk dat ze als dienstmeid moest doen hield in dat ze voor de kinderen moest zorgen, kuisen en de schoenen van de familie moest poetsen. In dit tweede interview benadrukte ze weer dat haar gezin niet welvarend was en dat ze haar volledig loon aan haar moeder moest afgeven.⁷⁴ Na haar werk als dienstmeid bij de familie Smeets keerde ze terug naar de ouderlijke woonst. Ze hielp hier haar moeder met het huishouden en moest ze samen met haar jongste zus en ouders op de akkers van boeren gaan werken. Het gezin Reniers had een lapje grond dat de boeren in ruil voor hun diensten zouden bewerken. De respondent beschreef meerdere malen tijdens het tweede interview de praktijk van wat ze moest doen op de akkers. Ze moesten bieten plukken, aardappelen rooien en helpen met graan te oogsten.⁷⁵ Tijdens de uitleg van de praktijk herhaalde ze ook een anekdote die ze ook tijdens het eerste interview had verteld. Ze vertelde dat de boer waar ze voor werkte haar moeder een zak bedorven graan gaf.⁷⁶ Hieruit kan men concluderen dat ze aan de hand van de toenmalige praktijk die ze moest doen het onderscheid met de hedendaagse praktijk wilde duidelijk maken. Uit haar verhaal kunnen we ook concluderen dat de boeren waarvoor ze werkte, dat ze die niet positief afschilderde. Deze persoonlijke ervaring komt overeen met het algemene verhaal dat is gekend over de boeren. Na de korte periode op het platteland ging ze werken als inwonende dienstmeid bij de familie Gobbe in Tienen. Hier werkte ze als 'bovenmeid' en portier.⁷⁷ Het verhaal van deze respondent kunnen we moeilijk toetsen met de opgegeven wetenschappelijk literatuur. Deze literatuur benadrukte vooral de Tweede Wereldoorlog als een periode die vele nieuwe deuren

⁷¹ Eenvoudige weergave interview Melanie Reniers: ziekenhuisverhaal, vragen en antwoorden regel 78-112.

⁷² Ibidem, vragen en antwoorden regel 13-16, 137-148 en 186-189.

⁷³ Eenvoudige weergave interview Melanie Reniers: oorlogsverhaal, vragen en antwoorden regel 16-29.

⁷⁴ Ibidem, vragen en antwoorden regel 38-51, 58-94 en 161-164.

⁷⁵ Ibidem, vragen en antwoorden regel 108-114 en 118-123.

⁷⁶ Ibidem, vragen en antwoorden regel, 113-114 en eenvoudige weergave interview Melanie Reniers: ziekenhuisverhaal, vragen en antwoorden regel 48-49

⁷⁷ Eenvoudige weergave interview Melanie Reniers: oorlogsverhaal, vragen en antwoorden regel 178-191.

opende voor de vrouw. Uit de interviews van Melanie kan men besluiten dat dit voor haar niet zo was. De respondent werkte drie jaar voor en drie jaar tijdens de oorlog als dienstmeid. De oorlog opende voor haar geen nieuwe deuren. Dit was deels een persoonlijke keuze van de respondent die achtte dat ze in betere omstandigheden kon leven als inwonende dienstmeid dan bij haar ouders.

Eugenie Dewinter was elf jaar toen de oorlog uitbrak in België. Bij de start van de oorlog hielp ze haar moeder met het huishouden. De respondent benadrukte dat ze veel moest helpen in het huishouden. Ze maakte dit duidelijk doordat ze verschillende keren het woord ‘ja’ herhaalde.⁷⁸ Na de inval van de Duitsers was het gezin gevlucht naar de nicht van haar moeder die in Brussel woonde. Ze hielp soms mee in het café van de nicht van haar moeder. Deze arbeid werd niet vergoed.⁷⁹ Na de terugkomst van haar vader naar Leuven ging ze mee werken in de brouwerij van Wielemans-Cuppens in Brussel. Ze werkte hier in het “flessenkot” waar ze bandwerk deed. Deze brouwerij wierf tijdens de oorlog veel vrouwen aan die het werk van de mannen moesten overnemen. Dit kwam doordat vele mannen werden gemobiliseerd.⁸⁰ Door het aanvaarden van een als “mannelijk” beschouwde job overschreed ze de grens tussen de geslachten.⁸¹ Eugenie benadrukte tot tweemaal toe dat ze hier was gaan werken omdat de meeste mannen van de fabriek werden gemobiliseerd bij het Belgische leger. Ze legde ook uit hoe de praktijk van haar werk juist verliep. In de antwoorden kwam dit vooral naar voor aan de hand van de verschillende praktijken in het taalgebruik van de respondent. Tijdens het interview beschreef ze ook het dagelijkse proces hoe ze naar de fabriek ging en hoe lang een werkdag duurde.⁸² Het loon dat ze verdiende moest ze afgeven aan haar ouders. De respondent wist zelfs niet hoeveel ze verdiende in de brouwerij. Het geld werd rechtstreeks aan haar vader gegeven, die ook in de brouwerij werkte.⁸³ Eugenie werd in de brouwerij ontslagen van zodra de mannen terugkeerden naar de fabriek.⁸⁴ Hierin herkennen we voor een deel de continuïteitsthesen van Penny Summerfield en Juliet Mitchell. Zij oordeelden dat vrouwenarbeid tijdens de Tweede Wereldoorlog enkel een noodsituatie was. Na de oorlog verlieten de vrouwen de werkvloer en moesten ze plaats ruimen voor de

⁷⁸ Transcriptie interview Eugenie Dewinter, regel 88-109.

⁷⁹ Ibidem, regel 260-269 en 425-448.

⁸⁰ Ibidem, regel 21-50 en 450-454.

⁸¹ K. CELIS en A. GODEFROID, ‘Belgische vrouwen in de Tweede Wereldoorlog’, in *Vrouwen en oorlog 16e-20e eeuw* (Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën. Educatieve dienst. Dossiers. 2de reeks; 16), 65 en F. THEBAUD, ‘Deuxième Guerre, Femmes et Rapports de Sexe. Essai d’historiographie’, *Cahiers d’Histoire du Temps Présent (30/60) – Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis (30/60)*, 4 (1998), 236.

⁸² Transcriptie interview Eugenie Dewinter, regel 677-719 en 734-810.

⁸³ Ibidem, regel 834-854 en 862-869.

⁸⁴ Ibidem, regel 896-903.

mannen.⁸⁵ De situatie van Eugenie toonde overeenkomsten met deze these. Na haar ontslag bij de brouwerij heeft ze nog een korte periode in twee fabrieken gewerkt in Leuven, namelijk eerst bij Vanderelst en daarna ook in de Hungaria.⁸⁶ Ze benadrukte meerdere malen in het interview dat ze niet graag werkte in de fabrieken. Ze moest echter van haar moeder gaan werken.⁸⁷ Op het einde van de oorlog verhuisde de familie Dewinter van de Burgemeesterstraat naar het Kapitulierenplein. Hier opende de moeder van Eugenie een café waarin zij en haar oudste zus moesten helpen.⁸⁸ Eugenie werkte in het café van haar moeder totdat ze huwde in 1947. In het interview werd ook duidelijk hoe de respondent stond ten opzichte van haar ouders. Doordat haar moeder haar verplichtte om te gaan werken in de fabrieken en doordat ze ook moest meehelpen in het café bekende ze dat ze haar vader liever had dan haar moeder.

Huishouden

Het huishoudelijke leven leed ook zwaar onder de oorlog. Na de inval van de Duitsers trachtte de meeste mensen de draad weer op te nemen. Een groot probleem was echter hoe men aan eten kwam tijdens de oorlog. Het huishouden werd in deze periode een echte uitdaging voor het gezin.⁸⁹ In de interviews van Melanie Reniers zien we twee verhaallijnen in verband met het huishouden. De periode dat ze werkte als dienstmeid stelde ze het relatief goed. In de periode vlak voor de oorlog had ze geen klachten over het voedsel en faciliteiten van het ziekenhuis in Namen.⁹⁰ Ze gaf een uitgebreide beschrijving van wat ze alle dagen te eten kregen. Hierin werd het verschil duidelijk tussen de situatie van een groot gezin op het platteland en het leven in een ziekenhuis. Ze gaf hier haar mening weer door te zeggen dat het eten hier beter was dan bij haar thuis. Na de oorlog werkte ze ook als dienstmeisje voor twee families in Tienen. Bij de familie Smeets wist ze niet hoe die aan eten raakte. Zij moest als dienstmeisje geen eten klaarmaken. Ze moest wel een brood van bij haar thuis meenemen waarvan ze elke avond at. 's Middags kreeg ze hetzelfde middagmaal als de familie, maar ze moest dit in een andere kamer opeten.⁹¹ Hierin herkennen we een typisch patroon dat het huispersoneel niet mocht samen eten met het gezin. Over de kwaliteit van het eten mocht ze

⁸⁵ P. SUMMERFIELD, 'Research on Women in Britain in the Second World War. An historiographical essay', *Cahiers d'Histoire du Temps Présent (30/60) – Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis (30/60)*, 4 (1998), 213-215.

⁸⁶ Transcriptie interview Eugenie Dewinter, regel 496-560, 907-927 en 988-1033.

⁸⁷ Ibidem, regel 1035-1048.

⁸⁸ Ibidem, regel 1117-1134.

⁸⁹ 'Femmes', *Dictionnaire de la Seconde Guerre mondiale en Belgique*, Brussel, 185-186.

⁹⁰ Eenvoudige weergave interview Melanie Reniers: ziekenhuisverhaal, vragen en antwoorden regel 116-123.

⁹¹ Eenvoudige weergave interview Melanie Reniers: oorlogsverhaal, vragen en antwoorden regel 53-56 en 93-106.

hier ook niet klagen. Ze kreeg dagelijks een warme maaltijd die bestond uit aardappelen, groenten en een stukje vlees. Bij de familie Gobbe vinden we het patroon “upstairs, downstairs” terug. Bij deze familie waren er twee dienstmeisjes. Melanie werkte hier als ‘bovenmeid’ en portier en het andere meisje werkte als keukenmeid. Het eten kwam gedeeltelijk uit de tuin van de familie. De familie begon tijdens de oorlog met een moestuin. Dit werd gedaan omdat het moeilijk was om aan goed en betaalbaar eten te raken. In de Tweede Wereldoorlog was er toename van het aantal groentetuinen. Men trachtte door zelf groenten en aardappelen te kweken de karige rantsoenvoeding aan te vullen.⁹² Het vlees en boter werden bekomen door middel van smokkel. Melanie moest de smokkelwaar gaan ophalen nabij een spoorbaan. Ze werden vanuit een trein in een veld geworpen.⁹³ Deze praktijk maakte duidelijk hoe moeilijk het was om aan eten te komen. In de periode dat de respondent thuis verbleef krijgen we een beeld van een arm gezin tijdens de Tweede Wereldoorlog. Melanie moest haar moeder bijstaan in het huishouden. Ze moest onder andere de schoenen blinken. Het gezin Reniers trachtte zich te voorzien in hun eigen onderhoud. Ze hadden een eigen tuin, een klein stukje grond en ze kochten varkens om deze later te slachten. De moeder van Melanie bakte zelf brood van het graan dat op dit stukje land werd gezaaid.⁹⁴ Desondanks was er toch geen overschot aan voedsel en aten ze ‘s avonds vaak soep en pap. De respondent benadrukte dat ze dit dikwijls aten door te zeggen dat ze dit niet graag at. Deze emoties gaven een patroon weer van tijdens de oorlog. De boeren speelden tijdens de Tweede Wereldoorlog een belangrijke maatschappelijke rol. Op het platteland waren landbouw en veeteelt een rijke voedselbron. De regering deed echter een oproep tot burgerzin, maar dit baatte weinig. De boeren zouden in deze periode fortuinen verdienen op de rug van de gewone burger.⁹⁵ De uitleg van de respondent tijdens het interview bevestigde deze stelling. Bij Eugenie Dewinter kon men spreken over een groot gezin tijdens de Tweede Wereldoorlog. Haar moeder ging niet meer werken en zorgde samen met haar ouders voor de vier kinderen. Hierin benadrukte ze sterk dat haar grootouders haar en haar zussen hadden grootgebracht.⁹⁶ “Oma en opa zijn de wereld hé”, “dat waren heel goei, goei, brave mensen”,... Dit werd meerdere keren herhaald door de respondent. In haar relaas benadrukte ze haar rol in het huishouden. Zij moest als enig meisje in het gezin gaan werken. Dit kwam

⁹² P. DEWEVER, *Leuven en Oost-Brabant in de Tweede Wereldoorlog*, Tienen, 2006, 115 en L. VANDEWEYER, *Enkele kinderen zijn van honger gestorven. De Tweede Wereldoorlog in Tienen en omgeving*, Tienen, 2004, 190.

⁹³ Eenvoudige weergave interview Melanie Reniers: oorlogsverhaal, vragen en antwoorden regel 53-56, 193-198 en 207-227.

⁹⁴ Eenvoudige weergave interview Melanie Reniers: ziekenhuisverhaal, vragen en antwoorden regel 37-67.

⁹⁵ P. DEWEVER, *Leuven en Oost-Brabant in de Tweede Wereldoorlog*, Tienen, 2006, 110-112.

⁹⁶ Transcriptie interview Eugenie Dewinter, regel 56-95 en 372-381.

ook mede doordat haar andere zussen nog schoolplichtig waren.⁹⁷ De periode dat de familie in Leuven in de Burgemeesterstraat woonde, beschikte ze over een klein tuintje voor eigen behoefte. Dit was echter onvoldoende om het hele gezin te onderhouden.⁹⁸ In Brussel en in de latere woonplaats aan het Kapitulierenplein had de familie geen tuin. Zo moest het gezin van de stad naar het platteland trekken om zich te voorzien van eten. De respondent beschreef het procédé dat ze moesten ondergaan om aan eten te raken. Levensnoodzakelijke voedingsproducten zoals brood, vlees en aardappelen waren voortaan alleen te krijgen in ruil voor zegels en bonnen bovenop het geld. Urenlang stonden vrouwen in de rij van de gemeentehuizen om bonnen te krijgen die ze nodig hadden om hun maandelijkse aankopen te kunnen doen. Dit rantsoenstelsel werd ontworpen om een eerlijke verdeling van de voedselvoorraden te verzekeren. Voor de gewone man braken beroerde tijden aan, en er was weinig hoop op een spoedige verbetering. De honger knaagde en zette de bevolking aan tot de meest uiteenlopende activiteiten. Smokkelen, ruilhandel en marchanderen op de zwarte markt waren kring en inslag tijdens deze periode.⁹⁹ Het verhaal van Eugenie toonde vele gelijkenissen met het algemeen bekende verhaal. Zij trok samen met haar moeder naar het platteland om aardappelen te gaan stelen op de akkers van de boeren. Verder kreeg haar moeder voedselbonnen die ze op het platteland ging ruilen voor brood met de boeren.¹⁰⁰ Net zoals in het verhaal van Melanie Reniers heeft Eugenie geen goede herinneringen aan de boeren. Ze schilderde de boeren af als “en dan die boeren, dat waren ook smeerlappen... in de oorlog hebben ze hun echt rijk gemaakt.” Hieruit concludeerde ik dat de wrok tegenover de landbouwers nog steeds groot is, zelfs tot op de dag van vandaag. Ze reageerde zeer heftig als ik het thema over de boeren aanhaalde. Door haar emotionele reactie vermengde ze hier haar individuele herinnering met de collectieve herinnering die er is over het boerenleven tijdens de Tweede Wereldoorlog. In haar verhaal benadrukte ze ook de inventiviteit van de mensen tijdens de oorlog.¹⁰¹ De vindingrijkheid van de mensen kende ongeëvenaarde hoogtepunten. Hierin benadrukte ze de generatiekloof tussen de hedendaagse mensen en de mensen tijdens de oorlog. Dit werd duidelijk aan de hand van de praktijken die ze weergaf in haar uitleg. De honger was slechts een probleem. Verwarming en kleding vormden een andere uitdaging voor

⁹⁷ Transcriptie interview Eugenie Dewinter, regel 96-109.

⁹⁸ Ibidem, regel 191-209.

⁹⁹ K. CELIS en A. GODEFROID, ‘Belgische vrouwen in de Tweede Wereldoorlog’, in *Vrouwen en oorlog 16^e-20^e eeuw* (Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën. Educatieve dienst. Dossiers. 2de reeks; 16), 68-70 en L. DE VOS., W. STEURBAUT en A. WOUTERS, *Leuven in de Tweede Wereldoorlog*, Leuven, 1990, 23-26 en ‘Femmes’, *Dictionnaire de la Seconde Guerre mondiale en Belgique*, Brussel, 185.

¹⁰⁰ Transcriptie interview Eugenie Dewinter, regel 119-161.

¹⁰¹ Ibidem, regel 156-161 en 1268-1332.

de mensen. Textiel en steenkool waren immers ook gerantsoeneerde producten geworden.¹⁰² De respondent gaf dit weer tijdens haar verhaal.¹⁰³

Ontspanning

Een thema dat ik ook trachtte aan te reiken was de ontspanning tijdens de Tweede Wereldoorlog. Uit de arbeiderservaringen van beide respondenten kwamen we te weten dat een werkweek voor hen uit zes dagen bestond en niet uit de hedendaagse vijf dagen.¹⁰⁴ Beide respondenten benadrukten dat men het hedendaagse ontspanningsleven ook niet kan en mag vergelijken met dat van tijdens de Tweede Wereldoorlog. Uit het eerste interview met Melanie vernamen we dat ze in het ziekenhuis in Namen een halve dag per week vrij kreeg. Tijdens deze dag herstelde ze allerlei kapotte spullen. Een uitgaansleven zoals wij dit kennen was er niet. Ze mocht het ziekenhuis ook niet verlaten tijdens haar vrije dag.¹⁰⁵ Ze herhaalde tot tweemaal toe dat ze na de afwas van het avondeten vrij kregen. We herkennen hierin een vast (cultuur)patroon van het personeel in het ziekenhuis, namelijk dat ze alle dagen na het avondeten vrij kregen. De respondent sprak hier steeds over ‘we’. Na het avondeten hadden ‘we’ gedaan,... Hierin kende de respondent zichzelf een passieve rol toe. Ze identificeerde zich hier met heel het personeel. Tijdens de bespreking van de foto’s sprak de geïnterviewde ook over een dansfeest dat ze hielden in het ziekenhuis ter ere van een feestdag.¹⁰⁶ Hierin sprak ze over het feit dat de Vlaamse meisjes wel moesten dansen en dat de Waalse meisjes dit niet moesten doen. Dit kan wijzen op een bepaalde sociale identiteit. De Vlamingen hadden een andere positie ten opzichte van Walen in het ziekenhuis. In het tweede interview kwam het ontspanningsleven terug aan bod. Zondag was de vrije dag voor het hele gezin. Op deze dag werd er niet gewerkt en werd er naar de kerk gegaan.¹⁰⁷ Toen ik deze vraag stelde of ze naar de kerk gingen antwoordde ze: “Ja zeker, toen ging iedereen naar de kerk”. Dit was volgens haar de gewone gang van doen tijdens die periode. Hierin herkennen we een cultuurpatroon van tijdens de Tweede Wereldoorlog. Op het einde van dit interview ging de respondent dieper in op het ontspanningsleven in de stad waar ze als dienstmeisje werkte, namelijk Tienen. In de periode dat ze als dienstmeisje bij de familie Gobbe werkte, ging ze ’s avonds af en toe eens naar de cinema.¹⁰⁸ De bioscoop was tijdens deze periode een populaire

¹⁰² P. DEWEVER, *Leuven en Oost-Brabant in de Tweede Wereldoorlog*, Tienen, 2006, 117.

¹⁰³ Transcriptie interview Eugenie Dewinter, regel 734-797.

¹⁰⁴ Transcriptie interview Eugenie Dewinter, regel 809-810 en eenvoudige weergave interview Melanie Reniers: oorlogsverhaal, vragen en antwoorden regel 166-169.

¹⁰⁵ Eenvoudige weergave interview Melanie Reniers: ziekenhuisverhaal, vragen en antwoorden regel 100-109.

¹⁰⁶ Ibidem, vragen en antwoorden regel 167-168.

¹⁰⁷ Eenvoudige weergave interview Melanie Reniers: oorlogsverhaal, vragen en antwoorden regel 166-172.

¹⁰⁸ Ibidem, vragen en antwoorden regel 280-286.

vorm van ontspanning.¹⁰⁹ In het interview bij Eugenie Dewinter stelde ik de vraag wat ze ter ontspanning deed. In de periode dat ze in de fabrieken werkte was zondag de vrije dag voor haar en het gezin. Familievermaak gebeurde alleen in de eigen omgeving. Men leerde vooral genieten van de huiselijke gezelligheid.¹¹⁰ Zondagvoormiddag werden er activiteiten voor de jeugd georganiseerd door de kerk.¹¹¹ In tegenstelling tot het algemene beeld dat we kennen, ging zij niet naar de kerk. Dit kwam omdat ze niet geloofde in de Katholieke leer. Toen ik vroeg of ze naar de kerk ging op zondagvoormiddag fluisterde ze in haar antwoord dat ze een zeer vrijzinnige vrouw is. De toon waarop ze dit zei is belangrijk. Dit kwam bij mij over dat ze zich bijna schaamde omdat ze niet gelovig was. Op het einde zag de respondent wel een verandering in het ontspanningsleven komen. Dit kwam doordat ze beroepshalve hierin terecht kwam. Doordat haar moeder een café openhield op het einde van de oorlog kwam de respondent zo voor een deel in het ontspanningsleven van de mensen terecht.¹¹² De modale Leuenaar was een cafémens bij uitstek. Hij moest blij zijn met waterachtig fluitjesbier en de gezelligheid van een gesprek met burens en kennissen. Aan de toeg van zijn stamkroeg kon de Leuenaar gesprekken voeren over het leven tijdens de oorlog.¹¹³ Er was ook een evolutie merkbaar in het ontspanningsleven tijdens de Tweede Wereldoorlog. In het begin van de oorlog kende het uitgaansleven een terugval, maar op het einde van de oorlog kwam hier een kentering in. Dit kwam door het veranderende karakter van de oorlog. De respondent had hierover een uitgesproken mening.¹¹⁴ Aan de hand van het taalgebruik, samen met de toon waarop ze dit zegt, toonde ze dat het ontspanningsleven op het einde van de oorlog voor haar een ommekeer kende.

¹⁰⁹ P. DEWEVER, *Leuven en Oost-Brabant in de Tweede Wereldoorlog*, Tienen, 2006, 129.

¹¹⁰ P. DEWEVER, *Leuven en Oost-Brabant in de Tweede Wereldoorlog*, Tienen, 2006, 122.

¹¹¹ Transcriptie interview Eugenie Dewinter, regel, 812-832.

¹¹² Ibidem, regel 1049-1084, 1136-1155 en 1212-1230.

¹¹³ P. DEWEVER, *Leuven en Oost-Brabant in de Tweede Wereldoorlog*, Tienen, 2006, 120.

¹¹⁴ Transcriptie interview Eugenie Dewinter, regel 1212-1230.

2. Transcripties

Enkele opmerkingen voor het lezen van de transcripties

Voor elke transcriptie vindt u dan twee bijgevoegde documenten, namelijk een biografische en technische fiche. Hierin staan een paar biografische gegevens van de respondenten evenals een paar technische gegevens over het verloop van interview. Daarna volgt een transcriptie van een interview.

Het interview van Eugenie zal bestaan uit tweede delen. Dit komt doordat er een pauze werd ingelast toen de respondent op zoek ging naar documenten van het pensioen van haar vader. Het eerste deel duurde 43min 49sec. Het tweede deel duurde 31min 45 sec. Het interview zal bijna volledig worden uitgetypt in de oorspronkelijke volgorde, inclusief met het registreren van lichaamstaal. Een beperkte weergave van non-verbale informatie zal worden weergegeven door middel van vierkante haakjes. Bijvoorbeeld: [ze krijgt tranen in de ogen]. Om de vlotheid van het lezen te bevorderen worden dialectwoorden behouden, maar dialectklanken niet. Als men alle dialectwoorden zou omzetten naar het Algemeen Beschaafd Nederlands zou dit gepaard gaan met inhoudelijk informatieverlies. Daarom heb ik de keuze gemaakt om bijvoorbeeld 'ge' neer te schrijven in plaats van 'jij'. Typisch streekgebonden dialectwoorden zullen worden verklaard tussen vierkante haakjes. Bijvoorbeeld 'Sjarp' [=sjaal]. De transcriptie moet men als volgt lezen: de letters in KAPITAAL zijn de vragen van de interviewer en in kleine letters volgen de antwoorden en opmerkingen van de respondent. Als de interviewer of respondent dingen ter bevestiging zeggen, worden deze niet opgenomen in de transcriptie. Bijvoorbeeld: de respondent zegt: 'ik ben van '29 '. En de interviewer antwoordt ter bevestiging 'ahja of ja'. Deze bevestiging wordt niet opgenomen in de transcriptie. Stopwoorden als 'euh' en 'hé' worden enkel opgenomen als ze van betekenis zijn voor de transcriptie. Dit wil zeggen dat ze enkel zullen worden opgenomen indien ze iets willen benadrukken of indien de respondenten nadenken. Bijvoorbeeld: ik denk dat euh [ze denkt na]. Het interview zal worden uitgetypt in de vorm van regels en strofen. Een regel komt overeen met een gedachte. De verzen worden genummerd. Zo wordt het makkelijker om te verwijzen naar bepaalde regels. Een strofe wordt gemaakt per narratieve eenheid. Er worden geen leestekens geplaatst op het einde van een zin. Enkel de namen van personen, steden, landen, straten en fabrieken krijgen een hoofdletter. Aan het begin van een zin is er dus geen hoofdletter. Rangtelwoorden worden uitgeschreven. Hoofdtelwoorden worden pas vanaf 21 in cijfervorm uitgeschreven. Nagespeelde dialogen vind je tussen aanhalingstekens. Opvallend lange stiltemomenten worden tussen vierkante haakjes aangeduid als volgt [stilte

van bv 6sec]. Korte stiltemomenten van 1 tot en met 3 seconden worden niet weergegeven tussen vierkante haakjes. Indien de interviewer of respondent een of ander woord op een speciale manier uitdrukt zal dit worden verklaard tussen vierkante haakjes, bijvoorbeeld: [verontwaardigd]. Irrelevante passages worden samengevat tussen vierkante haakjes. Bijvoorbeeld: [sv: met dan korte uitleg over wat de passage handelde] na deze vierkante haakjes volgen er tussen andere vierkante haakjes de duur van deze passage. Bijvoorbeeld: [20min 41sec - 25 min 42sec]. Elke vijf minuten worden aangeduid als volgt [05:00]; [10:00], ... Dit gebeurt tussen de woorden door. Doordat het interview uit twee delen bestaat, begin ik opnieuw te tellen van [05:00] in het tweede deel. Opvallende gewijzigde vertelwijzen worden ook weergegeven tussen vierkante haakjes, bijvoorbeeld: [boos]. Woorden die opvallend veel nadruk krijgen worden getranscribeerd als volgt: dat zijn zo een dingen hé die altijd [nadruk] bijblijven.¹¹⁵

¹¹⁵ L. VAN MOLLE, *Mondelinge geschiedenis. Theorie, methoden en praktijken*, cursus, Katholieke Universiteit Leuven, departement geschiedenis, 2008, 27-29.

Transcriptie interview Eugenie Dewinter

Deel 1 (IC_A0001):

- 1 WE ZIJN VERTROKKEN. IK ZOU HET INTERVIEW WILLEN STARTEN MET DE VOLGENDE VRAAG: WAT IS UW NAAM
- 2 [bij aanvang van het interview steekt de respondent een sigaret aan]
- 3 Eugenie
- 4 EUGENIE DEWINTER
- 5 ja Dewinter aaneenvast
- 6 EN WAAR BENT U GEBOREN
- 7 in Leuven
- 8 DUS JE HEBT HEEL UW LEVEN IN LEUVEN GEWOOND
- 9 ja
- 10 EN HOE OUD WAS JE ALS DE OORLOG BEGON IN BELGIË
- 11 elf jaar
- 12 DUS ECHT NOG WEL EEN KIND
- 13 ik ben van '29
- 14 en in '40 is hem begonnen in mei, de tiende mei
- 15 dus ik was elf jaar
- 16 EN HEBT U BROERS OF ZUSSEN
- 17 drie zussen, waar dat ik de oudste van ben hé
- 18
- 19 DUS UW ZUSSEN DIE WERKTEN TIJDENS DE OORLOG NIET
- 20 neen, die gingen naar school
- 21 EN WAT VOOR WERK DEED JE TIJDENS DE OORLOG ZELF
- 22 in de oorlog wel jah
- 23 dan heb ik in euh
- 24 eerst [nadruk] ben ik meegegaan naar Brussel
- 25 toen dat de oorlog, ze namen die jonge mannen daar weg
- 26 voor euh in te lijven bij het leger dus
- 27 en ze vroegen meisjes
- 28 voor daar te werken in de brouwerij in het flessenkot
- 29 dus euh de flessen dus op de band zetten en spoelen enzo
- 30 en mijn vader werkte daar al jaren [nadruk]
- 31 die heeft nergens anders gewerkt als daar
- 32 en ja dan heeft hij mij meegenomen
- 33 en voila en zo ben ik daar in de oorlog begonnen
- 34 en dan was ik misschien wacht hé [ze denkt na en plaatst haar hand op haar hoofd]
- 35 elf, twaalf, dertien, veertien jaar
- 36 ahja ja, ik ben daar gebleven totdat de Duitsers weggetrokken zijn
- 37 want die euh
- 38 die van Cuppens, dat lag op de route
- 39 dus voor wij op die dag op dezelfde trein stapte [onverstaanbaar]
- 40 dan hebben we dat vertrek zo gezien van de Duitsers
- 41 van een trein die zo voorbij reed die vertrok
- 42 dus zolang heb ik daar gewerkt ja
- 43 en dat was spijtig euh
- 44 dieje patroon, meneer Wielemans-Cuppens dus
- 45 die vroeg aan men vader of ik goed men Frans kon
- 46 en dat kon ik niet [met spijt in de woorden]
- 47 anders had ik daar mogen blijven op een bureau dus ja
- 48 ook stom van mij, niet meer naar school gegaan
- 49 maarja in dieje tijd gaat dat zo hé
- 50 ja door de omstandigheden

51 DUS UW VADER HEEFT VOOR DE OORLOG OOK IN DIE FABRIEK GEWERKT
 52 altijd [nadruk] bij meneer Cuppens ja
 53 die is daar euh jah
 54 hij heeft daar nog een mooie dingeh gehad, een echte vaas gehad, die veel geld waard is [ze
 kijkt naar de vaas die rechts van haar staat op een kast]
 55 van zijn collega's, dus als hij gepensioneerd was
 56 EN UW MOEDER DIE GING NIET WERKEN TIJDENS DE OORLOG
 57 moeder neen, neen
 58 die heeft vroeger jaren gewerkt als ik dan nog kleiner was in een borstelfabriek
 59 en dat was, hoe noemde die straat nu weer [ze denkt luidop na]
 60 [sv: beschrijving van stratenplan waar moeder werkte →2min 49sec - 3min 13sec]
 61 en mijn moeder werkte daar
 62 en dat was een Hollander in een borstelfabriek
 63 dat was een borstelfabriek
 64 daar heeft men moeder dan vroeger jaren gewerkt
 65 maar in de oorlog neen, in de oorlog werkte ma niet meer
 66 ZIJ BLEEF DUS THUIS OM VOOR DE KINDEREN TE ZORGEN
 67 neen, feitelijk mijn grootouders hebben voor ons gezorgd
 68 die zijn
 69 mama is blijven inwonen
 70 oma en opa zijn de wereld hé
 71 en die hebben ons feitelijk, want ma in de tijd ging dan werken
 72 zij brachten de kinderen groot
 73 zo is het da gebeurd ja
 74 want mijn grootouders die hebben ons feitelijk alle vier opgebracht
 75 alle ik ben dialect aan het spreken
 76
 77 DUS UW GROOTOUDERS DIE ZORGDEN DUS OOK MEE VOOR HET HUISHOUDEN
 78 ja die langs moeders kant
 79 de ouders van men moeder die
 80 bompa deed ons naar school[nadruk] vier maal [nadruk] per dag
 81 in de Parkstraat gingen we dan in dieje tijd
 82 dieje mens jah dieje deed dat allemaal
 83 en oma die zorgde voor de was, de plas, de kinderen [nadruk: tonen hoe belangrijk
 grootouders waren]
 84 ons ma en onze pa kwamen naar huis en die moesten nikske [nadruk] doen
 85 die hun eten stond klaar
 86 bomma deed dat allemaal
 87 dat waren heel [nadruk] goei, goei, brave mensen
 88 EN MOEST JE OOK MEEHELPEN MET HET HUISHOUDEN
 89 jajajaja [ze zegt ja zeer snel na elkaar en ze knikt met haar hoofd]
 90 meehelpen met afwassen enzo
 91 jajaja [ze zegt snel ja na elkaar]
 92 ik heb vroeger veel en hard [nadruk] gewerkt
 93 trouwens dat weten mijn zussen ook
 94 ik heb altijd [nadruk] gewerkt
 95 altijd beter geweten
 96 EN UW ZUSSEN DIE MOESTEN DAN OOK MEEHELPEN IN HET HUISHOUDEN
 97 die [verontwaardigd]
 98 die deden niks als op hun tap hangen in de café libert
 99 de oma van Mickael is negen jaar jonger als ik [05:00]
 100 als de oorlog was aangebroken was dat kindje nog geen twee jaar
 101 ons Paula die was dan, is ook vijf jaar ouder euh jonger als ik
 102 neen, die waren te klein hé, ik was er elf en zij was er dan vijf
 103 en dan mijn ander zus die was er dan [ze denkt na]

104 Pauline die is drie jaar jonger als ik [ze denkt na]
 105 die woont in Frankrijk [stil]
 106 die is met een Fransman getrouwd [stil]
 107 neen, neen ik heb gedraaid hé
 108 dat [nadruk] wel
 109 dat wel
 110 EN WAS ER EEN BEPAALDE TAAKVERDELING IN HET HUIS OFZO,
 BIJVOORBEELD EVEN KIJKEN UW GROOTVADER DIE GAAT DE BOODSCHAPPEN
 DOEN EN IK ZORG VOOR HET AFWASSEN
 111 neen
 112 toch niet dat ik me kan voorstellen
 113 dat werd zo automatisch gedaan zo
 114 ah ge kent da hé: 'ah dat is er niet genoeg, wacht ik zal dat gaan halen'
 115 en zo deed oma dat dan
 116 neen [traag uitgesproken]
 117 neen [traag uitgesproken]
 118 dat is altijd goed gegaan tussen mijn ouders en grootouders
 119 HOE VERLIEP HET BEREIDEN VAN ETEN EIGENLIJK TIJDENS DE OORLOG,
 WANT HET WAS TOCH NIET ZO SIMPEL OM AAN ETEN TE RAKEN
 120 neen zeker niet zeker niet
 121 wel ik ga u vertellen hé [ze wijst naar mij]
 122 ik moest tijdens de oorlog hé
 123 dan reed ik op een mannenfiets
 124 dus de broer van mijn vader ja
 125 dat was zijn fiets en dan ging ik met men ma aardappelen pikken in de velden [glimlach op het
 gezicht]
 126 dan mochten we rooien hé
 127 ge kent dat hé en dat deden we dan hé
 128 en dan ons moeder in die tijd in de oorlog kregen ze dan bons voor koffie [ze tekent een
 rechthoek op tafel, wat naar de bons verwijst]
 129 en omdat ze vier kinderen had, had die veel bons voor suiker en melk hé
 130 en dat verkocht ze dan aan de boeren voor brood te krijgen
 131 'ziede het', dan wisselden ze
 132 zo hebben ze dat tijdens de oorlog gedaan
 133 DUS JULLIE GINGEN NAAR HET PLATTELAND OM DAAR AARDAPPELEN
 134 jajajaja [ze spreekt ja paar keer snel na elkaar uit]
 135 en dan moesten we zo naar huis komen zo een snotgamin [= een jonge snotneus, zo een jong
 meisje] zo
 136 en zwart en vuil vol modder [lachend]
 137 en dan een zakje aardappelen [lachend]
 138 en dan moesten ook nog is lopen gaan voor de boeren die achter ons zat men zijn riek
 [lachend]
 139 ik kan een boek schrijven van mijn leven echt waar, ik kan een boek schrijven
 140 als je dat allemaal nagaat jongens toch
 141 jaja, dat deden we dan
 142 en dan verkochten we een dus hé
 143 ons bonnekes hé aan de boeren en dan kreeg je meel of brood of boter ofzo
 144 in den tijd gingen de mensen met de tram naar Brussel van Leuven hé
 145 voor kunnen te hamsteren [nadruk] en voor kunnen te smokkelen dat ze zeggen hé
 146 voor hun bonnekes te verkopen hé
 147 en dan 's avonds ja
 148 euh dan was er geen brood genoeg en ons bomma zei dan:
 149 'luistert mannekes we gaan vandaag een beetje pap maken hé'
 150 en dan kregen we 's avonds een beetje pap hé
 151 dat van veel vlees ofzo hé dat was er allemaal niet hé dat was er allemaal niet

152 neen in de oorlog hebben we wel echt
153 enfin honger
154 we hadden altijd iets
155 laat het ons zo zeggen dus we hadden altijd dan iets
156 JA DE MENSEN WAREN WEL ECHT INVENTIEF IN DE OORLOG
157 ongelofelijk hé
158 als je dat nu vertelt de mensen willen dat niet geloven
159 mja [stil]
160 mja [stil]
161 de oorlog [vertelt ze op een gelaten manier]
162 EN WIE MAAKTE HET ETEN DAN GEREED
163 mijn grootmoeder
164 die zorgde voor alles [nadruk]
165 de was, de plas, het eten alles [nadruk] deed die
166 die deed alles
167 dat was een vrouw
168 allez dat bestaat niet meer dus ja [ze pakt een zakdoek en ze snuit]
169 en die noemde ook Eugenie, want dat was mijn meter
170 in die tijd was dat ook zo
171 dan moest het kind de naam van ervoor
172 nu is dat allemaal voorbij
173 ja, ja [stil]
174
175 EN WAAR ERGENS IN LEUVEN HEBBEN JULLIE GEWOOND IN DE OORLOG
176 awel wij hebben lang op de Burgemeesterstraat gewoond waar die cinema's allemaal zijn
177 daar hebben wij gewoond
178 ja dat was feitelijk
179 we zijn daar een keer tweemaal verhuisd op dezelfde straat
180 ja, daar hebben we altijd [nadruk] gewoond
181 DUS IN DE PERIODE '40-'45 HEBBEN JULLIE ALTIJD IN LEUVEN BLIJVEN WONEN
182 altijd [nadruk], maar wij zijn wel vluchten gegaan tot in Brussel
183 en daar hebben we bij een nicht van mijn moeder
184 die woonde in Brussel
185 hebben we een jaar of twee geweest
186 en dan zijn we naar Leuven gekomen als alles zo een beetje verminderd was
187 DAN ZIJN JULLIE TERUGGEKOMEN
188 ja dan zijn we teruggekomen ja, ja, ja
189 kunde eraan uit
190
191 EN HIER IN LEUVEN ZELF HADDEN JULLIE HIER EEN EIGEN TUIN
192 een klein tuintje ja, een klein tuintje [10:00]
193 en dan vangde bompa vogeltjes [lachend]
194 ma dat mocht hij niet hé
195 dan had hij een net gespannen in den hof [= tuin]
196 en wij waren dan kwaad, de kinderen waren kwaad
197 we konden dat niet aanzien van die beesten
198 en bompa vangde vogeltjes
199 ja, daar bestond vanalles in dieje tijd, dat was
200 dat kunnen de mensen niet begrijpen nu wat er allemaal bestond
201 EN IN DIE TUIN KWEEKTEN JULLIE ZELF GROENTEN
202 bwa een beetje sla dat papa dan zaaide enzo
203 want feitelijk veel konden we daar niet in doen
204 dat was maar een klein tuintje
205 want wij woonden daar aan die kadotske [= hier bedoelt ze de abdij van paters]
206 die gaf uit op de Maria-Theresiastraat

207 en daar was een grote abdij van paters
 208 die hun hof euh ,die hun muur grensde dus aan ons hofke [= tuintje]
 209 neen, dat was maar een klein hofke [= tuintje]
 210
 211 DUS DE OORLOG BRAK UIT HIER IN BELGIË, IN LEUVEN, EN DAN ZIJN JULLIE
 VERHUIST NAAR BRUSSEL
 212 we moesten [nadruk] wel ja
 213 want ze hebben dieje zondag
 214 vrijdag is de oorlog uitgebroken, dat weet ik nog goed
 215 en zondags euh
 216 in het stad met auto's
 217 de Engelse soldaten waren hier hé
 218 en die kwamen dus aanbellen en we moesten allemaal [nadruk] naar het station
 219 want Leuven moest ontruimd worden
 220 en dan met ons pakken en [onverstaanbaar] de kinderen een zakje hadden met hun kleedjes
 aan voor op hun rug te dragen [onverstaanbaar]
 221 en Leuven moest ontruimd worden
 222 en waar moesten we naartoe
 223 er zijn veel mensen die naar Frankrijk getrokken zijn
 224 mijn man onder andere zijn ouders, die zijn mee naar Frankrijk gevlucht
 225 maar wij zijn niet verder geraakt dan daar
 226 en we zijn daar gebleven
 227 en dat is zo gegaan
 228 zo gegaan
 229 en ons ma kwam daar met vier klein kinderen
 230 mensen hé da was niet te doen hé
 231 da menske had ook in dieje tijd hadden de mensen niet veel hé
 232 en dat was daar een beenhouwer op de hoek hé, dieje mens hé
 233 dieje zorgde [nadruk] voor ons hé
 234 ons ma kreeg daar het eten van
 235 die had medelijden [nadruk] met ons moeder hé
 236 ja, die mens is in de oorlog heel goed voor ons geweest
 237 dat weet ik nog altijd goed
 238 die had een grote beenhouwerij
 239 dat was aan de trap, de trap Livère in Brussel
 240 die zat er dik in zenne, die nicht van mijn moeder
 241 die had een café in de tijd dat ze zo [onverstaanbaar]
 242 die in Frankrijk hebben voor de camioneurs enal hé
 243 en die verkocht dus eten, die maakte eten voor die camioneurs hé
 244 en dan pikte ze natuurlijk van alle man een beetje dat dat zo niet [onverstaanbaar door lachen]
 245 ik zeg het juist gelijk het is hé
 246 ik zeg het juist gelijk het is hé
 247 en dan zei ik: 'oei, durft ge dat, dieje mens vraagt drie sneeën hesp en hij krijgt er maar twee'
 248 'ja mijn meisje, dan hebben wij voor deze middag' [lachend]
 249 EN TOEN JULLIE WISTEN DAT JULLIE MOESTEN VERHUIZEN NAAR BRUSSEL,
 DAT JULLIE MOESTEN VLUCHTEN, HOE VERLIEP DAT EIGENLIJK
 250 awel dan moest iedereen in Leuven naar het station gaan, daar stonden drie treinen klaar
 251 voor de mensen te vervoeren hé
 252 en zo ja
 253 wij hebben dat niet moeten betalen hé, dat stond daar hé
 254 maar maar we moesten we moesten weg
 255 en ja dan zijn we in Brussel geraakt
 256 we hebben dan wel verbinding gehad met de nicht van mijn moeder
 257 of dat we mochten komen met de kinderen
 258 en die was akkoord en dan zijn we daar gebleven

259 en daar hielp ik al mee in hare grote café
260 want ik herinner me nog altijd goed
261 twas een keer een mooie dag en ik had gevraagd: 'mag ik uw terras buiten zetten'
262 'neen kind': zei ze 'ge gaat niet veel verkopen'
263 'en als ik dan iets verkoop krijg ik een paar schoentjes'
264 'awel ja' en ik kreeg een paar schoentjes, ik had verkocht
265 ziede zo dat zijn zo een dingen hé die altijd [nadruk] bijblijven
266 soms vergeet ik, maar soms die dingen niet
267 en ik kreeg een paar schoentjes
268 Pauline noemde ze
269 maar is ze ook al vele jaren dood hé
270
271 en [nadruk] de oorlog
272 ik heb ook een keer twee Duitsers aan mijn beddeke gehad hé
273 IN BRUSSEL
274 hier in Leuven
275 jaja dat was als we terugkwamen hé
276 en de Duitsers waren al hier
277 en mijn vader zijn broer die is niet gaan lopen [stil]
278 die is niet gegaan hé [stil]
279 en die was nog jongman [= vrijgezel]
280 en die woonde tijdens de oorlog bij zijn vader en zijn moeder in de Wisselstraat in Leuven
281 de eerste uithoek tegen de Ravenstraat
282 en ik was natuurlijk weer de dupe hé
283 ik was de oudste
284 Peter was weg die was bij ons
285 want mijne papa heeft daar zijn leven mee geriskeerd hé
286 hij heeft die bij ons ingenomen op de Burgemeesterstraat
287 en ik moest bij oma gaan slapen
288 jong en dieje eerste dag hé
289 hoorde wij botten in de straat [15:00] gekomen
290 en kloppen op de deur
291 en ik lag in bed naast oma
292 en euh ja het waren de Duitsers, twee Duitsers
293 en die waren boven gekomen
294 ik zie ze nog altijd voor mij
295 ik lag in het bedje te bibberen
296 bomma ocharme
297 en zij stonden alle twee aan ons voeteinde
298 en zij vroegen waar dat mijne
299 dat was mijne peter
300 waar dat mijne peter was
301 en ik zei: 'kom, weg, werk, Duitsland' zei ik hé
302 en die bezag mij
303 en die woorden hé
304 en zo zei hij hé se: 'du bist so jung und du kannst so liegen' [lachend]
305 en dan dat heb ik gezegd
306 nu moet ik eerlijk zijn ook
307 ze hebben een keer of twee gevraagd ook
308 ik had dat opgezegd, ik moest dat zeggen hé
309 en ik zei altijd hetzelfde hé
310 en dan zijn ze weggegaan zonder geweld
311 maar ze hadden ons kunnen meenemen ook hé
312 en die zijn weggegaan
313 en we hebben ze niet meer gezien

314 dat heb ik voorgehad
 315 jajaja [lachend] [ze spreekt ja verschillende keren snel na elkaar uit]
 316 MAAR DAN IS HET TOCH GOED AFGELOPEN
 317 ja, het had anders kunnen zijn
 318 ze namen die mensen allemaal mee hé die niet werken
 319 want ik zei [onverstaanbaar] ook:
 320 'papa heeft ook vier kinderen'
 321 die heeft veel geriskeerd voor die hier te verbergen hé
 322 als dat moest uitgekomen zijn, dan hadden ze mijn vader ook meegenomen
 323 neenee dat is waar geweest
 324 we hebben twee Duitsers aan ons bed gehad [al lachend]
 325 en bomma oho da menske [ze houdt haar hand naast haar gezicht]
 326 het zullen er misschien twee met een hart geweest zijn die zeiden:
 327 'kom dat mens en dat kind'
 328 maar dat zei hem: 'so jung und so liegen' [glimlachend]
 329 ho ja hij had feitelijk gelijk
 330 achja wat doet ge dan allemaal hé
 331 ge zijt dan een kind
 332 ge weet van nikske
 333 ge weet niet anders
 334 ja dat had ik voorgehad
 335
 336 EN DUS BIJ HET BEGIN VAN DE OORLOG HIER IN LEUVEN, TOEN ALS JE NOG IN
 LEUVEN WAART, WERKTE JE TOEN AL
 337 ja, dan daarna wacht hé [ze denkt na]
 338 ja dan ben ik mee
 339 dan moest ik euh
 340 dan is mijne papa teruggekomen, die was toen gevlucht hé
 341 die jongemannen, vaders enzo
 342 in '14-'18 werden die allemaal aan het station doodgeschoten
 343 en die had dus schrik en mijne papa was lopen gegaan
 344 met een nicht en met hare man enzo die hebben tot in Poperinge gezeten die mensen hé
 345 en euh dat heeft toch een jaar of twee geduurd eer dat onze pa terugkwam hé
 346 en wij gingen altijd naar de stations kijken of hij nog niet daar was enzo
 347 en dan op een dag is hij gearriveerd
 348 en dan ja daarna ben ik met hem gaan werken in Brussel ziede het
 349 en als we dan afgekomen zijn
 350 ja dan was het [onverstaanbaar]
 351 daarna ben ik de Hungaria gaan werken
 352 en als de oorlog dan bijna gedaan was
 353
 354 DUS U HEBT UW VADER TWEE JAAR DAN NIET GEZIEN
 355 neen
 356 U HEBT DAAR NIKS VAN GEHOORD
 357 neen
 358 NIKS
 359 neen, niemand wist waar dat hem was
 360 en niemand in dieje tijd durfde da hé
 361 als dat moest uitgekomen waar dat ze waren
 362 ze zijn niet verder gegaan, dat weet ik, als Poperinge
 363 daar zijn ze bij boeren gebleven
 364 en hebben ze de boeren geholpen dus op veld enzo voor hun eten
 365 jajaja [ze spreekt ja paar keer snel uit]
 366 pa is zo twee jaar weggeweest
 367 ge moet niet vragen wat dat daar gegeven heeft, wat dat geweest heeft

368
 369 DUS DAN MOESTEN JULLIE GROOTOUDERS ECHT WEL VOOR JULLIE
 ALLEMAAL ZORGEN, VOOR VIER KINDEREN EN VOOR UW MOEDER
 370 ja en mijn moeder
 371 ja
 372 TOEN HADDEN JULLIE ECHT WEL GELUK DAT JULLIE JE GROOTOUDERS
 HADDEN
 373 dat zal wel [overtuigend]
 374 wij hebben altijd geluk gehad
 375 altijd [nadruk] altijd jaja door onze grootouders
 376 die hebben ons opgebracht echt waar
 377 mama en papa mochten werken gaan dus
 378 zij zorgden voor alles, bompa deed ons naar school
 379 die hebben hun nooit moeten occuperen [= bezig houden, iets aantrekken] dus van de kinderen
 380 dat deden oma en opa altijd
 381 die hebben dat altijd [nadruk] gedaan die menskes
 382 EN UW GROOTOUDERS DIE ZIJN OOK MEE VERHUISD NAAR BRUSSEL OF DIE
 ZIJN IN LEUVEN GEBLEVEN
 383 neen, neen, neen [nadruk]
 384 ah neen we moesten weg uit Leuven en die woonden bij ons
 385 de heel familie moest ineens mee
 386 iedereen [nadruk] is meegegaan
 387 ja, die zijn allemaal meegegaan
 388 EN DIE BLEVEN DAN OOK MEE BIJ UW NICHT MEE SLAPEN
 389 ja
 390 dat was daar heel [nadruk] groot, groot huis, veel kamers enzo
 391 dat was een heel groot huis
 392 ja, we zijn allemaal [nadruk] daar gebleven
 393 [onverstaanbaar]
 394
 395 EN IN BRUSSEL ZELF DAN, HOE KWAMEN JULLIE DAAR AAN ETEN JE GING DUS
 NAAR EEN SLAGER ZEI JE
 396 ja, we werden veel geholpen hé
 397 moeder kreeg dan bonnetjes voor haar kindjes enzo
 398 de gemeente deed dat dan voor die mensen te helpen die dan getroffen waren hé
 399 ja die deelden dan wel bons uit
 400 dat ze brood konden gaan halen ziede het, dat ging hier allemaal met bons hé
 401 koffie en boter enal en suiker en melk [20:00]
 402 dat was allemaal met bons dat ze hadden hé
 403 dan moesten we zegeltjes gaan halen jaja
 404 daar zorgde dus voor van de gemeente hé
 405 we zijn wel goed geholpen geweest in de oorlog kan ik dus zeggen
 406 mja
 407
 408 EN IN BRUSSEL HADDEN JULLIE DAAR OOK EEN TUIN
 409 neen, daar was geen tuin
 410 dat was zo op een hoek
 411 en dat was een boulevard
 412 hoe noemde dieje café nu weer [luidop denken]
 413 ik weet het niet meer [luidop denken]
 414 ik weet het niet meer hoe dat die noemde [luidop denken]
 415 dat was een heel groot
 416 het was praktisch bijna een restaurant
 417 want ze verhuurden nog kamers
 418 ze verhuurden ook nog kamers dat weet ik

419 en daar kwamen dan soms, ook soms Duitsers hé
 420 in de tijd dan hé
 421 maar die hebben ons nooit of nooit thuis iets gezegd ofzo hé
 422
 423 DUS IN BRUSSEL BIJ UW NICHT ZELF
 424 mijn moeder haar nicht
 425 DAAR WAS DUS EEN SOORT VAN CAFÉTJE
 426 café ja, een heel groot [nadruk] ja
 427 ze gaven eten enal ook jaja
 428 DUS EEN BISTRO GELIJK WE NU ZOULDEN ZEGGEN
 429 ja ja zo
 430 EN DAAR MOCHT U DAN SOMS IS MEEHELPE
 431 ja daar
 432 jajaja en ik kuiste daar
 433 ik kuiste dan haar café af en toe enzo hé, wat meehelpe enzo hé, maar niet te vaak [nadruk]
 434 EN U WERD DAARVOOR BETAALD
 435 neen [schudt van neen met haar hoofd]
 436 wij werden niet betaald, we kregen ons eten
 437 DUS GEWOON KOST EN INWOON EIGENLIJK
 438 ja ja dat was het
 439 neen, daar was ze te gierig voor hé [lachend]
 440 dat was een gierige pin dat ze hooe [joelend]
 441 ja Pauline godverdekke toch mja [stil]
 442 en die heeft vroeger jaren voor ze naar Brussel gegaan is in Leuven gewoond
 443 [sv: verwijzing naar locatie waar ze woont 22min 00sec - 22min 05sec]
 444 awel daar heeft die vroeger ook zo een restaurant gehad met een Waal
 445 enfin neen met een Brusselaar
 446 die ook met Wielemans-Cuppens werkte
 447 is die daarmee getrouwd en die is daar dus gaan wonen
 448 zo is dat gegaan ja
 449
 450 EN OP EEN BEPAALD MOMENT BENT U DUS GAAN WERKEN IN BRUSSEL DUS
 451 MET UW VADER MEE
 452 ja
 453 MAAR DAT WAS ALS JE AL TERUG NAAR LEUVEN WAS
 454 ja, dat was als ik al terug in Leuven woonde
 455 ja, toen ben ik mee met papa opgegaan
 456 DUS HET WERD EEN BEETJE KALMER IN DE OORLOG EN DAN BESLISTE JULLIE
 457 OM TERUG TE KOMEN NAAR LEUVEN
 458 ja we konden daar niet blijven [nadruk]
 459 en alles stond hier, de meubels [nadruk], en alles stond hier nog
 460 en dan zijn wij naar huis gekomen, dan waren er veel mensen thuis zenne
 461 onze papa en bompa
 462 kwam bompa een keer tussendoor naar Leuven voor te zien
 463 ze hadden daar ook gestolen hé
 464 dat was opengebroken en mijn moeder die stockeerde graag
 465 die wist dat het dan oorlog ging worden
 466 we hadden veel olijfolie en al die dingen enal
 467 en daar was veel van gestolen
 468 jaja, dat was in die tijd zo jaja
 469 en naast ons was zo een frituurtje
 470 er was toch geen restaurant in Leuven [glimlachend]
 471 er waren twee of drie frituurtjes in Leuven
 472 en daar gingen we dan op zaterdag het beste van
 473 en dan aten we daar een harinkje met witte boontjes [lachend] [ze toont ongeveer de grootte

van de haring]
 472 op zo een klein tasje waar ge uw tas op zet [ze toont een onderlegger dat op tafel]
 473 met witte boontjes en een beetje frietjes
 474 [onverstaanbaar]
 475 en dat marcheerde hé die dingen
 476 jajajaja [ze spreekt ja verschillende keren snel na elkaar uit]
 477
 478 EN ALS JULLIE IN BRUSSEL DAN WAREN DAN GINGEN JE ZUSSEN IN BRUSSEL
 NAAR HET SCHOOL
 479 neen
 480 die hebben daar twee jaar naar school niet geweest
 481 de kinderen konden geen Frans
 482 en ze waren nog zo klein
 483 zoveel rekt is, ze was twee jaar als de oorlog uitgebroken was dat kon niet hé
 484 dat kon niet en ons Paula was er dan ja [denkt na]
 485 vijf jaar jonger als ik [stil]
 486 nee, die waren nog te klein hé en die waren eigenlijk niet schoolplichtig ook niet
 487 in dieje tijd was dat ook niet hé, dat ze schoolplichtig waren hé
 488 dat was toen niet [stil]
 489 want van dertien, veertien
 490 kijk als je het middelbaar gedaan had in die tijd, dan had je gedaan met school of ge moest
 491 ik ging naar de vierde graad, maar daar heb ik het dan een beetje verkorven hé
 [onverstaanbaar]
 492 dus ge kon van dertien jaar gaan werken
 493
 494 DUS JULLIE ZIJN TERUG VERHUISD NAAR LEUVEN DAN
 495 ja [ze knikt]
 496 BEN [25:00] JE DAN METEEN GAAN WERKEN OF BEN JE NOG EERST EEN BEETJE
 BIJ UW THUIS GEBLEVEN
 497 dat dat kan ik niet meer juist meer zeggen, dat kan ik niet mee juist meer zeggen [stil]
 498 ik denk dat ik wel terug gaan werken ben zulle [ze denkt na]
 499 dat kan ik niet juist meer zeggen in wat voor jaar dat dat was [twijfelend en ze denkt na] [stil]
 500 ja, dat was ook als de Duitsers weggetrokken waren hé
 501 [luidop nadenkend, onverstaanbaar] dan ben ik bij de Hungaria gaan werken [stil]
 502 eerst was bij Vanderelst, dat weet ik heel goed
 503 en dan in de Hungaria, dat waren met meelproducten
 504 EERST BENT U BIJ VANDERELEST GAAN WERKEN
 505 ja, ja, ja
 506 EN WAAR WAS DIE FABRIEK ERGENS VANDERLEST
 507 awel dat was in de Nobelstraat
 508 HIER IN LEUVEN DUS
 509 hier in Leuven
 510 als ge de Quintenmetsijs oversteekt langs uw rechterkant [ze tekent een ingebeeld plan op de
 tafel]
 511 dat was Vanderelst
 512 en daar werkten heel veel, veel [nadruk] mensen
 513 ik denk dat heel Leuven daar werkte [stil]
 514 in die tijd dat moest ge zien
 515 's morgens en 's middags al je dan naar huis ging voor iets te eten, een boterhammetje
 516 en terug kwamen wat een begankenis [= drukte] dat dat was ongelooflijk
 517 maar ik heb daar niet lang gewerkt
 518 dat was niet te doen dat
 519 ik lekte uit
 520 dat was zo donker sap van die stelen van die tabak
 521 dat was allemaal nat

522 in van die houten, grote kisten zo
523 dan had mijne pa medelijden met mij
524 en zei: 'mijn kind ge moet niet meer gaan'
525 WIE HAD EIGENLIJK DIE BESLISSING GENOMEN OM TE ZEGGEN: 'JA NU MOET
GE MEE GAAN WERKEN'
526 ma [overtuigend]
527 UW MOEDER DUS
528 mijn moeder dat was geen gemakkelijke, dat was geen gemakkelijke hé
529 HOE VOELDE JE JE DAARBIJ
530 niet goed, niet goed
531 WANT JE WAS NOG ECHT WEL NOG WEL JONG
532 ah natuurlijk, ik heb feitelijk niet veel gehad hé van kind zo
533 neen, ik voelde mij daar echt niet goed bij, maar ik moest hé
534 we moesten luisteren hé, want die zei dikwijls:
535 'ik wacht niet tot uwe pa naar huis komt hé', zo gaat dat
536 het was een strenge zenne ons ma hoehoe [ze heft haar hand op en zwaait met een hand]
537 DUS WANNEER U DAAR GING WERKEN TOEN WAS UW VADER AL
TERUGGEKEERD
538 ja, toen was mijn vader teruggekeerd
539 EN UW VADER WERKTE DUS
540 die heeft altijd bij Wielemans-Cuppens blijven werken
541 U GING DUS ALLEEN WERKEN IN DIE FABRIEK
542 ja, dat was kortbij hé
543 ge waart vijf minuten van ons af
544 het was maar het straat over steken hé
545 in de Nobelstraat was dat fabriek
546 U ZEI DAT U MOEST GAAN WERKEN VAN UW MOEDER
547 ja
548 WAT DE REACTIE HIEROP VAN UW GROOTOUDERS EN VAN UW ZUSSEN
549 die menskes durfden nikske, die hadden geen inspraak
550 die zeiden nikske, die lieten dat allemaal zo over hun gaan
551 die lieten dat allemaal over hun gaan, die lieten dat allemaal over hun gaan
552 EN WAT VONDEN UW ZUSSEN HIERVAN DIE ZEIDEN OOK JA MISSCHIEN: 'JA
WAAR GAAT GROTE ZUS NAARTOE'
553 ja neen, die hebben daar nooit iets van gezegd
554 die vonden dat denk ik, ik geloof normaal
555 in dieje tijd was dat zo hé, ge had nikske te
556 oei oei tegenbabbelen, dat mochten [nadruk] we niet neen [nadruk]
557 in die tijd echt ons ma was streng ze
558 ons vader niet
559 dat was het tegenovergestelde hé
560 dat was ongelofelijk wat een mens dat dat was
561
562 DE MOMENT ZELF DAT UW VADER TERUGKWAM, DAN WAS U MISSCHIEN WEL
ENORM BLIJ OM HEM TERUG TE ZIEN
563 dat zal wel hé
564 oei oei ja
565 mijne papa, dat was mijne god hé
566 echt waar ik beken dat hé
567 en ik zag liever mijne pa dan mijn ma
568 dat was een mens
569 ik kan dat niet beschrijven
570 die is tot het laatste bij mij gebleven
571 [sv: nu komt passage waar ze weemoedig wordt, ze legt uit dat ze haar vader bij haar
ingenomen had en dat hij op allerlaatste van zijn leven naar een bejaardentehuis moest [30:00]

[28min 38 sec – 30 min 26sec] [weemoedig, ze praat met tranen in de ogen]

572 EN TOEN UW VADER TERUG NAAR LEUVEN KWAM WAT ZEI HIJ TOEN, WANT
HIJ WAS TWEE JAAR WEGGEWEEST EN HIJ KON TOCH NIET ZEGGEN: 'VAN
VOILA IK BEN HIER TERUG'

573 ja dat weet ik, dat was onbeschrijfelijk hé

574 ge hangde aan die mens zijn hals:

575 'papa papa papa'

576 ge kent dat hé

577 dat gaat zo hé

578 WANT UW MOEDER HAD MISSCHIEN WEL IS HET IDEE VAN: 'HIJ IS MISSCHIEN
OVERLEDEN'

579 ze wist het niet, we wisten het niet

580 neen die heeft dan ook wel

581 haar part [= deel] gehad in de oorlog met die kinderen hé

582 een geluk dat mijn de ouders, de grootouders bij hun gebleven zijn

583 die hebben dan wel veel geholpen hé

584 ja, ja, ja [stil]

585 neen da wisten ze hé

586 neen, niemand wist dat hé

587 en alle dagen dan riepen ze dat af hé in die tijd

588 er gaat een trein aankomen met vluchtelingen

589 en dan gingen wij naar het station hé

590 voor te wachten hé voor als hij er toch niet zou opzitten hé

591 en zo [nadruk] op een dag, kunde u dat voorstellen

592 dat is

593 ja dat kunde ge niet begrijpen hé [ze neemt een zakdoek en snuit]

594 neen dat is waar dat

595 ja papa [stil]

596 en iedereen zo gelukkig en ja hij was thuis [stil]

597 de oorlog maakte veel kapot ook als ge het nagaat

598 de mensen staan daar niet bij stil hé

599 en als jonge mens ge hebt dat niet meegemaakt hé

600 mijn vader die heeft twee oorlogen meegemaakt

601 hij is in 1903 geboren

602 en in '14 is de oorlog begonnen

603 en dan in '40 terug

604 die heeft twee oorlogen meegemaakt

605 en die kon dan vertellen hé ho [nadruk]

606 die kon daarvan vertellen hé

607 die kon daar van vertellen

608 en dan was er veel armoede goh [zwaait met de handen naast het hoofd]

609 ik hoor hem nog altijd vertellen:

610 'een eitje voor drie kinderen'

611 'een eitje voor drie kindjes'

612 ahja en in dieje tijd was dat toen zo

613 [onverstaanbaar] van de arme dat ze zeiden, van de arme gekleed

614 als je je plechtige communie [= Heilig Vormsel] moesten doen enzo ge kent dat wel

615 ja [stil]

616 [stilte van 8sec]

617 ja de oorlog [weemoedig]

618

619 DUS UW VADER KWAM DAN TERUG EN U GING DAN WERKEN IN DE
FABRIEKEN

620 ja

621 EN WELK WERK DEED JE EIGENLIJK IN DE FABRIEK

622 awel ik stond in het flessenkot ja
 623 en dat was een automatische band zo dus waar dat euh
 624 bakken met lege flessen opkwamen hé
 625 en die kwamen dan zo onder een groot spoelmachine
 626 ik stond daar achter
 627 en dat waren grote flessen van Geuze enzo in die tijd was dat zo hé
 628 dan moest ik met mijn handjes die flessen pakken en rap daarin leggen
 629 want dat was automatisch
 630 en als er dan een keer een fles is niet goed lag
 631 dan sloeg dat kapot [nadruk] enzo
 632 dus dat was op de lopende band dat we dat moesten doen
 633 flessenspoelen daar stonden wij voor
 634 dat was het flessenkot voor de meisjes dan
 635 die jongens
 636 de jongens die werden allemaal opgeroepen hé
 637 ze hebben me daar lang gevraagd
 638 tot twee jaar

639 EN DUS IN DIE FABRIEK DAAR WERKTE NOG ALLEMAAL JONGE MEISJES
 640 ja, ja daar werkte er verschillende
 641 maar allemaal, want ik was de enigste van Leuven [lachend]
 642 ik was de enigste van Leuven
 643 dat waren er allemaal zo van [ze denkt even na] in de westhoek zo van euh ja
 644 van die kanten van ja
 645 neen Brugge niet euh maar euh [ze denkt luidop na]
 646 van Poperinge zo allemaal hé
 647 ja want dat was daar als laatste een bijgekomen en
 648 euh [ze denkt na] ze namen later vreed [= vrij veel] afstand van van dat kind
 649 en ik zat ook altijd aan de band, ze zagen mij niet zitten hé
 650 ja ze wisten dan wel dat haar papa daar werkte
 651 hare papa dat was een lasser
 652 als er iets mis was, was hem dus daar voor iets te repareren hé
 653 en tegen mij zeiden ze niet veel hé
 654 en ze lieten me wel links liggen
 655 maar ik trok me dat niet aan
 656 en aan dat meisje, dat heb ik aangetrokken
 657 ik zei: 'kom bij mij zitten voor ons boterhammetjes op te eten'
 658 Suzanne noemde ze, Suzanne
 659 ik ben er lang vriend mee geweest
 660 en als we daar weg waren, is ze nog een keer naar Leuven geweest
 661 maar ja dan is dat vertroebeld zo
 662 ge kent dat allemaal hé
 663 ja [35:00] daar werkte zeker nog een meisje of tien zenne werkte daar
 664 want dat was dan een heel kot, een flessenkot
 665 en daar stonden apparaten voor de capsulletjes [= kroonkurken] op te doen
 666 voor de flessen te sluiten voor weg te rijden enzo dus
 667 dat was daar heel heel groot
 668 dat was een grote brouwerij hé
 669 dus dat was euh
 670 [onverstaanbaar] de familie Wielemans-Cuppens
 671 die heeft lang bestaan hoor, want die had veel cafés in Leuven hé
 672 dieje tijd [stil]
 673 ja, ja [stil]
 674 DIE ANDERE MEISJES, DIE OOK IN HET FABRIEK WERKTEN, DIE BLEVEN DAN
 OOK IN LEUVEN SLAPEN

675 neen
 676 die gingen alle dagen naar huis
 677 DIE GINGEN ALLE DAGEN MET DE TREIN
 678 die gingen alle dagen met de trein
 679 trouwens ik ook
 680 ja, van Brussel, Leuven was dat niet ver hé
 681 ik reed met papa mee hé
 682 ik kom 's morgens met hem
 683 en ik ging 's avonds met hem naar huis hé
 684 om kwart voor zes zat ik al op de trein hé
 685 in het putje van de winter
 686 en mijne papa had zo hé [lachend]
 687 een floeren [= fluwelen] jasje met ribbeltjes aan hé
 688 en dan lag ik in slaap op zijn schouders dat mijn heel wang vol
 689 dat ze met mij nog moesten lachen, dat de ribbeltjes in mijn wang stond [ze wrijft met vingers
 over haar wang]
 690 god god god [glimlachend]
 691 neen, neen
 692 die gingen alle avonden naar huis die meisjes
 693 er kwam zelfs van Erenbodegem was er ook een bij
 694 ja, er waren verschillende zenne
 695
 696 MAAR DUS DIE BROUWERIJ EVEN VOOR DE DUIDELIJKHEID DIE WAS IN
 LEUVEN HIER
 697 neen, neen, die was
 698 die brouwerij Wielemans-Cupppens
 699 neen, dat was in Brussel
 700 die lag aan de spoorweg hé, aan de Midi [= station Brussel-Zuid] aan de Midi
 701 daar was de brouwerij Wielemans-Cupppens
 702 EN JE GING DUS ALLE DAGEN MET U VADER MEE
 703 ja, ja, ja
 704 trein naar Brussel
 705 trein naar Leuven
 706 EN HOE LANG DUURDE DAT EIGENLIJK WANT IN DE OORLOG, IK KEN DIE
 VERHALEN WEL, DAT HET SOMS HEEL [nadruk] DUURDE EER DAT JE IN
 BRUSSEL PER TREIN WAS OF VIEL DAT NOG MEE
 707 dat viel mee
 708 dat viel mee
 709 ja, er waren veel [nadruk] mensen die in Brussel werkte, enfin nog altijd
 710 maar dat was ongelofelijk [nadruk] wat daar aan dat station stond voor die treinen te nemen hé
 711 en dan was het spitsuur, dus moesten we om acht uur moesten ze toen beginnen allemaal hé
 712 dus dan moesten wij om kwart voor zes die trein wel pakken
 713 dat was ongelofelijk wat een volk [nadruk] daar stond
 714 neen, dat was redelijk
 715 ja dat ging ja
 716 ja dat ging wel
 717 ja en 's avonds tegen ja
 718 waren thuis tegen een uur of zeven
 719 ja tegen zeven uur, kwart na arriveerden we ja
 720
 721 EN IN DIE FABRIEK DAN VOELDE JE JE VEILIG, WANT ER ZIJN TOCH VEEL
 FABRIEKEN KAPOT GESCHOTEN EN KAPOT GEBOMBARDEERD
 722 natuurlijk, ik moet u, ge voelt u niet veilig
 723 maar als ge zo jong zijt, denkt ge daar zoveel niet aan denk ik
 724 ik geloof dat

725 als er mensen daar misschien meer dingen van hebben
 726 neen we hebben geen schrik
 727 wij hadden echt geen schrik
 728 EN OOK ALS JULLIE MET DE TREIN NAAR BRUSSEL GINGEN HADDEN JULLIE
 GEEN SCHRIK
 729 neen, neen
 730 absoluut niet
 731 er is nooit iets voorgevallen met de trein dat ik weet op die jaren dat ik
 732 neen nooit iets voorgevallen, dat was allemaal in orde
 733
 734 EN 'S MORGENS JULLIE MOESTEN DUS VROEG OPSTAAN
 735 achja [nadruk] en in het putje van de winter dat de bloementjes aan de ruit
 736 dan was er nog geen chauffage [= centrale verwarming] ge kent dat wel allemaal hé
 737 dan stekten mijn grootouders een strijkijzer aan
 738 dat deden we zo
 739 dat was ook niet met de elektriciteit hé
 740 en mijn bedje een beetje warm
 741 en dan kon ik erin en kon ik eruit dat we een beetje warm hadden
 742 of [nadruk] ze maakten een baksteen
 743 een grote baksteen hé
 744 staken ze in de Leuvense stoof [= kachel]
 745 wij hadden een Leuvense stoof [= kachel] en oven hé
 746 en daar staken ze een baksteen in
 747 en ja tot die goed warm was en dan wikkelden ze die in lakens
 748 en de lakens in ons bed
 749 en dan konden wij ons voeten warmen
 750 zo sliepen we
 751 en dan stonden we 's morgens met een koude neus op natuurlijk hé [lachend]
 752 en de bloemetjes aan de ruit ja
 753 EN DAN GINGEN JULLIE ZO TE VOET VAN DE BURGEMEESTERSTRAAT NAAR
 HET STATION
 754 naar het station jajaja [ze spreekt ja een paar keer snel uit na elkaar]
 755 jaja
 756 EN OM WELK UUR MOEST JE ZOAL OPSTAAN
 757 bwa vijf uur 's morgens
 758 WIJ KUNNEN DAT DUS ECHT NIET MEER VOORSTELLEN
 759 neen dat kunde u niet
 760 we moesten de trein om kwart voor zes
 761 en ze moesten mij altijd twintig keer roepen hé, want ik stond niet graag op
 762 dat was zo: 'Nini' [al roepend]
 763 Nini zeiden ze altijd tegen mij hé
 764 'ja'
 765 'Nini' [al schreeuwend], zo van komaan hé en dan stond ik op uit mijn bed hé
 766 en zij maar roepen hé en ik mij dan spoeden, spoeden, spoeden
 767 ho goddekke
 768 ik heb dat altijd gehad hé
 769 als ik er moet uit zijn voor iets
 770 nu is dat allemaal gedaan hé
 771 maar vroeger dan was ik een beetje lastig
 772 ik stond niet graag zo vroeg op
 773 wie niet ja
 774 neen, neen, wij moesten om vijf [40:00] uur eruit
 775 jaja
 776 met een dikke sjarp [= sjaal] of een dikke pull
 777 en oma breidt pulls hé, die breidde ons kostuumpjes hé

778 of pullen hé [onverstaanbaar]
 779 ik weet nog altijd goed in de zomer
 780 dan hadden we ja [ze denkt na]
 781 [stilte van 4sec]
 782 gas, we hadden wel gas
 783 aan de overkant van de Burgemeesterstraat, daar was een kruidenier
 784 er waren drie kruidenierswinkeltjes
 785 en de mensen mochten daar op lening gaan kopen
 786 in die tijd was dat ook nog
 787 [onverstaanbaar]
 788 en in de zomer stond er in de hof [= tuin] ,bij die mensen, een grote ketel en die maakte koffie
 789 dat was voor de heel straat
 790 en 's avonds als we gingen koffie drinken
 791 gingen we met onze pot naar Belleke
 792 Belleke noemde ze
 793 dan gingen we onze koffie kopen
 794 wij maakten zelf geen koffie
 795 dus die mensen gingen allemaal hun koffie daar kopen
 796 [stilte van 6sec]
 797
 798 **DUS JE GING DUS ALLE DAGEN MET DE TREIN NAAR DE FABRIEK IN BRUSSEL**
EN HOEVEEL UREN PER DAG MOEST JE ZOAL WERKEN
 799 dat was acht uur tot s' middags [ze denkt luidop na]
 800 en nu kan ik niet juist meer zeggen
 801 of dat een half uurtje of een uurtje, dat weet ik niet juist meer
 802 en dan van één uur terug beginnen zeker ruim
 803 tot een uur of vijf, half zes [ze houdt haar hand tegen haar hoofd]
 804 want het was pas kwart na zeven als we thuis waren
 805 dus ik denk tot vijf uur, half zes
 806 zo is het geweest
 807 jaja
 808 jaja [stil]
 809 **EN HOEVEEL DAGEN PER WEEK MOEST JE WERKEN**
 810 in die tijd was dat zes dagen
 811
 812 **DUS DAN HAD JE NOG WEL EEN VRIJE DAG**
 813 zondag
 814 zondag was vrije dag
 815 **EN WAT DEED JE ZOAL OP ZONDAG**
 816 dan moesten, dan moesten we van ons ma in de Blijde Inkomstraat zijn [glimlach op gezicht]
 817 en dat was bij de paters St-Jésus in die tijd
 818 en we moesten daar bij die ja
 819 dat was ook kajotsters [= jeugdvereniging georganiseerd door geestelijken, vergelijkbaar met
 de huidige chiro] dat ze zeiden vroeger
 820 op stelten lopen, een beetje ontspanning voor de kinderen
 821 en daar moesten we dan onze namiddag gaan doorbrengen
 822 en dat was het dan
 823 dat was het
 824 **EN ZONDAGVOORMIDDAG GINGEN JULLIE NIET NAAR DE KERK**
 825 neen, neen, wij hebben nooit van de kerk geweten
 826 ik ben een zeer vrijzinnige vrouw [stil]
 827 neen [stil]
 828 maar dat [nadruk], dat was van de kerk hé
 829 en ons ma deed ons daar toch naartoe hé
 830 en die waren wel heel, heel vriendelijk

831 ik moet het zeggen gelijk het is
 832 we hebben nooit, maar naar de kerk neen
 833
 834 JE GING DUS WERKEN IN DE FABRIEK HOEVEEL VERDIENDE JE PER MAAND
 835 manneke, weet ge dat ik dat nooit geweten heb
 836 ik kreeg mijn loon
 837 en ze gaven mijn loon niet aan mij
 838 mijn vader kreeg mijn loon
 839 en die gaf dat thuis dan af
 840 DUS U MOEST ALLES AFGEVEN
 841 ik moest alles [nadruk] alles [nadruk] afgeven
 842 nog geen vijf centiemen was er over voor mij [lachend]
 843 neen, neen
 844 en dan kan ik echt zeggen hé
 845 nondedoeme dat is spijtig hé
 846 dat ik dat niet weet
 847 DUS JE GING NIET NAAR UW VADER VOOR TE ZEGGEN: 'SEG IK WIL NU WEL
 MIJN GELD'
 848 dat had gene vans [= dat had geen invloed] onze papa had niets te zeggen tegen ons ma
 849 die was daar de meester hola [nadruk]
 850 seg maar ik heb nog altijd
 851 allez als ik die nog heb
 852 kaarten van mijn vader zijn pensioentje
 853 'zou dat daar niet opstaan wat hij verdiende'
 854 ik ga ze zoeken hé [ze staat recht van haar stoel en schuift deze achteruit]
 855 [daarna volgt er een onderbreking van een vijftal minuten. De respondent ging zoeken naar de
 pensioenkaarten van haar vader. Ze bracht een doos mee met allerlei papieren, kaarten en oude
 foto's. We hebben samen foto's bekeken en papieren overlopen, maar de oude
 pensioenkaarten hebben we niet teruggevonden. Het tweede deel begint dus met een
 beschrijving van een paar oude foto's en documenten] [deel 1 stopt in 43min 49sec]

856

857 **Deel 2 (IC_D0001):**

858

859 [er worden nu foto's bekeken → tot en met 3min 0sec]

860 [Eugenie neemt verschillende foto's en zegt wie er op staat, haar familieleden, ook foto's
 genomen in de oorlog, ikzelf stond recht achter haar terwijl ze uitleg gaf bij de verschillende
 foto's]

861

862 MAAR WE WAREN DUS BEZIG OVER HOEVEEL DAT JE VERDIENDE, MAAR GE
 WEET HET NIET [de interviewer neemt terug plaats]

863 ik weet het niet, dat is spijtig hé

864 maar ja in die tijd, wij moesten dat afgeven hé

865 ik kreeg het feitelijk in mijn hand niet

866 want ze betaalden aan papa

867 ik kreeg het niet in mijn hand zenne

868 DUS DAT GELD WERD GEBRUIKT OM HET GEZIN TE ONDERHOUDEN

869 ja, ja, ja

870

871 JE ZEI DUS IN HET FABRIEK WERKTEN ER NOG ANDERE MEISJES

872 zeker ja, een stuk of tien zenne jaja

873 WAART GE ER GOED MEE BEVRIEND

874 neen [ze schudt met haar hoofd] ik had maar één vriendinnetje en dat was die Suzanne

875 die het laatste bij gekomen is, die lieten ze ook dus zo een beetje links liggen

876 en ik heb me dat een beetje aangetrokken zo en we waren altijd bijeen

877 maar ze hebben ons nooit niet gepest [nadruk] ofzo

878 dat mag ik ook niet zeggen hoor
 879 ze lieten ons een beetje vallen dat ze zeggen
 880 jaja [stil]
 881
 882 EN KENDE GE UW BAAS IN HET FABRIEK
 883 ja [overtuigend]
 884 die kwamen alle dagen voor mijn neus staan hé voor te zien of ik het goed deed
 885 dan kreeg ik ocharme de bibber op mij [glimlachend]
 886 dan wisten het eens
 887 ja, dan stonden die voor u
 888 hoo [zwaait met hand naast haar hoofd]
 889 en ze kwamen ons inspecteren hé
 890 tot twee maal per dag kwamen ze kijken zo
 891 en dan stonden ze voor dat [onverstaanbaar]
 892 en natuurlijk liep er dan iets mis
 893 ja, ja
 894 die kwamen echt waar controle maken
 895
 896 DUS TIJDENS DE OORLOG HEBT U IN DIE BROUWERIJ IN BRUSSEL GEWERKT
 897 MAAR GE ZEI DAARSTRAKS DAT U OOK GEWERKT HEBT IN EEN FABRIEK HIER
 IN LEUVEN, DAT WAS OOK TIJDENS DE OORLOG
 898 ja, ja, ja [knikt bevestigend]
 899 DUS EERST HEBT GE GEWERKT IN DE BROUWERIJ, DAN BEN JE DAAR WEG
 GEGAAN EN WAAROM BEN JE DAAR WEG GEGAAN
 900 omdat de oorlog ging veranderen
 901 en ze dankten de meisjes allemaal af [05:00]
 902 en ze gingen de jongens terug aannemen, we moesten plaats maken voor de jongens terug hé
 903 jajaja [ze spreekt ja verschillende keren snel na elkaar uit]
 904
 905 UW VADER BLEEF DUS WERKEN IN DE BROUWERIJ
 906 mijn vader is blijven werken zolang tot hij gepensioneerd is
 907 U KWAM DAN TERUG NAAR LEUVEN EN GING DAN WERK ZOEKEN IN LEUVEN
 908 ons ma die zorgde daarvoor, ikke niet
 909 ons ma zorgde daarvoor hé [stil]
 910 EN WAAR ZIJT GE DAN WERKEN IN LEUVEN
 911 awel bij Vanderelst hé
 912 bij Vanderelst ben ik gaan werken, maar dat heeft daar niet lang geduurd
 913 omdat ik altijd zo nat en vuil was, dan [onverstaanbaar]
 914 en toen vroegen ze meisjes in de Hungaria
 915 en dan ben ik daar en daar heb ik enige tijd
 916 maar ik kan niet juist meer zeggen hoe lang
 917 daar heb ik wel enige tijd gewerkt
 918 MAAR DAT WAS DUS OOK NOG TIJDENS DE OORLOG ZELF
 919 ja, ja
 920 EN OOK ALS DE OORLOG GEDAAN WAS BENT U DAAR BLIJVEN WERKEN
 921 neen, neen
 922 als de oorlog gedaan is
 923 wacht hé [denkt na] neen
 924 neen, neen
 925 ah neen als de Duitsers weggetrokken zijn, dan marcheerde [= werkte] dat nog dat fabriek
 926 maar dan was ik daar niet meer
 927 ons ma had in haar kop gekregen voor een café over te nemen
 928 DUS OP HET EINDE VAN DE OORLOG
 929 ja, dus de Engelsen waren nog hier
 930 de Duitsers die waren weg

931 maar de Engelsen waren dus nog hier
 932 en wat jaar was dat [ze luidop denkt na] [stil]
 933 in '45 als de oorlog gedaan was [ze luidop denkt na] [stil]
 934 dan had ze die café
 935 en dan heb ik moeten meewerken in de café
 936 DUS TOEN GING U NIET MEER IN DE FABRIEK
 937 neen toen, van toen af [nadruk] heb ik in het café gewerkt
 938 ik heb nooit iets anders gedaan
 939 DUS IN DE HUNGARIA DAAR HEBT GE DUS NIET LANG GEWERKT, EEN PAAR
 MAANDEN
 940 al wel ja, toch zoiets ja
 941 tot dat we café hadden ja
 942 en ja dan moest ik meewerken ook
 943 ik heb altijd moeten meewerken altijd, niet dat ik een [onverstaanbaar] had
 944 maar euh
 945 neen, neen toen hadden we al café [denkt hardop maar onverstaanbaar na] [stil]
 946 [stilte van 6sec door nadenken]
 947 dat was '45-'46 [stil]
 948
 949 DAT WAS DUS OP HET EINDE VAN DE OORLOG
 950 ja, ja, ja, ja
 951 ja, en dan is ze die café begonnen
 952 en dat was hier aan de dinge, aan de universiteit
 953 als ge de Carlisse, dat weet ge dus ge had daar euh
 954 de Sint-Jozef kerk recht voor u, die is ook weg, dat was toen de Sint-Jozef kerk en
 [onverstaanbaar]
 955 en ons ma die woonde dus op de hoek
 956 een heel groot café, café De Libert
 957 DAT IS DUS NU WAAR DE UNIVERSITEIT IS
 958 ja [ze knikt]
 959 ik moet die foto hebben hé
 960 WANT DAAR HEBBEN WE VEEL LES NU, DAT IS HET MSI DAT ZE ZEGGEN
 961 café De Libert [nadruk]
 962 WAAR NU HET MSI IS, DAT WAS VROEGER CAFÉ
 963 café De Libert
 964 heel [nadruk] bekend toen in die tijd
 965 heel bekend in Leuven café De Libert
 966 MAAR ZE HEBBEN DAT LATER AFGEBROKEN
 967 ze hebben het afgebroken voor de universiteit
 968 ons moeder woonde daar negen jaar
 969 en dan ineens heeft die beenhouwer, dat was een beenhouwer van op de Ravenstraat van wie
 dat dat was
 970 en die heeft dat aan de brouwerij verkocht [nadruk]
 971 neen, neen zo was het niet het was niet verkocht
 972 hij had het aan de brouwerij verhuurd zo was dat
 973 moeder huurde dat van de brouwerij
 974 dus die beenhouwer heeft dat daaraan verhuurd
 975 moeder huurde dat van de brouwerij met een baai [= huurovereenkomst] van drie, zes, negen
 976 en na negen jaar koopt de universiteit dat van [ze denkt na] allez Interbrew vroeger
 977 koopt dat daar van en ze moest weg
 978 en zo is dat gegaan
 979 en die heeft de universiteit daar die hele hoek daar
 980 wij hebben daar jaren [nadruk] gewoond op het Kapitulierplein
 981 dat was heel bekend in Leuven oei oei
 982 DUS OP HET EINDE VAN DE OORLOG ZIJN JULIE VAN DE

BURGEMEESTERSTRAAT VERHUISD OM DUS DAT CAFÉ OPEN TE DOEN
 983 ja, ja
 984 café De Libert
 985 jajaja [ze spreekt ja een paar keer snel uit na elkaar]
 986 we hebben daar negen jaar gewoond
 987
 988 DE PERIODE DAT U IN DE FABRIEKEN MOEST WERKEN IN LEUVEN, DAT HEEFT
 NIET LANG GEDUURD
 989 dat weet ik niet juist meer
 990 DUS U HEBT IN TWEE VERSCHILLENDE FABRIEKEN GEWERKT BIJ
 VANDERELST EN HUNGARIA
 991 ja bij Vanderelst
 992 en dus in Brussel met mijne papa dus
 993 daar heb ik dus nog het langste gewerkt
 994 IN BRUSSEL HEBT U HET LANGSTE GEWERKT
 995 ja, ja met die oorlog
 996 omdat de jongemannen daar allemaal weg waren
 997
 998 WANT DUS IN LEUVEN HAD JE OP HET EINDE VAN DE OORLOG, DAN WAS HET
 KALM TERUG IN LEUVEN
 999 dan was het terug kalm
 1000 DAT WAS OP HET EINDE VAN DE OORLOG
 1001 jaja
 1002 EN WERKTE GE GRAAG IN DE FABRIEKEN IN LEUVEN HIER
 1003 [10:00] [schudt hoofd van neen] neen niet graag
 1004 enfin nog een geluk, het heeft niet lang geduurd
 1005 MAAR GE MOEST DUS HIER IN LEUVEN OOK GAAN WERKEN OMDAT UW
 MOEDER HET ZEI VAN: 'JA GE MOET GAAN WERKEN'
 1006 we moesten, we moesten
 1007 enfin ik moest [ze wijst naar zichzelf]
 1008 want zij waren nog te jong
 1009 zij konden niet gaan werken
 1010 zij konden niet gaan werken
 1011 EN WELK WERK MOEST GE DAN IN DE FABRIEKEN DOEN, HIER IN LEUVEN
 1012 hier in Leuven, dan moest ik die [ze denkt even na] dieje tabak sorteren hé
 1013 dus ik moest die strengelen losmaken
 1014 en ook op de band leggen, ziede het
 1015 en ja in de Hungaria daar moesten we ons pakjes wegen
 1016 voor noedeltjes en zo van die dingen allemaal
 1017 dat was meer euh meel enzo
 1018 cornflakes, enfin dat bestond toen nog niet
 1019 dat was dan iets anders hé
 1020 voor pap te maken enzo van die dingen allemaal
 1021 EN KREEG GE DAN SOMS DINGEN VAN DE FABRIEK MEE NAAR HUIS
 1022 neen [ze schudt met haar hoofd]
 1023 ZEIDEN ZE NIET VAN: 'PAK MISSCHIEEN EEN KEER IS IETS MEE'
 1024 neen, ze hebben nooit iets mee gegeven
 1025 zeker niet dat ik weet tot niet, neen, neen
 1026 ik ben nooit met iets naar huis gekomen [stil]
 1027 EN IN DE FABRIEKEN IN LEUVEN HIER, HIER WERD GE OOK BETAALD, MAAR
 DAT GELD MOEST GE OOK AFGEVEN
 1028 alles, alles [nadruk]
 1029 ons ma, ma die trok alles op
 1030 ik heb daar nooit geen vijf centiempjes van gezien echt waar
 1031 WEET GE NOG HOEVEEL GE VERDIENDE IN DE FABRIEKEN HIER IN LEUVEN,

WEET GE DAT NOG
 1032 [ze schudt neen met haar hoofd]
 1033 dat is spijtig hé dat ik dat niet meer weet hé
 1034
 1035 EN HEBT GE NOG GOEDE HERINNERINGEN EIGENLIJK AAN DE PERIODE VAN IN
 DE OORLOG
 1036 [ze schudt neen met haar hoofd], neen feitelijk niet, het was moeilijk hé
 1037 en we moesten op de tippen van onze teentjes lopen
 1038 heel voorzichtig zijn en jah
 1039 WANT GE HEBT DUS GEWERKT IN BRUSSEL, TOCH OOK EEN GROOTSTAD
 1040 ja [ze knikt bevestigd]
 1041 TWEE KEER IN LEUVEN DAN IN DE FABRIEKEN, DIE WAS OOK ZWAAR KAPOT
 GESCHOTEN EIGENLIJK LEUVEN, HET WAS DUS ECHT WEL EEN MOEILIJKE TIJD
 NIET DAT GE ZEGT VAN: 'IK DENK ER NOG WEL IS AAN TERUG, MAAR NIET
 GOED EIGENLIJK'
 1042 neen awel ja, ik denk daaraan terug
 1043 maar niet goed
 1044 daar was nikske goed van
 1045 ge komt in Brussel
 1046 fabriek in
 1047 ge komt naar huis
 1048 thuis
 1049 en dat was altijd, het was alle dagen hetzelfde
 1050 ge had geen ontspanning hé
 1051 ik was nog te jong
 1052 wij mochten niet weg hoor
 1053 weet ge in die tijd als ik al zestien jaar was, dan had ik een café
 1054 en [onverstaanbaar] dat mocht ge niet
 1055 en de Lido hé
 1056 die bestond toen [nadruk] al, toen [nadruk] al
 1057 en al [nadruk] mijn vrienden en vriendinnen kwamen eerst naar de café De Libert iets drinken
 1058 en dan gingen ze naar de Lido dansen
 1059 en dan vroeg ik zo:
 1060 'ma mag ik is meegaan'
 1061 'neen [nadruk] jij moet onder mijn ogen blijven'
 1062 ik heb nooit [nadruk] echt waar nooit [nadruk]
 1063 maar ik heb dat altijd gezegd hé toen
 1064 ik ga bij mijn kinderen nooit niet doen wat mijn moeder bij mij gedaan heeft
 1065 en ik heb [nadruk] dat niet gedaan ook niet
 1066 mijn kinderen hebben [onverstaanbaar]
 1067 en ik heb [nadruk] dat niet gedaan ook niet
 1068 mijn kinderen hebben [onverstaanbaar]
 1069 [onverstaanbaar] dan doede het
 1070 [onverstaanbaar]
 1071
 1072 DUS TIJDENS DE OORLOG, OP HET EINDE DAN, WAS ER NOG WEL
 ONTSPANNING
 1073 maar natuurlijk, dan is dat begonnen hé
 1074 ja, dan kwam dat op hé
 1075 met dingen hé
 1076 met allez het bestaat nog altijd
 1077 de Lido hé
 1078 AH DIE BESTAAT AL ZO LANG
 1079 ja, die bestaat al van
 1080 och gotte

1081 ik was al getrouwd
1082 ik ben in '49 getrouwd
1083 en dat bestond al vroeger
1084 dat bestond al vroeger
1085
1086 EN HEBT GE NOG VRIENDEN OVERGEHOUDEN VAN IN DE FABRIEKEN, HIER IN
LEUVEN, OF VRIENDINNEN
1087 neen, ik heb daar niemand
1088 dat heeft ook niet lang geduurd
1089 dus ik had daar echt geen vrienden
1090
1091 DUS GE GING DAAR MAAR EEN PAAR MAANDEN WERKEN
1092 awel ja
1093 en dan is dat begonnen met dat café hé
1094 DUS UW MOEDER HAD DIE DAN CAFÉ OVERGENOMEN
1095 die had dat open gedaan, want dat was geen café
1096 neen, neen, neen
1097 dat was een van Brussel die daar was
1098 en die heeft dat daar van overgenomen
1099 DUS DAN ZIJN JULLIE DAAR GAAN WONEN MET HET HELE GEZIN, UW
GROOTOUDERS ZIJN OOK MEE VERHUISD
1100 ja, die zijn mee gegaan
1101 die zijn tot de laatste moment bij ons gebleven
1102 DUS JULLIE HUIS IN DE BURGEMEESTERSTRAAT HEBBEN JULLIE VERKOCHT
DAN
1103 neen, dat was niet onze eigendom
1104 wij huurden dat ja ja
1105 dat was ook in de oorlog se
1106 ook met de mammie van Mickhael en mijn moeder
1107 DUS OP HET EINDE VAN DE OORLOG DAN HIELD GE MEE HET OPEN CAFÉ
EIGENLIJK
1108 ja, ja
1109 dan hadden wij
1110 ik ben daar uitgetrouwd ahja [stil]
1111 ik ben in '49 getrouwd
1112 EN KREGEN JULLIE VEEL ENGELSEN OVER DE VLOER EIGENLIJK IN HET CAFÉ
1113 ja, ja, ja [ze knikt bevestigend]
1114 op het laatste van de oorlog zo veel hé
1115 ja, ja, ja
1116 er kwamen veel Engelsen
1117 EN UW ZUSSEN DIE WERDEN DUS OOK OUDER OP HET EINDE VAN DE OORLOG
[15:00] MOESTEN DIE SOMS MEEHELPE IN HET CAFÉ
1118 neen
1119 ah neen die waren nog te klein
1120 die waren nog te klein
1121 DUS UW MOEDER DIE HIELD HET CAFÉ OPEN DAN EN U HIELP DAN
1122 en ik alleen was het sukkeltje toch [smalend lachen]
1123 en dan mijn tweede zuster ook hé
1124 die scheelde drie jaar met mij
1125 wij moesten dus 's morgens
1126 want wij moesten kruipen hé
1127 dieje heel café alle dagen opkuisen hé
1128 en mijn zus, die moest altijd naar het toilet gaan
1129 en die kwam pas het toilet uit als het café bijna voorbij was
1130 dat is waar zenne wat ik vertel

1131 ge kunt er daarna nog mee lachen hé
 1132 maar dat is nog een goei zuster ook
 1133 ja ons café
 1134 [gemompel en onverstaanbaar, ze schuift met haar stoel → 15min 39sec – 15min 59sec]
 1135
 1136 DUS DAN HEB JE EIGENLIJK HEEL VEEL WAT BELEEFD IN DE OORLOG HÉ
 1137 GE HEBT IN DRIE FABRIEKEN GEWERKT, DAN CAFÉ ERNA GEDAAN EN
 DAARNA ZIJT GE GETROUWD NA DE OORLOG
 1138 DUS GE HEBT UW MAN LEREN KENNEN OP HET EINDE VAN DE OORLOG OF IS
 HET NA DE OORLOG
 1139 na de oorlog jaja
 1140 in het café [nadruk] heb ik hem leren kennen jaja
 1141 in het café heb ik hem leren kennen jaja
 1142 ahja al [nadruk] die jonge mensen van Leuven
 1143 echt [nadruk] waar wat ik u nu vertel
 1144 die kwamen naar de café De Libert
 1145 en begin was dat:
 1146 'wat is dat daar voor iets'
 1147 daar kwam al de jongheid
 1148 en 's namiddags
 1149 en 's avonds kwamen de oudere mensen van overal [nadruk]
 1150 want dat is euh [onverstaanbaar] [stil]
 1151 want hij hadden daar kaartjes liggen enzo hé [stil]
 1152 ongelofelijk [stil]
 1153 die was, die was in Leuven heel, heel bekend
 1154 café De Libert
 1155 en zo heb ik dan met mijn man kennis leren maken
 1156
 1157 EN WAT ZEI UW VADER DAT GE MOEST MEEHELPE IN HET CAFÉ, HIJ WAS
 DAAR CONTENT MEE
 1158 och gotte
 1159 ik zeg nog onze pa, dat was de liefste [nadruk] hé
 1160 dat was de eerste hé [onverstaanbaar]
 1161 wat wilde gij
 1162 iedere mens is anders hé
 1163 iedere mens is anders
 1164 ja [nostalgisch]
 1165 ons ma, dat was een strenge
 1166 en die kon niet verdragen dat wij ergens naartoe gingen hé
 1167 'onder mijn ogen': zei die altijd
 1168 [onhoorbaar door geschuif stoel]
 1169 dat weet ik nog hé
 1170 [stilte en gemompel]
 1171
 1172 DUS WAAR JULLIE DAT CAFÉ HADDEN, HADDEN JULLIE DAAR EEN TUINTJE
 1173 neen, daar was geen tuin neen
 1174 dat was helemaal ingebouwd
 1175 neen, dat was een heel groot café hé
 1176 daar waren een, twee, drie, vier grote vensters [ze tekent de vensters in de lucht]
 1177 twee zo en twee zo [ze tekent de vensters in de lucht]
 1178 en een dubbel deur
 1179 dat weet ik ook nog
 1180 en we deden dus boven dus ons keuken hé [ze wijst naar boven]
 1181 beneden was dus de café en de toiletten
 1182 en dan boven waren ons kamers en [onverstaanbaar] enzo ja

1183
 1184 DUS DE SITUATIE DIE BETERDE WEL OP HET EINDE VAN DE OORLOG
 1185 ja, ja, ja [met nadruk, overtuigend]
 1186 daar is dat heel goed gegaan
 1187 moeder die verdiende daar veel geld
 1188 ja dus
 1189 maar ze heeft veel geld opgedaan ook hé
 1190 ja, dat is waar
 1191 ik weet dat nog allemaal zenne maar [stil]
 1192 we spreken daar niet graag over [stil]
 1193 ik weet dat allemaal [stil]
 1194 omdat ik de oudste ben, ik heb het meegemaakt [stil]
 1195 zij waren nog klein kindjes [stil]
 1196 ze zullen daar niet veel over vertellen [stil]
 1197 en dat is altijd iets dat ge niet graag over verteld [stil]
 1198 ik ga dat niet tegen veel mensen vertellen [stil]
 1199 [ze wordt er een beetje stil van, ze praat heel stilletjes en onverstaanbaar nu]
 1200 en we hebben daar negen jaar
 1201 en dan heeft de universiteit dat van de brouwerij genomen hé
 1202 ze wilden hare baai [= huurovereenkomst] niet meer verlengen
 1203 dus ze moest hé
 1204 [onverstaanbaar] in die tijd met al die advocaten hé
 1205 wat konden wij als gewone werkman daar gaan doen
 1206 dieje baai [= huurovereenkomst] was uit en ge mocht vertrekken hé
 1207 ze heeft het niet kunnen overlaten hé
 1208 want ze heeft daar veel geld ingestoken voor dieje over te nemen
 1209 want die vrouw
 1210 in feite heeft ze niet veel kunnen doen, moeten ophoepelen gelijk dat ze zeggen hé
 1211 ge moet het zo bezien hé
 1212 MAAR GE HEBT DUS [20:00] NOG EEN PAAR [nadruk] GOEDE HERINNERINGEN
 VAN OP HET EINDE VAN DE OORLOG, VAN IN HET CAFÉ, WANT HET
 CAFELEVEN
 1213 ohja [nadruk]
 1214 DAT WAS TOCH WEL PLEZANT
 1215 ah ja [nadruk]
 1216 dat was plezant hé
 1217 EN ER WERD EEN KEER GEDANST AF EN TOE
 1218 voila wij wisten dat als jonge meisjes
 1219 ja, natuurlijk dat was een heel ander leven dat
 1220 ah ja
 1221 DAT WAS EEN HEEL [nadruk] ANDER LEVEN DAN IN HET BEGIN VAN DE
 OORLOG
 1222 oh ja [nadruk]
 1223 dat was de dag tegen de nacht hé
 1224 dat wel, dat wel
 1225 ja, ja
 1226 dat weet ik nog goed
 1227 we hebben dikwijls moeten lachen ook
 1228 ge kon daar zo een beetje vanalles hé
 1229 in het café kon je zo alles zien
 1230 [lachend]
 1231 [sv: dan volgt er een anekdote over aap die haar eigen café kwam binnengewandeld. Die was
 ontsnapt uit het huis van een overbuur die een pretpark met dieren had in Wallonië. Dit
 pretpark had echter de deuren moeten sluiten zodat de eigenaar de dieren in zijn huis in
 Leuven had ondergebracht. Deze passage handelt ook over de naoorlogse periode] [25:00]

[20min41 s - 25 min 42s]

- 1232
- 1233 IK HEB DAN NOG EEN LAATSTE VRAAG: WAT WAS EIGENLIJK NOG HET BEELD
VAN LEUVEN OP HET EINDE VAN DE OORLOG, WANT LEUVEN WAS TOCH WEL
ENORM VERWOEST EIGENLIJK
- 1234 verschrikkelijk verwoest
- 1235 dieje nacht dat zal ik nooit vergeten ook niet
- 1236 WANT HIER ZIJN ZWARE GEVECHTEN GEWEEST
- 1237 hier boven Leuven op het laatste, zijn de Engelsen met de Duitsers in contact geweest, juist
[nadruk] boven Leuven
- 1238 en dan is alles verwoest geweest
- 1239 want dan zijn we buiten gelopen hé dieje nacht
- 1240 en dat heb ik ocharme een jongen zien hangen met een parachute, in de gevel van een huis
- 1241 dat is verschrikkelijk geweest die nacht
- 1242 ja, die nacht, dat is ongelooflijk
- 1243 toen zaten we ook met schrik zulle
- 1244 en dan, toen waren we op de Tervuursestraat bij een [denkt 4sec na] bepaalde zuster
- 1245 die woonde op de Tervuursestraat
- 1246 we hadden ook schrik voor in Leuven te blijven
- 1247 ze bombardeerden het station dikwijls enal hé
- 1248 en we woonden al kort aan het station
- 1249 en ze had gezegd: 'Jeanne, kom met uw kindjes naar hier'
- 1250 en we waren daar
- 1251 en die nacht waren we dus daar
- 1252 en toen zijn er veel mensen die nacht naar de vesten gelopen hé
- 1253 en die hebben daar, zijn daar gestorven
- 1254 die zijn daar gebombardeerd
- 1255 maar wij zijn binnen gebleven
- 1256 ik weet nog altijd dat ik onder een trap zat
- 1257 ze hadden altijd gezegd: 'zet u onder een trap of onder iets zo'
- 1258 daar zaten wij dus ja
- 1259 ja, die avond, dat was verschrikkelijk, dat was verschrikkelijk
- 1260 alles brandde Leuven brandde, Leuven brandde
- 1261 HET HEEFT DAN HEEL [nadruk] LANG GEDUURD ALVORENS LEUVEN TERUG
HEROPGEBOUWD WERD
- 1262 ja natuurlijk ahja
- 1263 dat was verschrikkelijk geweest dieje nacht [stil]
- 1264 hoe dat een mens dat toch kan overleven hé
- 1265 ge ziet toch wel
- 1266 als je op de juiste plaats was op het slechte moment waart ge dood
- 1267
- 1268 DE MENSEN WAREN OOK HEEL INVENTIEF OM TOEN TE OVERLEVEN ALS GE
ZIET
- 1269 NEEN, IK DENK NIET DAT ONZE GENERATIE DAT ZOU KUNNEN
- 1270 ik geloof het ook niet
- 1271 voor zo een feiten
- 1272 als we naar het toilet moesten gaan
- 1273 moesten we een hele weg lopen hé
- 1274 en dan stond daar zo een houten ding, waar ge uw ding moest doen
- 1275 en onze pa [lacht] ocharme, die deed blaadjes kapot voor uw af te kuisen allez
- 1276 het is de waarheid hé
- 1277 en als je dan zegt: 'kinderen dat [lacht] [onverstaanbaar]'
- 1278 dat is de waarheid [nadruk] jongens
- 1279 gelle beseft dat niet
- 1280 gelle hebben dat nooit niet voor gehad

1281 de oorlog was erg zulle hola [stil]
1282 en dan moesten we onze koffie aankopen bij Mariake [stil]
1283 dat was goedkoper de mensen hadden niets
1284 en dan had ge commercanten, die kon dat dan krijgen
1285 en daar kregen we dan koffie van, wij hadden geen koffie hé
1286 wij moesten malt drinken van die smerige dingen, de Duisters waren met alles weg in de
oorlog
1287 wij hadden geen koffie
1288 en dan die boeren, dat waren ook smeerlappen
1289 die hebben mijn moeder is in het zak gezet hé
1290 dat mensje ging wisselen en ze kocht boter
1291 en in [nadruk] de boter van een kilo zat zo een dikke aardappel [ze toont met haar handen de
grootte van de aardappel]
1292 zo een smeerlappen waren dat
1293 want spreekt mij van geen boer hé
1294 het was niet voor niets dat ze zo veel hebben
1295 in de oorlog hebben ze hun echt rijk [nadruk] gemaakt
1296 GEPROFITEERD VAN DE MENSEN
1297 absoluut [nadruk]
1298 degoutant [nadruk] was dat
1299 en met drie kinderen met een dikke zak patatten op een gangske fietsen [stukje van 29 min
19sec - 29 min 30sec moeilijk onverstaaanbaar]
1300 ik heb genoeg meegemaakt in de oorlog
1301 ze smeten het nog liever weg
1302 die hebben zich echt rijk gemaakt in de oorlog
1303 ik weet nog altijd goed als de oorlog gedaan was
1304 dan riepen ze het geld op en dat was Gutt
1305 en iedereen moest zijn geld binnenleveren
1306 en wat deden de boeren
1307 ik gaf u 500.000 frank, in dieje tijd weet ge wat dat is
1308 'wilt gij dat voor mij gaan deponeren'
1309 want ze mochten niet meer hebben hé [onverstaaanbaar]
1310 dus ze gaven hun geld weg, omdat ze niet anders konden
1311 natuurlijk die, die geïnvesteerd hadden die hadden het hé
1312 maar in geld niet hé
1313 daar moesten ze voor de pinnen mee komen
1314 ik heb dat ook meegemaakt hé
1315 ons moeder heeft ook geld uitgewisseld hé
1316 dat was voor een beenhouwer, euh een koopman van dieren
1317 ge moet niet vragen in de oorlog wat dat dieje verdiend hebben
1318 Gewalt noemde dieje
1319 en zijn kleinzoon dieje is
1320 of is het zijn achterkleinzoon dat kan ook
1321 die heeft nu die grote garage
1322 dat is hem Gewalt
1323 zijn bompa of zijn overgrootbompa
1324 ik wil er nu vanaf zijn
1325 dat was de beestenkoopman Gewalt
1326 en die woonde op de hoek van de Maria Theresiastraat ja
1327 en dat was een grote beenhouwerij ook
1328 awel dat is zijn bompa
1329 zijn vader noemde Maurice
1330 want zijn bompa had twee zonen, waar dat er één in Buchenwald van gebleven is ja
1331 die jongen is nooit meer terug gekomen [stil]
1332 het was zijn grootvader

- 1333
 1334 NA DE OORLOG HEBT GE IN EEN CAFE GEWERKT DAARNA
 1335 ja
 1336 EN DAN ZIJT GE GETROUWD
 1337 en dan ben ik getrouwd
 1338 EN DAN ZIJN JULIE APART GAAN WONEN
 1339 en dan zijn we apart gaan wonen
 1340 OK DAT WAS GOED. IK BEN UITGEVRAAGD BEDANKT VOOR DE
 MEDEWERKING HET WAS HEEL [nadruk] INTERRESSANT
 1341 is het echt

Eenvoudige weergave interview Melanie Reniers

Ziekenhuisverhaal (IC_C0001)

- 1 MIJN EERSTE VRAAG WAS: 'HOE OUD WAS U TOEN DE OORLOG BEGON IN BELGIË'?
- 2 17 jaar
- 3 DUS IN 1940 WAS U 17 JAAR?
- 4 Ja
- 5
- 6 VOOR DE OORLOG GING U TOEN OOK AL WERKEN?
- 7 Van 14 jaar in een kliniek in Namen
- 8
- 9 DIE KLINIEK DAT WAS DUS IN NAMEN?
- 10 Ja
- 11 EN IN DE PERIODE TIJDENS DE OORLOG ZELF. HEBT U NOG GEWERKT IN DAT ZIEKENHUIS IN NAMEN?
- 12 Neen tijdens de oorlog niet, ze heeft er wel drie jaar gewerkt samen met een vriendin van haar uit Vissenaken. Ze moesten er drie maanden blijven
- 13 U HAD DUS GEEN HEIMWEE NAAR HUIS?
- 14 Neen
- 15 U WERKTE WEL GRAAG IN HET ZIEKENHUIS?
- 16 Ja, ze was er graag. Ze werd er goed verzorgd. Goed eten. Ze beschrijft dit.
- 17
- 18 U ZEI DUS DAT UW OUDERS U NIET KONDEN GEVEN WAT GE ZELF GING VERDIENEN. WELK WERK DEDEN UW OUDERS DAN TIJDENS DE OORLOG?
- 19 Haar vader was al gepensioneerd. Hij was een gepensioneerde mijnwerker.
- 20 WELK WERK HEEFT HIJ DAN GEDAAN?
- 21 Eerst werkte hij in de suikerfabriek, daarna in de steenkoolmijn omdat hij daar meer kon verdienen.
- 22
- 23 DUS U HAD EEN BROER EN HOEVEEL ZUSSEN HAD U OOK NOG? 5 ZUSSEN GELOOF IK
- 24 Haar broer was de jongste en werd verwend. Er waren er nog kinderen, maar sommige hiervan zijn jong gestorven (zie biografische fiche)
- 25 DUS 1 BROER EN VIJF ZUSSEN. WELK VOOR WERK DEDEN UW ZUSSEN DAN IN DE OORLOG?
- 26 De oudste zussen waren al getrouwd en ook het huis al uit. Die deden het huishouden bij hun thuis en gingen ook mee op de akkers werken van boeren op het platteland. Haar ander zus Emma heeft in een fabriek gewerkt.
- 27 IN WELK FABRIEK JUIST?
- 28 In de suikerfabriek in Tienen

- 29 EN UW JONGSTE BROER WELK WERK DEED HIJ DAN IN DE OORLOG?
- 30 Die is langer naar school gegaan. Die heeft een vak geleerd in Tienen. Zij is tot 14 jaar naar school gegaan. Hij ging ook in de campagne naar de suikerfabriek. Hij was een soort seizoensarbeider, daarna wilde hij dit niet meer doen. Hij werd chauffeur bij de regie der luchtwegen.
- 31
- 32 EN TIJDENS DE OORLOG ZELF. U HEBT ALTIJD HIER GEWOOND IN WOMMERSOM ZELF EN DAARNA BEN JE DUS VERHUISD NAAR NAMEN?
- 33 Ja, tot haar 14 jaar heeft ze in Wommersom gewoond. Daarna is ze verhuisd naar een ziekenhuis in Namen.
- 34 WIE BESLISTE DIT?
- 35 Haar moeder. Haar vader was zachter van aard dan haar moeder. Maar ze moest wel, ze hadden niet zoveel bij haar thuis.
- 36
- 37 DE SITUATIE BIJ U THUIS. JULLIE WAREN MET VEEL MENSEN. WERDEN DE ROLLEN VERDEELD IN HET HUISHOUDEN? BIJVOORBEELD MOESTEN JULLIE UW MAMA HELPEN? IK ZEG MAAR IETS MET DE VAAT TE DOEN? MET HET KUISEN
- 38 Jaja zeker. Ze moest schoenen blinken op maandag. En haar moeder keurde. Ze werd zelfs zeer strenge gecontroleerd door haar moeder.
- 39 UW MOEDER WAS TOCH WEL EEN STRENGE VROUW?
- 40 Het was een strenge vrouw en ze had van niets schrik.
- 41 STRENG, MAAR TOCH OOK WEL RECHTVAARDIG?
- 42 Ja, ze was streng en had van niets schrik.
- 43 EN UW ANDER ZUSSEN. MOESTEN DIE DAN OOK MEE HELPEN IN HET HUISHOUDEN?
- 44 Haar oudste zus was 14 jaar ouder en de ander 11 jaar ouder dan haar. Haar vader heeft mee gevochten in Wereldoorlog Een.
- 45 UW OUDERE ZUSSEN WOONDEN NIET MEER IN DIT OUDERLIJK HUIS TIJDENS DE TWEEDE WERELDOORLOG. DIE WAREN AL GETROUWD
- 46 Ja, die oudere zussen waren al getrouwd. Emma had café waar nu Vanroy is. Op einde van de oorlog bleven er Engelsen rusten voor drie dagen. Ze zijn zeven weken gebleven door het slechte weer (sneeuw en vriezen). → Ardennenoffensief spreekt ze over.
- 47
- 48 DUS HET IS EEN MOEILIJKE PERIODE GEWEEST VOOR DE MENSEN HIER IN BELGIË ZELF, WANT ER MOEST DUS OOK BROOD OP DE PLANK KOMEN. HOE KWAMEN JULIE EIGENLIJK AAN ETEN TIJDENS DE OORLOG?
- 49 Haar moeder bakte zelf brood. Ze hadden een beetje graan. Ze hadden zelf stukje grond waar ze dan graan op zaaiden. Of ze gingen ergens iets kopen. Boer Smets ploegde het stukje grond van hen mee om en in ruil moesten zij mee gaan helpen op het land. En van de boeren kregen ze soms zakken graan. Maar zij kregen dan slecht graan, maar haar moeder verwisselde de zakken met graan zodat de boer de zak met bedorven graan kreeg.
- 50 VAN DIE BOER. JULLIE KREGEN DAAR GEEN BROOD VAN OF GEEN GRAAN?
- 51 Neen
- 52 ZELFS GEEN STUK VLEES VAN EEN DIER OOK NIET?
- 53 Neen, ze kochten zelf een klein varken en ze gingen dit vetmesten om daarna zelf te slachten. Bij haar thuis waren er vroeger stallen waar dat het varken in werd groot gebracht.
- 54 DAN WERD HET GESLACHT EN ATEN JULLIE HET OP?
- 55 Ja, ze hingen het zelfs op in de plaats waar nu het interview plaatsvond om op te stijven.
- 56 IN DE OORLOG DAN ZELF. UW MOEDER DIE MAAKTE HET ETEN KLAAR VOOR HET HEEL HET GEZIN?
- 57 Ja
- 58 EN MOEST U DAAR OOK SOMS BIJ HELPEN?
- 59 Ze was nog te jong om te helpen bij bereiden van eten. Maar ze moest wel helpen bieten plukken → ze legt de praktijk uit. Voor de boer 'de Mulder' moest ze bieten plukken samen

- met haar zus. Ze spreekt ook over vluchtelingen die terugkwamen die ze zag als ze op land aan het werken was.
- 60
- 61 JULIE GINGEN DUS OOK VARKENS KOPEN BIJ ANDERE BOEREN OM ZE GROOT TE BRENGEN EN TE SLACHTEN EN OP TE ETEN. HADDEN JULLIE OOK EEN EIGEN TUIN?
- 62 Ja dat wel.
- 63 JULLIE KWEEKTEN ZELF JULLIE EIGEN GROENTEN?
- 64 Zeker
- 65
- 66 WAS ER VOLDOENDE ETEN VOOR ZO EEN VRIJ GROOT GEZIN TOCH EIGENLIJK?
- 67 's Avonds was nogal dikwijls pap en dat at ze niet graag. Ofwel melksoep, preisoep.
- 68
- 69 EEN BEPAALD MOMENT HEB JE DUS BESLIST OM IN NAMEN TE GAAN WERKEN IN EEN ZIEKENHUIS. HOE OUD WAS JE ALS JE IN HET ZIEKENHUIS GING WERKEN?
- 70 14 jaar, zij is van februari. Daar was nog een meisje van 14 jaar dat ook meeinging. Ze was daar graag. Haar zus Malvine heeft daar een heel jaar gehuild. Die raakte daar niet gewoon, maar ze zei dit niet openlijk. Chimpanseeverhaal → wijst wel dat ze op haar gemak is.
- 71 DUS U GE ZIJT NIET NAAR HET KLOOSTER GEGAAN?
- 72 Neen. Het klooster, de kliniek, de verpleegsterschool en dan nog een gebouw voor zusters op pensioen; dat was allemaal een gebied. Was een mooi gebied, kon je wandelen, er stond kolenchauffage,...
- 73 U MOEDER DIE WAS ER TEVREDEN MEE DAT U GING WERKEN IN NAMEN?
- 74 Ja, ze kon niet anders. Er was maar een iemand die werken ging en dat was haar vader. Daarom moest zij ook gaan werken.
- 75 WAT WAS DAN DE REACTIE VAN UW ANDER ZUSSEN HIER OP?
- 76 Die waren allen weg.
- 77
- 78 WAT VOOR WERK DEED U JUIST IN HET ZIEKENHUIS?
- 79 In begin de kamers van de zieken kuisen. De mensen hadden wel medelijden, maar ze mocht niets aannemen van de patiënten. De mensen vonden het erg dat er zo een jong meisje de kamers moest kuisen. Daarna is ze naar 'beneden' verhuisd.
- 80 U ZEI DAARNET DAT U NOG GEEN FRANS KON. HOE VERLIEP HET CONTACT EIGENLIJK MET DE MENSEN IN HET ZIEKENHUIS ZELF? WANT ALS GE GEEN FRANS KUNT, DAT IS DAN TOCH VRIJ MOEILIK OM TE PRATEN MET ANDERE MENSEN?
- 81 Ja, dat was zeker moeilijk. Dat verliep door gebaren
- 82 GEBARENTAAL
- 83 Ja, maar ze leerde dat wel rap. Ze waren met een 30tal personen.
- 84 EN IN NAMEN ZELF WAAR WOONDE JE ERGENS? WOONDE JE IN HET KLOOSTER OF KORT BIJ HET ZIEKENHUIS?
- 85 Ze woonde in het ziekenhuis zelf. Boven in het ziekenhuis. Ze beschrijft dit uitvoerig. Ze spreekt over de mobilisatie. Ze hoorde dit. 's Avonds zaten ze dan beneden maar Zuster Overste was een strenge. Ze moesten om 5 uur opstaan, wassen, bed opmaken en dan op de knieën bidden. Dan trappen af naar beneden, dan gingen ze naar de mis van het klooster. Daarna aten ze en dan moesten ze werken tot de middag. Zo verliep dit alle dagen.
- 86
- 87 ELKE DAG MOESTEN JULLIE NAAR DE MIS GAAN?
- 88 Ja, en s' avonds terug elke dag bidden op de knieën.
- 89 EN DAAR WERD STRENG OP TOEGEKEKEN? JE MOEST ECHT ALLE DAGEN NAAR DE MIS GAAN?
- 90 Natuurlijk, dat was voor iedereen hetzelfde. Dat kwam zelfs niet in u op om dit niet te doen. Niemand dacht er ook niet aan om dit niet te doen
- 91 JE ZEI DAT JE OP KAMERS APART MOEST SLAPEN. SLIEP JE ALLEEN OP DE

- KAMER OF DEELDE JE DE KAMER MET NOG EEN ANDER VRIENDIN?
- 92 Neen, het was een kamer voor 1 persoon. Ze beschrijft uitvoerig de kamer. Er was een bed en kom om u te wassen. Een bad bestond nog niet, ook voor de zusters niet.
- 93 DUS GEWOON EEN KOM EN JE MOEST WATER GAAN HALEN EN U ZO WASSEN?
- 94 WERKTE JE GRAAG IN HET ZIEKENHUIS?
- 95 Het vuil water werd wegdragen. Er werd gecontroleerd als men de kom wel deftig kuiste. Ze werkte er wel graag. Ze is er drie jaar gebleven samen met Wivine. Nu begint ze over einde van de oorlog over Madame Gobbe, was aan de Citrique in Tienen. → Ze ziet vriendin Bertha van Vissenaken terug met wie ze samen naar ziekenhuis was vertrokken. Die vriendin was naar Engeland gevlucht.
- 96
- 97 MAAR HET WAS DAN TOCH WEL ZWAAR. ELKE DAG OM VIJF UUR OPSTAAN, BIDDEN, NAAR DE MIS GAAN, DAN UW WERK GAAN DOEN
- 98 DUS ELKE DAG MOESTEN JULLIE OPSTAAN, WASSEN, BIDDEN EN HAD U OOK VRIJE TIJD DAN?
- 99 's Avonds een beetje toch. En daarna robe (nachtkleed) aandoen en terug op de knieën gaan bidden. Een Paternoster.
- 100 EN HOEVEEL UREN PER DAG MOEST JE DAN WERKEN? WANT ALS GE BEGINT OM VIJF UUR TE WERKEN DAN WERK JE TOCH NIET TOT TIEN UUR SAVONDS?
- 101 Neen, na de afwas van het avondeten hadden ze gedaan.
- 102 EN DAN MOCHT JE DOEN WAT JE WOU DAARNA?
- 103 Ja, ze hadden ook een halve dag vrij. Dan kon ge uw kapotte spullen maken.
- 104 DUS EEN HALVE DAG KREGEN JULLIE VRIJ?
- 105 Ja
- 106 WAT DEED JE DAN OP DIE HALVE DAG ALLEMAAL?
- 107 Zij moest haar halve, vrije dag woensdag pakken en haar andere vriendinnen op donderdag. Ze deed wat ze te doen had. Iets maken ofzo
- 108 MAAR JE GING DUS NOOIT HET STAD IN, IN NAMEN ZELF?
- 109 Neen dat mocht niet. Ze waren ook allemaal hetzelfde gekleed.
- 110
- 111 HET WAS DUS TOCH OOK WEL EEN MOEILIJKE PERIODE? GE ZIJT ER MISSCHIEN HARD GEWORDEN DAAR DOOR DIE STRENGE ZUSTER?
- 112 Ze had al bij al die zuster toch graag, want haar opvolgster had ze niet graag. Anekdote over meisje van Oplinter die in de keuken moest werken, zij kreeg er een appel van → in de clinch met andere zuster.
- 113
- 114 DUS DIE MOEDER VAN DAT MEISJE DIE BRACHT APPELEN MEE VOOR JULLIE DUS?
- 115 Voor haar, en dat meisje deelde dan met Melanie.
- 116 EN STUURDE UW MOEDER OOK SOMS PAKKETTEN OP NAAR NAMEN? IK ZEG MAAR IETS EEN MANDJE MET APPELEN OF MET PEREN?
- 117 Neen, als ze kwam had ze wel iets bij. Ze hadden beter eten als in Wommersom zegt ze.
- 118 WAT ATEN JULLIE DAN IN HET ZIEKENHUIS?
- 119 's Morgens boterhammen met altijd iets bij, bijvoorbeeld een banaan. 's Middags soep, aardappelen met vlees en groenten en altijd een dessert. 's Avonds terug boterhammen met iets bij.
- 120 DUS U ZAT DAAR WEL VRIJ GOED EIGENLIJK?
- 121 Heel goed.
- 122 EN HET ETEN WAS GOED VERZORGD ALLEMAAL?
- 123 Meer dan verzorgd. Anekdote over tas melk met kaneel die ze van een zuster kreeg als ze haar maandstonden had.
- 124
- 125 IN HET ZIEKENHUIS ZELF ZAT U WEL GOED? GE VOELDE U WEL GOED? GEVOELDE U ER OP U GEMAK?
- 126 Ja zeker.

- 127
- 128 VERDIENDE U ER GOED?
- 129 Weinig, 200 frank per maand. Maar in Wommersom had je niet veel meer voor ander werk. Ze is bij madame Gobbe geweest, bij boer Smets. Madame Gobbe kwam haar soms wel helpen. Die haar man heeft heel de oorlog in Duitsland moeten blijven, dat was een Waal. De Vlamingen zijn naar huis mogen komen en de Walen hebben de hele oorlogsperiode in Duitsland moeten blijven. Na oorlog is hij gestorven. Ze bespreekt de familiesituatie van de familie Gobbe. Anekdote dat ze strijkijzer had laten staan → brand
- 130 U ZEI DAAR JUUST DAT U 200 FR PER MAAND VERDIENDE. WAT DEED U EIGENLIJK MET DAT GELD?
- 131 Afgeven aan haar moeder.
- 132 U HIELD DUS NIET BIJVOORBEELD TIEN FRANK VOOR UW EIGEN?
- 133 Dat kwam nog niet in haar op. Niemand durfde iets achter te houden.
- 134 U HIELD DUS GEEN GELD AAN DE KANT VOOR IETS ANDERS? BIJVOORBEELD OM EENS GOED TE GAAN STAPPEN? HET STAD IN VRIJDAGAVOND
- 135 Dat bestond nog niet. Ze mochten alleen niet buiten. De straat kuisen dat mocht ze dan wel.
- 136
- 137 U BLEEF DUS ALTIJD VOOR EEN PERIODE VAN DRIE MAANDEN IN NAMEN EN DAN MOCHT U EENS NAAR HUIS KOMEN?
- 138 Ja, van zaterdag tot maandag mocht ze naar huis komen.
- 139 HOE VERLIEP DAT, KWAM U NAAR HUIS MET DE TREIN? OF KWAMEN ZE U MET DE AUTO HALEN?
- 140 Neen met de trein.
- 141 U NAM DE TREIN VAN NAMEN TOT IN TIENEN
- 142 Ja. Anekdote over hoe er getelefoneerd werd in die tijd. Op verschillende plaatsen in het dorp was telefoon en daar gingen ze dan bellen. Anekdote over treinreizen, 'koolputters' (=mijnwerkers) → geen goede reputatie.
- 143 DUS IN HET WEEKEND KWAM U DUS NAAR HUIS. WAS U DAN BLIJ DAT GE EENS NAAR HUIS KON KOMEN?
- 144 Ja alle 3 maanden was dit zo.
- 145 EN WAART GE DAN BLIJ IK DAT GE NAAR UW OUDERLIJK HUIS KON GAAN? NAAR UW MAMA EN UW PAPA?
- 146 Ze was daar graag. Er waren grote gangen en bij haar thuis was het veel kleiner.
- 147 GE WAART DAN TERUG BLIJ ALS GE TERUG KON VERTREKKEN NAAR NAMEN?
- 148 Ja, ze ging zo graag terug als dat ze kwam. Ze is overal snel gewoon.
- 149
- 150 MAAR GE HEBT UW MAN PAS LEREN KENNEN NA DE OORLOG?
- 151 In heb die altijd gekend. Dat was mijn neef.
- 152 MAAR HET IS UW LIEF PAS GEWORDEN NA DE OORLOG?
- 153 Ja, een heel beetje na de oorlog pas. Ze was 28 jaar als ze trouwde.
- 154 GE HEBT DUS NOOIT EEN VRIEND GEHAD TIJDENS DE OORLOG ZELF?
- 155 Twee lieven in de oorlog.
- 156 IN HET KLOOSTER ZELF HAD GE DAAR VEEL VIENDEN OF VRIENDINNEN?
- 157 WANT HET WAS PRECIES TOCH WEL EEN GEZELLIGE BENDE DAAR.
- 158 Ze was vriendin met iedereen.
- 159
- 160 **FOTO'S BESPREKEN NU:** vanaf [54min 56sec] foto's bespreken.
- 161 Ze laat een foto van Bertha zien,
- 162 DAT IS HIER DUS EEN FOTO VAN IN DE KLINIEK
- 163 DAT WAS DUS OOK EEN FOTO GETROKKEN IN HET ZIEKENHUIS
- 164 Foto van een Tsjechische patiënt. Ook foto van Waalse vriendin die had gehuild.
- 165 Foto: Wivine, Bertha, Simone van Melkwezer en Melanie zelf.
- 166 Foto van nicht van haar moeder
- 167 ENKEL DE VLAMINGEN? DE WALEN MOESTEN NIET DANSEN
- 168 Er was een soort dansfeest.

- 169 Foto van Melanie die boek zit te lezen, twee Waalse meisjes op een foto. Allemaal dezelfde kleren aan voor dansfeest.
- 170 Foto van Engelsman die bij haar thuis overnacht had.
- 171 DIE HEEFT HIER DUS IN WOMMERSOM GELEGEN
- 172 Ja bij haar thuis. Er waren er vier.
- 173 AH HIER BIJ UW THUIS [VERBAASD]
- 174 Dan foto van haar zus die jong gestorven is, samen met haar broer en “ons Romanie hare Albert”.
- 175 Foto van Melanie met kleedje.
- 176 Foto: Wivine en Treeske.
- 177 Foto van Bertha.
- 178 Foto van Melanie en Simone als ze naar de cinema gingen.
- 179 Foto van Melanie en nog iemand die ze niet meer kent van in Namen.
- 180 Foto van vier soldaten samen met Melanie en Simone in hun tuin.
- 181 DUS DIE SOLDATEN DIE BLEVEN HIER DAN OOK SLAPEN ALLE DAGEN EN DIE ATEN HIER DAN OOK MEE?
- 182 Neen, die hun keuken was in de school. Bij ons Romanie waren er ander, die waren gedropt in Nederland tussen de Duitsers. Van die parachutes werden zelfs kleren gemaakt.
- 183
- 184 Foto van Soeur Clarisse.
- 185 Groepsfoto van in Namen, met nog mensen van in Wommersom erop.
- 186 MAAR ER GINGEN DUS PRECIES TOCH VEEL MEISJES VAN WOMMERSOM EN VISSENAKEN EN OPLINTER IN NAMEN IN DIE KLINIEK DAAR WERKEN? ZEG MAAR VAN DEZE STREEK VAN HET TIENSE
- 187 Ja, van Drieslinter ook.
- 188 WAAROM GINGEN JULLIE JUIST DAAR WERKEN? GE KON TOCH OOK BIJVOORBEELD BIJ EEN BOER GAAN WERKEN OF IN HET ZIEKENHUIS IN TIENEN. WAS HET OMDAT JULLIE DAAR GOED VERWEND, VERZORGD WERDEN?
- 189 Ja, maar in Tienen namen ze er zoveel niet aan. In Namen was het meer ploegenwerk.
- 190 WAT WAS EIGENLIJK DE NAAM VAN DAT ZIEKENHUIS, DAT KLOOSTER IN NAMEN?
- 191 Les soeurs de charité en de kliniek was het Sint-Elisabeth.
- 192 GEHEBT DUS 3 JAAR IN DAT ZIEKENHUIS GEWERKT. WAT HEBT GE DAARNA NOG GEDAAN?
- 193 GE HEBT DUS GEWERKT BIJ IEMAND DIE DE CITRIQUE HEEFT HELPEN OPSTARTEN?
- 194 Bij Smeets.
- 195 DAT WAS DUS NA DE OORLOG?
- 196 Bij Smeets, dat was in oorlog en daarna bij madame Gobbe ook nog in de oorlog.
- 197 Na de oorlog in naaiatelier ‘Neike Poot’.
- 198 EN DE PERIODE VAN HET ZIEKENHUIS DENKT U DAAR NOG AAN TERUG? WANT HET WAS TOCH EEN PLEZANTE TIJD?
- 199 Wel ik heb er ooit van gedroomd. Ik vond dat een plezante tijd. Zoveel meisjes samen. Ge had daar vrienden. Alles wat er moest zijn. Ik heb me daar nooit verveeld. Wivine en ik waren de een van de oudsten als we daar vertrokken.
- 200 IK BEN UITGEVRAAGD BEDANKT OM MEE TE WERKEN

Oorlogsverhaal

- 1 **Deel 1 (IC_ A0001)**
- 2
- 3 U ZEI VERLEDEN KEER DAT U ZEVENTIEN JAAR WAS BIJ HET UITBREKEN VAN DE OORLOG.
- 4 Ja.

5
6 VOOR DE OORLOG HEBT U DUS DRIE JAAR GEWERKT IN HET ZIEKENHUIS IN
NAMEN?
7 Ja.
8
9 BIJ HET UITBREKEN VAN DE OORLOG HEBT
10 [ONDERBREEKT]was ik bij mijnheer Smeets in Grimde
11 GE HEBT HET KLOOSTER MOETEN VERLATEN. MAAR WAAROM HEBT GE HET
KLOOSTER, ZIEKENHUIS IN NAMEN MOETEN VERLATEN?
12 Niet moeten verlaten.
13 AH JA UIT EIGEN WIL
14 Wel uit eigen wil, omdat ze al van de ouderen waren. Zij en Wivine en nog iemand van
Wommersom waren de een van de ouderen.
15
16 GE ZIJT DAN BIJ HET BEGIN VAN DE OORLOG TERUG NAAR WOMMERSOM
GEKOMEN EN DAN ZIJT GE GAAN WERKEN BIJ DE FAMILIE SMEETS
17 Ja.
18 EN DE FAMILIE SMEETS, DAT WAS IN TIENEN?
19 Ja, en als de oorlog uitgebroken is zijn die verdwenen. Die zijn weggegaan en ze weet niet naar
waar. En ze zijn nog teruggekomen en ze zijn haar nog terug gaan vragen als dienstmeid.
20 EN HOE BENT U DAAR DAN TERECHT GEKOMEN BIJ DE FAMILIE SMEETS?
21 Dat weet ze niet meer. Daar was nog iemand van Kumtich.
22 ER WAS DUS NOG EEN ANDER DIENSTMEISJE?
23 Ja.
24 ZE ZIJN U TERUG KOMEN VRAGEN OOK NOG TIJDENS DE OORLOG?
25 Ja, de familie Gobbe is haar terug komen vragen.
26 MAAR TIJDENS DE PERIODE VAN DE OORLOG HEBT GE DUS IN WOMMERSOM
GEWOOND OF WOONDE GE IN BIJ DE FAMILIE SMEETS?
27 Ze moest een heel week daar blijven en dan na de afwas in de namiddag mochten ze naar huis.
28 MAAR DAAR BLEEF U DUS WEL SLAPEN?
29 Ja, dat was zo in die tijd. De tijden zijn nogal veranderd.
30
31 EN TIJDENS DE OORLOG WIE WOONDE ER DAN IN UW OUDERLIJK HUIS? U
WOONDE IN DE WEEK BIJ DE FAMILIE SMEETS IN TIENEN EN UW OUDERS
WOONDEN HIER IN HET HUIS.
32 Ja.
33 JE OUDERE ZUSSEN WAREN AL GETROUWD. DIE WOONDEN BIJ HUN MAN EN UW
ANDER ZUS MALVINE, DIE BLEEF IN HET KLOOSTER IN NAMEN
34 Ja.
35 OOK TIJDENS DE OORLOG IS ZIJ IN HET KLOOSTER GEBLEVEN?
36 Ja, ja. Malvine kreeg daar bijna geen eten.
37
38 U GING DUS BIJ DE FAMILIE SMEETS WERKEN. DAT WAS WEL UW EIGEN
BESLISSING OM DAAR TE GAAN WERKEN?
39 Neen, ze moest wel. Ge moest wel iets verdienen
40 HET WAS NIET DAT U MOEDER ZEI GE HEBT DRIE JAAR IN HET ZIEKENHUIS
GEWERKT NU MOET GE ERGENS ANDERS GAAN WERKEN.
41 Ja, ze moest iets verdienen.
42
43 DIE FAMILIE SMEETS WAAR WOONDEN DIE ERGENS IN TIENEN? WEET GE DAT
NOG?
44 Ja, die woonden heel groot. De bureaus van de Citrique lagen daarnaast en hebben ze daar later
nog een huis gezet.
45 IN GRIMDE DUS. EN WAT VOOR WERK MOEST GE DAAR DOEN?
46 Alles en nog wat. Kuisen met water voor dat zij opstonden. Ze is er weggegaan omdat ze door

- en door vermoeid was.
- 47
- 48 MAAR GE MOEST DUS OOK DE WAS DOEN, ETEN MAKEN, STRIJKEN,
- 49 Eten maken dat deed zij wel. Strijken en kuisen moest ze vooral doen.
- 50 DAT WAS DUS EIGENLIJK EEN VILLA, ZOALS ZE NU ZEGGEN, EEN HEEL GROOT HUIS.
- 51 Ja een heel groot huis. Bureaus van de Citrique waren naast hun huis. Huis was recht over de Citrique, maar het huis is afgebroken.
- 52
- 53 DUS BIJ DE FAMILIE SMEETS, DE MEVROUW, DIE MAAKTE ZELF HET ETEN KLAAR?
- 54 Ja.
- 55 HEBT U GEZIEN HOE ZIJ HET ETEN GEREED MAAKTE? VAN WAAR ZIJ HET ETEN HAALDE? WANT TIJDENS DE OORLOG GOED ETEN DAT WAS NOGAL VRIJ MOEILIJK.
- 56 Ja, bij hen heb ik da nooit geweten van waar dat dat eten kwam. Misschien van jongens die in de Citrique werkten. Ze heeft het nooit geweten. Bij Madame Gobbe heb ik dat wel gezien. Dat was veel smokkelwaar. Onder andere boter. Ze moest op een bepaalde plaats gaan wachten, want in Grimde was er strenge controle van de politie op smokkelen. Ze wierpen dat uit de trein en zij moest dat in een tas steken en zo mee naar Gobbe pakken. Bij Gobbe was het wel goed. Na de afwas zat haar werk er daar op, ze moest daar niet meer strijken.
- 57
- 58 BIJ DE FAMILIE SMEETS MOEST U VOORAL KUISEN EIGENLIJK. HOE VERLIEP DAT DAN? WANT NU KUISEN WE MET VERSCHILLENDE PRODUCTEN. HOE WAS DAT TIJDENS DE OORLOG?
- 59 Water en een keer per week schuren. Ze moest kuisen met bruine zeep.
- 60 HET WAS DUS GEWOON MET WATER DAT ER GEKUISD WERD.... EN EEN KEER DE WEEK SCHUREN.
- 61 U KREEG DAT ALLEMAAL VAN DE FAMILIE ZELF. U MOEST DAT ZELF NIET KOPEN?
- 62 Ze kreeg alles van de familie.
- 63 U WAS DAAR NIET ALLEEN ALS DIENSTMEISJE ER. WAS ER NOG IEMAND ANDERS?
- 64 Die is niet meer teruggekomen als de oorlog is uitgebroken. Ze stond er daarna alleen voor en is door oververmoeidheid moeten stoppen met werken daar.
- 65 GE STOND ER DUS ALLEEN VOOR
- 66
- 67 DONDERDAG HEBT U MIJ GEZEGD DAT GE 200 FR PER MAAND VERDIENDE IN HET ZIEKENHUIS. HOEVEEL VERDIENDE GE BIJ DE FAMILIE SMEETS?
- 68 300 frank.
- 69 DAT WAS DAN TOCH EEN VERBETERING?
- 70 Ja, maar ze moest ook een brood meenemen van haar thuis. Haar moeder bakte zelf brood en zij pakte dat mee voor heel de week.
- 71 EN WAT DEED GE MET HET GELD DAT GE VERDIENDE?
- 72 Afgeven aan de moeder. Op zondag ging ze nog bijverdienen als opdienster en afwassen. Met dat geld kocht ze dan kousen. Het was erg om arm te zijn en uit een groot gezin te komen.
- 73 DAT MOEST GE OOK ALLEMAAL AFGEVEN.
- 74
- 75 DEED U UW WERK GRAAG ALS DIENSTMEISJE, WANT U ZEI:"IN HET ZIEKENHUIS WERKTE IK HEEL GRAAG".
- 76 Jawel.
- 77 ALS DIENSTMEISJE, HET WAS OOK WEL EEN PLEZANTE JOB OM TE DOEN
- 78 Ja, ge was er alleen om te slapen. Maar in Namen waren er meer mensen. Dat vond ze toch wel plezanter.
- 79 IN TIENEN ZAT U WEL ALTIJD EEN BEETJE ALLEEN?

80 Ja.
81
82 IN HET WEEKEND KWAM U DUS NAAR HUIS EN HOE VERLIEP DAT DAN?
KWAMEN ZE U HALEN MET DE AUTO? OF KWAM U MET DE TRAM NAAR HUIS?
83 Met de fiets.
84 MET FIETS DUS VAN GRIMDE NAAR WOMMERSOM?
85 Soms zelfs te voet door de velden kwam ze naar huis.
86 EN DAT VERLIEP ZONDER PROBLEMEN NAAR HUIS KOMEN? GE HAD DUS GEEN
LAST VAN DUITSE SOLDATEN OF ZO?
87 Ze heeft dat nooit niet gehad. Maar haar zus Simone had dat wel. Daar stond op een plakkaat
geschreven dat ze alle fabrieken gingen bombarderen.
88
89 EN HOE VERLIEP ZO EEN WERKDAG BIJ DE FAMILIE SMEETS? U ZEI DAARJUIST
“JA IK MOEST VROEGER OP OM DE GANG TE KUISEN”. OM WELK UUR MOEST GE
DAN OPSTAAN?
90 Voor zes uur toch.
91 [HERHAALD] VOOR ZES UUR. DAN MOEST GE DUS KUISEN EN DE WAS EN DE
PLAS DOEN
92 Ja, en de schoenen blinken ook.
93 EN ‘S MIDDAGS MOCHT GE DUS MEE ETEN MET DE FAMILIE GEWOON
94 Neen dat bestond niet.
95
96 DUS DE FAMILIE AT APART.
97 Ja. Ik at apart, bij mevrouw Gobbe was dat ook zo.
98 Jawel, we kregen wel van hetzelfde eten. Bij Madame Gobbe was zij de bovenmeid en het ander
meisje was de keukenmeid. Ik moest ‘de boven’ kuisen en reparaties uitvoeren. Lakens enzo en
strijken. Na de middag mochten ze rusten bij Gobbe.
99 BIJ DE FAMILIE SMEETS MOEST GE DUS ALLEEN ETEN
100 Ja.
101 DAAR KREEG U DUS NIET HET ETEN WAT DE FAMILIE AT?
102 Jawel, maar ’s avonds moest ik van mijn brood eten dat ik van thuis meebracht. Ze blijft
benadrukken dat meneer Smeets dit zeker niet wist.
103 WAT VOOR ETEN KREEG U DAN BIJ DE FAMILIE SMEETS?
104 Ja gewoon eten. Soepen, aardappelen, stukje vlees en aardappelen.
105 DAT VIEL DUS NOG WEL EIGENLIJK MEE.
106 Ja, daar had ze niet van te klagen.
107
108 U BENT DUS WEG GEGAAN BIJ DE FAMILIE SMEETS. U BENT TERUG NAAR
WOMMERSOM GEKOMEN EN DAN ZIJT GE BIJ BOEREN GAAN WERKEN
109 Ja.
110 [HERHAALD] NIET LANG
111 Niet lang, dat was als de bieten moesten geplukt worden en aardappelen moesten worden
geraapt. Dat was tussendoor. Ze moest daar echt niet van hebben van die dingen.
112 DE BOEREN WAREN ECHT WEL NIET POPULAIR TIJDENS DE OORLOG. WANT IK
HEB DAT GISTEREN IN EEN ANDER INTERVIEW OOK NOG GEHOORD.
113 WANT DE BOEREN, DIE BUITTEN DE MENSEN ECHT WEL PRECIES UIT?
114 Ja, sommigen toch wel. Sommigen dat was verschrikkelijk. Een kilo boter verkopen dat
eigenlijk meer margarine was dan boter. Anekdote van slecht graan.
115 [19min 14sec ONDERBREKING]

116 **Deel 2 (IC_ C0001)**
117
118 WE WAREN BEZIG DAT GE BIJ DE BOEREN MOEST GAAN WERKEN
119 Ja, dat was waar tijdelijk. Dat was seizoensarbeid.

- 120 GE MOEST DAAR AARDAPPELEN GAAN RAPEN EN BIETEN GAAN
PLUKKEN. EN WERD GE DAAR VOOR BETAALD?
- 121 Neen, de boeren ploegde dat stukje grond om dat ze in bezit hadden om en in ruil
moesten zij voor de boeren werken.
- 122 JULLIE HADDEN EEN KLEIN STUKJE LAND EN ZIJ PLOEGDEN DAT MEE OM
EN GIJ MOEST IN RUIL GAAN WERKEN
- 123 Ja, in ruil werken. Heel het gezin thuis ging mee werken om het land. Ze moesten
helpen oogsten ook. Ze beschrijft dit ook.
- 124 DONDERDAG HEBT GE DUS GEZEGD ‘VAN DE BOER DAAR KREEG JE
NIETS VAN MEE’? DUS GEEN GRAAN, HELEMAAL NIKS?
- 125 Neen niks.
- 126 DUS DE BOEREN DIE HEBBEN DE MENSEN TOCH WEL EEN BEETJE
UITGEBUIT Ja.
- 127 [HERHAALD] SOMMIGEN
- 128 EN BIJ WELKE BOEREN HIER IN WOMMERSOM MOEST GE HIER GAAN
WERKEN? WEET GE DAT NOG?
- 129 Bij Smets, nu is dat de boerderij Vandervelpen.
- 130
- 131 EN HOE ZAG EEN DAG ER DAN UIT ALS GE BIJ DE BOER GING PLUKKEN?
KWAMEN ZE JE DAN ROEPEN EN ZEGGEN VAN: ‘KOM GE MOET MEE HET
VELD OP’?
- 132 Ze wisten wel waar en hoe lang dat dat duurde. Ze beschrijft dat ze vluchtelingenstroom
zag en dat er ook vluchtelingen bij haar thuis bleven slapen. Die mensen wilden
vluchten naar Frankrijk.
- 133
- 134 DAT WAREN VLUCHTELINGEN HIER
- 135 Ja. En haar vader zei dat ze zeker niet wilde vluchten. Hij had de Eerste Wereldoorlog
meegemaakt en zei dat er veel mensen doodbleven door gewoon al te vluchten. Als de
Duitsers Wommersom binnenvielen zaten ze in een schuur bij een boer. Romanie had
toen winkel. Haar vader was stilletjes chocolade aan het eten (was zeer! zeldzaam toen).
Ze beschreef ook de inval in Melkwezer.
- 136
- 137 U ZEI OOK VERLEDEN DONDERDAG DAT UW OUDERS OOK MEE OP HET
LAND GINGEN WERKEN
- 138 Ja, ja, ze moesten wel. Ze moesten graan samenbinden en daarna moest zij en Malvine
oogsten
- 139
- 140 GAAN WERKEN OP HET LAND DEED GE DAT GRAAG?
- 141 Neen absoluut niet.
- 142 DAT WAS ZWARE ARBEID?
- 143 Neen, ik deed het eigenlijk gewoon niet graag.
- 144 MAAR GE DEED HET GEWOON NIET GRAAG? GE GING LIEVER TERUG
WERKEN ALS DIENSTMEISJE?
- 145 Ja.
- 146 MAAR DAT IS DAN NA DE OORLOG GEWEEST
- 147 HOEVEEL UREN PER DAG MOEST GE WERKEN OP HET LAND? WAS DAT
VAN ‘S MORGENS TOT ‘S AVONDS WERKEN?
- 148 Neen, ’s middags gingen ze naar huis om te eten en daarna gingen ze terug naar de
akkers. En als het land te ver van huis lag, dan namen ze hun boterhammen mee en dan
kwamen ze ’s avonds een beetje vroeger naar huis.

149

150 DUS 'S AVONDS HAD U TOCH EEN BEETJE TIJD. WAT DEED U DAN IN DIE VRIJE TIJD? NA HET WERK, WAT DEED GE DAN NOG?

151 Thuis werken, breien, afstoffen.

152 [HERHAALD] BIJ U THUIS WERKEN. DUS HEEL DE DAG WERKEN.

153 EN MET HOEVEEL MENSEN MOEST GE ZO OP HET LAND WERKEN?

154 Al wie dat kon. Heel het gezin. Hele gezinnen kwamen daar helpen.

155 [08min 00sec TWEEDE ONDERBREKING]

156 **Deel 3 (IC_ D0001)**

157

158 WE WAREN DUS BEZIG DAT ER VERSCHILLENDE GEZINNEN MOESTEN GAAN WERKEN OP HET PLATTELAND, OP HET LAND.

159 MOESTEN JULLIE HEEL DE WEEK WERKEN OP HET LAND?

160 Ja tot als dat werk gedaan was. Tot als het bietenplukken gedaan was.

161 HET WAS DUS NIET DAT DE BOER ZEI: 'NU SLAAN WE EEN DAG OVER OM TE GAAN RUSTEN'?

162 Neen. Ze beschrijft het proces van bieten zaaien en plukken.

163 DAT WAS DUS ALLEMAAL HANDENARBEID? NIETS MET MACHINES

164 Neen niks hé. Nu is het anders.

165

166 WAT DEED JE OP ZONDAG EIGENLIJK? OF MOEST JE OOK OP ZONDAG HEEL DE DAG WERKEN?

167 Neen, als dienstmeid bleef ze tot na de afwas op zondag. En daarna mocht ze naar huis.

168 EN ALS JE BIJ DE BOER MOEST WERKEN OP ZONDAG, DAN KON JE NIETS DOEN?

169 Zondag werd er niet gewerkt.

170 GING JE NAAR DE KERK?

171 Ja zeker (vraagtoon), toen ging iedereen naar de kerk.

172 IEDEREEN GING OP ZONDAGVOORMIDDAG NAAR DE KERK.

173

174 GE HEBT GEZEGD BIJ DE BOER OP HET LAND DAAR HEBT GE NIET LANG GEWERKT?

175 Tot als dat gedaan was.

176 TOT DAT DE OOGST GEDAAN WAS

177

178 EN DAARNA BENT U DUS TERUG GAAN WERKEN BIJ TERUG BIJ FAMILIE IN TIENEN BIJ DE FAMILIE GOBBE?

179 Ja.

180 DAT WAS OOK NOG TIJDENS DE OORLOG

181 Ja.

182 HOE BENT U DAAR TERECHT GEKOMEN BIJ DE FAMILIE GOBBE?

183 Via een Waalse vrouw, die in de Citrique werkte. Dus eigenlijk via haar vorige werknemer.

184

185 WAREN ER OOK ANDERE DIENSTMEISJES BIJ DE FAMILIE GOBBE?

186 Een voor de keuken en onderhoud van 'de beneden'; en ik moest 'de boven' doen. En ze moest ook portier spelen, want ze had een zwart kleed en een witte schort.

187

188 DE FAMILIE GOBBE DIE WOONDE DUS OOK IN GRIMDE, OOK IN DE PASTORIJSTRAAT

189 Ja.

190 WAT VOOR WERK MOEST JIJ DAAR ZOAL DOEN?

191 Schoenen blinken van de kinderen en dat deed ze op trappen van de kelder. Daar was ook een tuinman die dikwijls met haar gelachen heeft omdat ze dan haar borstel liet vallen.

192

- 193 BIJ DE FAMILIE GOBBE DAAR WAS DUS EEN TUIN?
- 194 Een grote tuin, vroeger werd die niet gedaan. Maar toen wel, omdat het oorlog was. Dat werd gedaan door een man van de Citrique. En om de groenten koel te bewaren kregen ze ijs van de Citrique of van de suikerfabriek.
- 195 BIJ DE FAMILIE GOBBE WAS ER DUS EEN TUIN EN ZE KWEEKTEN DUS ZELF HUN EIGEN GROENTEN
- 196 Ja.
- 197 HET WAS DUS UIT NOODZAAK DAT ZE HUN EIGEN TUINTJE HADDEN OPGESTART DOOR DE OORLOGSOMSTANDIGHEDEN
- 198 Ja.
- 199
- 200 En mevrouw Gobbe is mij terug komen opzoeken na de dood van haar man. Want er waren twee meisjes die niet goed genoeg waren. Ze deden hun werk niet. Beschrijving familie Gobbe. Anekdote van Charleroi
- 201 OM U TE KOMEN ZOEKEN
- 202 DUS TIJDENS DE OORLOG BIJ MEVROUW GOBBE. GIJ MOEST DIE DAN MEE VOLGEN ALS ZE NAAR HAAR SCHOONoudERS GING
- 203 Ja.
- 204 DUS OOK MEE NAAR WALLONIË, DAT DORPJE TEGEN CHARLEROI OM VOOR DE KINDEREN TE GAAN ZORGEN DAAR?
- 205 Ja, en haar auto was afgenomen door de Duitsers in de oorlog (dus wel rijk volk). Ze gingen met de trein terug naar huis.
- 206
- 207 IN TIENEN ZELF BIJ DE FAMILIE GOBBE, MOEST JE DAAR HET ETEN KLAAR MAKEN? HET ANDER DIENSTMEISJE DIE MOEST VOOR HET ETEN ZORGEN
- 208 EN U ZEI DAT U OOK APART MOESTEN ETEN MAAR DAT WAS NOG GOED ETEN?
- 209 Ik deed 'het bovenwerk' en het ander meisje 'de beneden' en de keuken.
- 210 DAT WAS DUS OOK VAN GOEDE KWALITEIT?
- 211 Ja, dat was goed.
- 212 DAT WAS DUS OOK AARDAPPELEN ETEN MET GROENTEN EN EEN STUKJE VLEES. DAT WAS DUS GOED IN ORDE?
- 213 Ja, ja, dat wel. Daar heeft ze nooit over mogen klagen.
- 214 EN HEBT U GEZIEN HOE ZE HET ETEN KLAARMAAKTEN?
- 215 DAT WAS DUS IN EEN GROTE KEUKEN
- 216 Een heel grote keuken.
- 217
- 218 EEN DEEL VAN HET ETEN KWAM UIT EIGEN TUIN. DE GROENTEN KWAMEN UIT DE TUIN EN HAD U EEN IDEE HOE ZE AAN HET VLEES KWAMEN EN AARDAPPELEN?
- 219 Aardappelen kwamen ook uit de tuin.
- 220 ZE HADDEN OOK AARDAPPELEN IN DE TUIN.
- 221 Maar vlees door te smokkelen zeker. Anekdote van uit de trein werpen voor dat hij in Grimde was en Melanie moest op bepaalde plaats gaan staan.
- 222 SMOKKEL DUS
- 223 ER KWAM EEN SPOORBAAN DOOR IN GRIMDE?
- 224 Ja, van daar kwam het vlees.
- 225
- 226 ER WAS DUS WEL STRENGE CONTROLE OP HET ETEN?
- 227 Ja, ja, verschrikkelijk. Door de zwarten en de Duitsers.
- 228
- 229 EN HOEVEEL VERDIENDE U BIJ DE FAMILIE GOBBE?
- 230 Echt niet veel meer hoor.
- 231 OOK ZO EEN 300 FR PER MAAND? DUS HETZELFDE ALS BIJ DE FAMILIE SMEETS?
- 232 Ja zoiets. Maar later heeft ze daar wel opslag gehad.
- 233 U HEB DUS LATER OPSLAG GEHAD. DAT GELD MOEST GE DUS OOK AFGEVEN?

- 234 Ja aan haar moeder. Ze hadden niets achter te houden.
- 235
- 236 WAT WAS DE REACTIE VAN UW MOEDER? WANT GE HEBT DUS EEN TIJD HIER GEWOOND, GE HEBT OP HET PLATTELAND MOETEN GAAN WERKEN BIJ DE BOEREN EN DAARNA ZIJT GE TERUG GAAN WERKEN BIJ DE FAMILIE GOBBE ALS DIENSTMEISJE. WAT WAS DE REACTIE HIER OP VAN UW MOEDER? VOND ZE DAT GOED DAT GE TERUG GING WERKEN ALS DIENSTMEISJE?
- 237 Ja, dat vond ze zeker goed. Melanie haar vader zei altijd: “gij kunt uw kinderen alle kanten gaan leveren”. Hij was weemoediger.
- 238
- 239 TOT WANNEER HEBT U GEWERKT BIJ DE FAMILIE GOBBE? TOT OP HET EINDE VAN DE OORLOG?
- 240 Ja, ze is daar drie jaar geweest en daarna is ze zelfs terug gegaan.
- 241 DAT IS DUS NA DE OORLOG GEWEEST?
- 242 Ja, want haar man was al thuis maar die is dan snel gestorven.
- 243 BIJ DE FAMILIE GOBBE WAS ER DUS NOG EEN DIENSTMEISJE, VIRGINIE WAS HET ZEKER?
- 244 Ja, dat was ervoor. Daarna de zus ervan. Maar die ging ’s avonds naar huis.
- 245 KWAM U GOED OVEREEN MET HET ANDERE DIENSTMEISJE?
- 246 DAT WAS MISSCHIEN WEL EEN VRIENDIN GEWORDEN?
- 247 Een vriendin niet.
- 248 EEN GOEDE COLLEGA, IEMAND GOED OM MEE SAMEN TE WERKEN?
- 249 Ze kwam er echt goed mee overeen omdat Melanie goed kon zwijgen.
- 250 JULLIE BLEVEN DUS ALLE TWEE BIJ DE FAMILIE GOBBE SLAPEN
- 251 Ja en Virginie haar man ook.
- 252
- 253 Op een zondag kwamen de Duitsers die man zoeken. Die heeft zich daar verstoppt. Zij was toen niet daar.
- 254 GIJ WAART TOEN NIET DAAR TOEN DIT GEBEURDE?
- 255 Daar was ze blij van.
- 256 GE KREEG DAN DUS OOK DAGEN DAT GE NAAR HUIS MOCHT KOMEN?
- 257 Zondag mocht ze naar huis komen.
- 258 ZONDAGS MOCHT GE DUS ALTIJD NAAR HUIS KOMEN. GE MOEST ZES DAGEN WERKEN BIJ DE FAMILIE GOBBE?
- 259 En als ze naar haar ouders gingen, moesten ze de grote kuis doen.
- 260 SOMS MOEST GE MEE GAAN?
- 261 Ja, naar de schoonouders van mevrouw Gobbe.
- 262 SOMS MOCHT GE IN TIENEN BLIJVEN EN DAN DEED U DE GROTE KUIS. EN DAN KWAM U ALLE DAGEN NAAR HUIS. ALTIJD MET DE FIETS OF TE VOET?
- 263 Ja, met de fiets.
- 264
- 265 WAT VOOR WERK HEBT U NOG GEDAAN NA DE OORLOG? GE HEBT GEZEGD U BENT NOG BLIJVEN WERKEN, DE FAMILIE GOBBE IS U TERUG KOMEN VRAGEN. EN DAARNA HEBT U NOG IN EEN NAAIATELIER GEWERKT?
- 266 Ja, dat was het ergste van alles.
- 267 DAT WAS DUS IN '47
- 268 Ja.
- 269
- 270 DUS GE HEBT NOG GOEDE MOMENTEN GEKEND IN DE OORLOG ZELF ALS GE MOEST WERKEN ALS DIENSTMEISJE
- 271 Ja, er zijn altijd goede momenten. Alleen zijn vond ze niet leuk, met twee zijn was dan wel leuker, zeker als ge dan alles kon zwijgen. Want dat ander dienstmeisje stak wel van alles uit. En ze heeft dat nooit tegen niemand niet gezegd.
- 272
- 273 DIE STAK DAN ZAKEN UIT DIE HET DAGLICHT NIET MOCHTEN ZIEN?

274 Neen.
275 WAT DEED ZE DAN VERKEERD? DEED ZE HAAR WERK NIET GOED?
276 Ja, ja.
277 GING ZE SOMS HET STAD EEN TOEVALLIG IN?
278 Neen dat deed ze niet.
279
280 Zij gingen wel 's avonds als ze mochten van madame naar de cinema. "Zij en haar man en ik dan. Zij was even oud als ik dan".
281 IN TIENEN WAS ER EEN CINEMA
282 Ja 3
283 DRIE CINEMA'S? WELKE FILMEN GINGEN JULLIE EIGENLIJK KIJKEN
284 Zij hield veel van cinema; "vroeger wel nu niet meer, nu is er te veel geweld in de films. Toen waren er veel mooie films". Anekdote over een film.
285 MAAR ER WAS DUS EIGENLIJK WEL ONTSPANNING NA HET WERK. GE KON HET STAD IN GAAN, EEN KEER EEN FILM GAAN ZIEN. HET VIEL NOG WEL MEE QUA BEZETTING HIER IN TIENEN EN OMSTREKEN?
286 Ja, dat viel mee. Heil Hitler-anekdote.
287 NA DE FILM GING U TERUG NAAR HUIS EN GING U DUS SLAPEN EN 'S MORGENS TERUG OPSTAAN EN WERKEN GEWOON
288 Ja.
289 IK BEN UITGEVRAAGD. BEDANKT VOOR DE MEDEWERKING WE HEBBEN WEER VEEL BIJ GELEERD
290 [21min 16sec]

3. Randdocumenten

Eugenie Dewinter

BIOGRAFISCHE FICHE

Naam respondent: Eugenie Dewinter

Geboortejaar: 1929

Huidige leeftijd: 79

Leeftijd bij uitbreken van de oorlog: 11 jaar

Huidige woonplaats: Sint-Maartendal 5 B 505 3000 Leuven

Woonplaats voor de oorlog: Burgemeesterstraat in Leuven

Woonplaatsen tijdens oorlog: Burgemeesterstraat en Kapitulierplein in Leuven (dit is waar nu Mgr. Sencie Instituut is gevestigd); in Brussel bij de nicht van haar moeder samen met haar grootouders, moeder en 3 zussen

Beroep voor de oorlog: geen, de respondent ging nog naar school.

Beroepen tijdens oorlog: in 3 verschillende fabrieken gewerkt: namelijk in de brouwerij Wielemans-Cuppens in Brussel; bij de sigarenfabriek Vanderelst en in de graanmolens van Hungaria in Leuven; op einde van de oorlog mee moeten helpen in café van haar moeder

Huidige burgerlijke status: Weduwe

Burgerlijk status tijdens de oorlog: Alleenstaand, vrijgezel

Broers/zussen: 3zussen: Paula (°1934), Adeline (°1932), José-Pauline (°1938)

Broers/zussen tijdens de oorlog en de leeftijd bij start van de oorlog: Paula (5jaar), Adeline(8jaar), José-Pauline (2jaar)

Gezinssituatie tijdens de oorlog: De respondent woonde met haar drie zussen, ouders en de grootouders (ouders langs moeder kant)

Beroep van broers/zussen tijdens de oorlog: waren nog schoolplichtig, op einde van de oorlog hielp haar oudste zus mee in café van haar moeder

Beroep van ouders tijdens de oorlog: haar moeder was huisvrouw, op einde van de oorlog café-uitbaatster; haar vader heeft heel zijn leven in de brouwerij Wielemans-Cuppens gewerkt, maar hij is ook twee jaar gevlucht naar Poperinge. Hij verbleef daar bij boeren, waar hij op de akkers moest helpen

Persoonlijkheid: Open

Prater: Ja

Houding: Goede houding, relaxte houding, antwoordt goed op de vragen

TECHNISCHE FICHE

Locatie interview: Op het appartement van de respondent. In de keuken. De geïnterviewde zat aan het hoofd van de keukentafel. Ik zat rechts van haar aan de tafel.

Datum interview: 6 december 2008

Start interview: 11u 30

Duur interview: 1u 15min 34sec

Opmerkingen over het verloop: Dit interview werd als tweede afgenomen. Ik had een lijst mee met mogelijke vragen en plaatste deze lijst op de keukentafel samen met mijn recorder. Dit papier diende eerder om notities te maken dan als vragenlijst. Het interview is goed verlopen en kende geen grote moeilijkheden. De respondent antwoordde goed op de vragen en werkte goed mee. Het interview werd eenmaal onderbroken omdat de geïnterviewde documenten over het pensioen van haar vader ging zoeken. Ze dacht dat ze hierin kon terugvinden hoeveel dat ze verdiende in de brouwerij Wielemans-Cuppens, vermits haar

vader daar ook werkte in de periode dat zij er had gewerkt. Dit was echter niet het geval. Ze vond geen cijfers terug in de documenten die betrekking hadden met haar loon.

De getuige toont foto's in verband met: De respondent toonde me foto's van haar zussen, tantes, ouders en grootouders uit de periode van de Tweede Wereldoorlog, maar ook van erna. Ze toonde me ook documenten van het pensioen van haar vader. Dit nam de eerste drie minuten in van het tweede deel van het interview.

Melanie Reniers

BIOGRAFISCHE FICHE

Naam respondent: Melanie Reniers

Geboortejaar: 1923

Huidige leeftijd: 85

Leeftijd bij uitbreken van de oorlog: 17 jaar

Huidige woonplaats: Zandstraat 61 3350 Linter (Wommersom)

Woonplaats voor de oorlog: Zandstraat 61 in Wommersom tot 1937. De respondent was 14 jaar als ze verhuisde naar Namen. Hier werkte ze in het Sint-Elisabeth ziekenhuis. Ze heeft hier gewerkt tot in 1940.

Woonplaatsen tijdens oorlog: Bij de start van de oorlog woonde ze als dienstmeid in bij de familie Smeets in de Pastorijstraat in Tienen (Grimde): tijdens de week woonde ze bij de familie Smeets en op zondag mocht ze een dag naar huis. Haar thuisadres was nog steeds in de Zandstraat in Wommersom. Daarna keerde de respondent terug naar huis, waar ze een tijd terug in haar ouderlijke woonst heeft gewoond. Na deze korte periode ging ze terug werken als dienstmeid in Tienen. Ze werkte daarna voor de familie Gobbe die ook in de Pastorijstraat in Tienen (Grimde) woonde: tijdens de week woonde ze bij de familie Gobbe en op zondag mocht ze een dag naar huis.

Beroep voor de oorlog: Van 1937-1940 werkte de respondent als dienstmeid in het Sint-Elisabeth ziekenhuis in Namen.

Beroepen tijdens oorlog: Bij het uitbreken van de oorlog werkte ze als dienstmeisje bij de familie Smeets. Door oververmoeidheid heeft ze moeten stoppen als dienstmeid en keerde ze terug naar huis. Tijdens haar korte periode in het ouderlijke huis werkte ze samen met heel het gezin op de akkers bij boeren. Hier moest ze bieten plukken, aardappelen rooien en graan oogsten. Tijdens deze periode hielp ze ook in het huishouden. Na de korte periode op het platteland in Wommersom keerde ze terug naar Tienen waar ze weer als dienstmeisje ging werken voor de familie Gobbe. De respondent heeft tijdens de Tweede Wereldoorlog drie jaar als dienstmeid gewerkt voor deze familie. Ze werkte hier ook nog als de oorlog eindigde.

Beroepen na de oorlog: Na de oorlog keerde ze terug naar huis, maar kort na het einde van de oorlog is de familie Gobbe haar terug komen vragen als dienstmeid. Na het overlijden van Meneer Gobbe keerde zijn vrouw terug naar Charleroi. In 1947 ging de respondent werken in een naaiatelier in Tienen.

Huidige burgerlijke status: Weduwe

Burgerlijke status tijdens de oorlog: Alleenstaand, vrijgezel

Broers/zussen: 6 zussen: Romanie (°1908), Emma (°1911), Virginie (was ouder als zichzelf, maar is vlak na de geboorte gestorven) Malvine (°1921), Paula (was jonger als respondent en is ook vlak na de geboorte gestorven), Simone (°1925)

1 broer: Louis (°1931)

Broers/zussen tijdens de oorlog en de leeftijd bij start van de oorlog: Romanie (32 jaar), Emma (22 jaar), Simone (15 jaar), Malvine (19 jaar) en Louis (9 jaar)

Gezinssituatie tijdens de oorlog: Romanie en Emma waren al getrouwd en hadden het ouderlijke huis verlaten. Malvine was een non en zat tijdens de oorlog in het klooster 'Les soeurs de charité' in Namen. Simone en Louis woonden nog in het ouderlijke huis samen met de ouders.

Beroep van broers/zussen tijdens de oorlog: Romanie had een winkel, Emma had een café, Malvine was non, Simone hielp met het huishouden en moest meehelpen op de akkers van de boeren, Louis studeerde in een school in Tienen.

Beroep van ouders tijdens de oorlog: Haar moeder was huisvrouw en de vader was op pensioen. Haar vader was een gepensioneerde mijnwerker.

Persoonlijkheid: Zeer open

Prater: Ja

Houding: Goede houding, relax, komt soms wel wat verward over in haar verhaal.

TECHNISCHE FICHE

Locatie interview: In de woonkamer van de respondent. Ze woont nu nog steeds in haar ouderlijke woning in de Zandstraat 61 in Linter (Wommersom)

Datum interviews: 3 december 2008 en 7 december 2008.

Start interviews: 3 december: 15u 30

7 december: 16u 15

Duur interviews: Interview 3 december: 1u 15min 03 sec

Interview 7 december: deel 1: 19min 14 sec, deel 2: 8min 00sec, deel 3:

21min 16sec → Totaal: 48 min 30sec

Totaal van 2 interviews: 2u 3min 33sec

Opmerkingen over het verloop: Ondanks de misvatting die ik als onderzoeker heb gemaakt (zie uitleg methodologische reflecties), is het eerste interview goed verlopen. Voor de start van het interview plaatste ik een papier met vragen op een tafel in de woonkamer samen met mijn recorder. Dit blad diende als blad voor eventuele nota's. De respondent antwoordde eerlijk en oprecht op de vragen. Dit werd duidelijk aan de sfeer waarin het interview verliep. De respondent gaf telkens haar ongezouten mening weer over hoe zij de dingen had beleefd. Dit is ook eigen aan de persoonlijkheid van de geïnterviewde. De respondent is een heel open persoon, die ondanks een probleem met het chronologische verhaal, de dingen goed weergaf. Tijdens het eerste en ook bij het tweede interview was er een derde persoon aanwezig bij de opname. Deze mevrouw was mijn grootmoeder. Bij het beluisteren van de band zal u soms een opmerking van haar horen. Op het einde van het eerste deel besprak de respondent verschillende foto's. Tijdens de bespreking van de foto's stelde ik vragen over de personen die op de foto's stonden en ook over de context van de foto's. Door de misvatting die ik had gemaakt tijdens het eerste interview, ben ik nog een tweede maal langsgedaan met de respondent om zo een volledig verhaal te krijgen over de geïnterviewde persoon. Dit tweede deel van dit interview was het derde en laatste interview voor de paper. Om enige misvattingen te vermijden, nam ik vlak voor het interview nota's over het chronologische verloop van het arbeidersleven van de respondent. Ik vroeg ook achter de gezinssituatie van voor, tijdens en na de oorlog. Dit heb ik gedaan omdat er nog enkele hiaten waren in verband met de biografische gegevens van het gezin. Na dit 'voorinterview' volgde het eigenlijke interview. Ik had een lijst mee met mogelijke vragen en plaatste deze lijst op de tafel in de woonkamer samen met mijn recorder. Op dit papier maakte ik mijn nota's tijdens het 'voorinterview'. De omstandigheden waarin dit tweede interview verliepen waren niet optimaal, maar deze waren ook niet hinderlijk voor de kwaliteit van de bron. Net voor de start van het interview kwam er familie langs en moest ik dus even wachten voor het stellen van de vragen. Het interview werd tweemaal onderbroken door de komst van een lid van de familie. Dit werkte storend voor mij, maar heeft amper invloed gehad op de respondent en dus op kwaliteit van de bron.

De getuige toont foto's in verband met: Op het einde van het eerste interview toonde de respondent verschillende foto's die ze had bewaard. Vanaf 54min 56sec begon ze met de bespreking van de foto's. Het bespreken van de foto's verliep tot op het einde van het interview. Deze foto's handelden niet enkel over de periode van de Tweede Wereldoorlog. Sommige foto's dateerden ook uit de periode van voor en na de Tweede Wereldoorlog. De respondent toonde foto's van vriendinnen in het ziekenhuis, een toenmalige patiënt, de Zuster Overste en zichzelf. Uit de periode van de oorlog toonde ze een foto van een Engelse soldaat

die was blijven overnachten bij haar thuis. Ze toonde een foto van vier Engelse soldaten waar ook de respondent en haar zus Simone ook mee opstonden. Deze foto werd gemaakt in de tuin van de geïnterviewde.

Bibliografie

1. CELIS, K. en GODEFROID, A., 'Belgische vrouwen in de Tweede Wereldoorlog', in *Vrouwen en oorlog 16^e-20^e eeuw* (Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën. Educatieve dienst. Dossiers. 2de reeks; 16), 61-102.
2. DE VOS, L., STEURBAUT, W. en WOUTERS, A., *Leuven in de Tweede Wereldoorlog*, Leuven, 1990.
3. DEWEVER, P., *Leuven en Oost-Brabant in de Tweede Wereldoorlog*, Tienen, 2006.
4. PASTURE, P., VERSCHAFFEL, T. en VAN MOLLE, L., *Heuristiek Geschiedenis van de Nieuwste Tijd*, cursus, Katholieke Universiteit Leuven, departement geschiedenis, 2006.
5. PORTELLI, A., 'What makes oral history different', R. PERKS en A. THOMPSON red., in *The oral history reader*, 1998, 63-74.
6. RAXHON, P. en VAN YPERSELE, L., 'Belgium', *Europe since 1914. Encyclopedia of the Age of War and Reconstruction*, Detroit, 2006, 322-329.
7. SUMMERFIELD, P., 'Research on Women in Britain in the Second World War. An historiographical essay', *Cahiers d'Histoire du Temps Présent (30/60) – Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis (30/60)*, 4 (1998), 207-226.
8. THEBAUD, F., 'Deuxième Guerre, Femmes et Rapports de Sexe. Essai d'historiographie', *Cahiers d'Histoire du Temps Présent (30/60) – Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis (30/60)*, 4 (1998), 227-248.
9. VANDEWEYER, L., *Enkele kinderen zijn van honger gestorven. De Tweede Wereldoorlog in Tienen en omgeving*, Tienen, 2004.
10. VAN MOLLE, L., *Mondelinge geschiedenis. Theorie, methoden en praktijken*, cursus, Katholieke Universiteit Leuven, departement geschiedenis, 2008.
11. 'Femmes', *Dictionnaire de la Seconde Guerre mondiale en Belgique*, Brussel, 185-188.
12. <http://www.leuven.be/doc/WOIIverbeeld.pdf>.